

ญี่ปุ่น: ประวัติศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจ

ศูนย์เกาหลีศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ญี่ปุ่น: ระบบฟิวเดิลแห่งเอเชีย

เมื่อรัฐเล็กๆ ค่อยๆ รวมตัวกันขึ้นและในราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 อำนาจปกครองที่แข็งแกร่ง มีศูนย์กลางอยู่ที่ยามาโตะ (Yamato) ซึ่งเป็นจังหวัดนาราในปัจจุบัน ทำหน้าที่ในการปกครองประเทศ ญี่ปุ่นทั้งหมด ในช่วงศตวรรษที่ 4 ถึงศตวรรษที่ 6 มีการพัฒนาอย่างขนานใหญ่ในทางการเกษตร มีการนำเอาวัฒนธรรมจีนเข้ามา ซึ่งรวมถึงลัทธิขงจื้อ (Confucianism) และศาสนาพุทธ (Buddhism) โดยผ่านทางประเทศเกาหลี ในปลายศตวรรษที่ 4 ได้มีการทำสัมพันธไมตรีกันระหว่างประเทศ ญี่ปุ่นกับอาณาจักรต่างๆ บนคาบสมุทรเกาหลี สิ่งที่น่าเข้ามาโดยผ่านจากประเทศเกาหลี เช่น วิทยาการทางอุตสาหกรรมต่างๆ ได้แก่ การทอผ้า การประดิษฐ์เครื่องอุปกรณ์โลหะ การย้อมสี และการต่อเรือซึ่งแต่เดิมพัฒนาอยู่ในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น ก็ได้รับการนำเข้ามาในประเทศญี่ปุ่น ในยุคนี้เช่นกัน

การเขียนอักษรแบบจีน ซึ่งเป็นการประดิษฐ์ตัวอักษรที่มีลักษณะเฉพาะตัวก็ได้นำเข้ามาใช้ในประเทศญี่ปุ่น และโดยอาศัยตัวอักษรเหล่านี้เอง คนญี่ปุ่นจึงได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางการแพทย์ การทำปฏิทิน และความรู้ทางดาราศาสตร์ รวมทั้งปรัชญาของลัทธิขงจื้อ พุทธศาสนาได้นำเข้ามาในประเทศญี่ปุ่นประมาณปี ค.ศ. 538 โดยผ่านจีนและเกาหลี อนึ่ง ระบบการปกครองแบบจีนนั้นผู้ปกครองญี่ปุ่นก็ได้นำมาสร้างเป็นระบบปกครองของตนเองขึ้น

เมืองหลวงถาวรแห่งแรกของประเทศญี่ปุ่นสร้างขึ้นที่ เมืองนารา ในราวต้นศตวรรษที่ 8 และเป็นเวลายาวนานกว่า 80 ปี คือตั้งแต่ปี ค.ศ. 710 ถึงปี ค.ศ. 784 ที่ราชวงศ์ของจักรพรรดิญี่ปุ่นได้ประทับอยู่ที่นาราและขยายอำนาจปกครองประเทศออกไปเรื่อยๆ จนทั่วประเทศ

เมืองหลวงใหม่ ซึ่งเลียนแบบมาจากเมืองหลวงของจีนในยุคนั้นได้สร้างขึ้นที่ เกียวโต ในปี ค.ศ. 794 และใช้เป็นที่ประทับของราชวงศ์พระจักรพรรดิเป็นเวลาเกือบ 1,000 ปี การย้ายเมืองหลวงไปยังเกียวโตในครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นการเริ่มสมัยใหม่ที่เรียกว่าสมัยเฮอัน (Heian period) ต่อเนื่องกันมาจนถึงปี ค.ศ. 1192 สมัยนี้เป็นสมัยการพัฒนาทางศิลปะที่ยิ่งใหญ่สมัยหนึ่งของประเทศญี่ปุ่น เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศจีนหยุดชะงักไปจนถึงปลายศตวรรษที่ 9 อารยธรรมของญี่ปุ่นก็ได้เริ่มก่อตัวขึ้น โดยมีลักษณะพิเศษและรูปแบบที่เป็นของตนเองขึ้นมา

สิ่งนี้เป็นขบวนการของการรับเอาการปรับให้สิ่งต่างๆ ซึ่งนำเข้ามาจากนอกประเทศที่ละเอียดละน้อยและกลายเป็นแบบฉบับสำคัญของญี่ปุ่น ตัวอย่างที่สำคัญของขบวนการพัฒนาในช่วงระหว่างสมัยเฮอันคือ ตัวอักษรญี่ปุ่น ทั้งนี้เพราะความสลับซับซ้อนของการเขียนอักษรจีน ทำให้นักเขียนและพระในญี่ปุ่นต้องประดิษฐ์ระบบตัวอักษรที่ใช้ในการออกเสียงขึ้นมา 2 ชุด โดยอาศัยรูปแบบที่มาจากตัวอักษรจีน ต่อมาในราวกลางสมัยเฮอัน ตัวอักษรที่ใช้แทนการออกเสียงเหล่านี้หรือที่เรียกกันว่า อักษรคานะ (Kana) ก็ได้รับการปรับปรุงขึ้นและได้รับการนำมาใช้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง อันเป็นการเปิดทางให้แก่วรรณคดีที่เป็นแบบของญี่ปุ่นแท้ๆ ซึ่งพัฒนาขึ้นแทนที่ลิลกาษาแบบจีน

ชีวิตในสังคมเมืองหลวงแสดงถึงความโอ่อ่าและสวยงาม ในขณะที่ราชสำนักสนใจอยู่แต่เรื่องของศิลปะและความรื่นรมย์ อำนาจในการควบคุมตระกูลขุนนางที่เป็นนักรบตามท้องถิ่นต่างๆ ก็อ่อนแอลง อำนาจที่จะควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพของราชสำนักได้ค่อยๆ หลุดมือไปและตกอยู่ในมือของตระกูลขุนนางนักรบคู่แข่ง 2 ตระกูล นั่นคือ ตระกูลมินาโมโตะ (Minamoto) และตระกูลไทระ (Taira) ทั้งสองตระกูลนี้ก็สืบเชื้อสายมาจากจักรพรรดิองค์ก่อน กองทัพของตระกูลทั้งสองได้เข้าสู้รบกันกลายเป็นสงครามใหญ่และสร้างความเสียหายมากมายในสมัยกลางของญี่ปุ่น ในที่สุดตระกูลมินาโมโตะเป็นฝ่ายชนะและสามารถกำจัดกองทัพของตระกูลไทระได้ที่ต้นโนอุระ (Dannoura) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณแถบทะเลสาบเมื่อปี ค.ศ. 1185

สมัยศักดินา

ชัยชนะของตระกูลมินาโมโตะเป็นสัญลักษณ์ของการสูญเสียอำนาจทางพฤตินัยของราชสำนักในฐานะที่เป็นศูนย์กลางอำนาจทางการปกครอง และเป็นการเริ่มยุคการปกครองแบบระบบศักดินา (feudal) ภายใต้การสืบทอดทางตำแหน่งของโชกุน (Shogun) หรือผู้ปกครองทางทหาร ซึ่งดำเนินต่อมาเป็นระยะเวลายาวนานถึง 700 ปี

ปฏิทินประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น	
อดีตกาล	ปี
ยุคโจมง (Jomon period)	8,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช
ยุคยาโยอิ (Yayoi period)	300 ปีก่อนคริสต์ศักราช
สมัยยามาโตะ (Yamato epoch)	ค.ศ. 300
สมัยอาสุกะ (Asuka epoch)	ค.ศ. 593
สมัยนารา (Nara period)	ค.ศ. 710
สมัยเฮอัน (Heian period)	ค.ศ. 794

สมัยคามากูระ (Kamakura period)	ค.ศ. 1192
สมัยมุโระมาจิ (Muromachi period)	ค.ศ. 1338
สมัยอาซุจิ-โมโมะยาม่า (Azuchi-Momoyama epoch)	ค.ศ. 1573
สมัยเอโดะ (Edo or Tokugawa period)	ค.ศ. 1603
ยุคใหม่	
สมัยเมจิ (Meiji period)	ค.ศ. 1868

ในปี ค.ศ. 1192 โยริโตโมะ (Yoritomo) ผู้นำของตระกูลมินาโมโตะได้จัดตั้งรัฐบาลที่มีโชกุนทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลทหารขึ้นที่คามากูระ (Kamakura) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับนครโตเกียวในปัจจุบัน และได้เข้าสวมอำนาจในทางบริหารซึ่งแต่เดิมเป็นขององค์จักรพรรดิที่นครเกียวโต อันเป็นการกระทำที่ถือว่าเป็นความเสื่อมของเกียวโตในการที่มุ่งให้ความสนใจอยู่แต่เรื่องของศิลปะและด้านสันติ รัฐบาลโชกุนที่คามากูระได้เพิ่มความเข้มงวดการใช้อำนาจที่เฉียบขาด และเพิ่มพูนด้านของกลยุทธและวินัยทางทหาร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ดำรงไว้ซึ่งการปกครองที่มีประสิทธิภาพทั่วทั้งประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมปกครองกลุ่มหัวแข็งหลายกลุ่มในท้องถิ่นที่ห่างไกล ในยุคคามากูระนี้ หรืออาจเรียกว่าเป็นยุคการปกครองระบอบโชกุนของโยริโตโมะ เป็นยุคที่บูชิโดซึ่งเป็นวิถีทางแบบซามูไร หรือนักรบญี่ปุ่น ได้รับการนำมาปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง

ในปี ค.ศ. 1213 อำนาจปกครองได้รับการเปลี่ยนมือจากตระกูลมินาโมโตะไปยังตระกูลโฮโจ (Hojo) ซึ่งเป็นตระกูลสายภรรยาของโยริโตโมะที่ทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนโชกุน ตระกูลนี้ปกครองโดยใช้รัฐบาลทหารอยู่ที่คามากูระมาจนถึง ค.ศ. 1333 ในสมัยนี้ กองทัพมองโกลได้เข้ามาโจมตีประเทศญี่ปุ่นทางตอนเหนือของเกาะคิวชูถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1274 และครั้งต่อมาในปี ค.ศ. 1281 แม้ว่ากองทัพญี่ปุ่นจะด้อยกว่าทางด้านอาวุธ แต่นักรบญี่ปุ่นก็สามารถยืนหยัดยึดสนามรบได้สำเร็จ ไม่ปล่อยให้กองทัพของผู้นุกรุกถล่มล้ำเข้ามาด้านในของประเทศได้ หลังจากทีกองทัพเรือของชาวมองโกลถูกทำลายไปโดยพายุไต้ฝุ่น ทำให้กองทัพมองโกลต้องถอนตัวออกจากประเทศญี่ปุ่นไปในที่สุด

หลังจากนั้นในระหว่างปี ค.ศ. 1333 ถึง ค.ศ. 1338 ได้มีการฟื้นฟูระบบการปกครองโดยจักรพรรดิขึ้นมาในระยะเวลาสั้นๆ แต่ก็เป็นไปได้ไม่นาน รัฐบาลใหม่ของทหารก็สถาปนาขึ้นมาอีก โดยตระกูลอาชิกาง่า (Ashikaga) ที่มุโระมาจิ (Muromachi) ในนครเกียวโต สมัยมุโระมาจิได้ดำเนินติดต่อกันมาเป็นระยะเวลานานกว่า 2 ศตวรรษ คือจากปี ค.ศ. 1338 ถึง ค.ศ. 1573 ในช่วงนี้ระเบียบวินัยทางทหารที่เข้มงวดของนักรบบูชิโดได้ปรากฏให้เห็นชัดในการประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและสุนทรียศาสตร์ ซึ่งได้กลายเป็นศิลปะของญี่ปุ่นอย่างถาวรสืบต่อมา ลักษณะพิเศษของ

หลักทางศิลปะดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ในด้านความรู้สึกแบบพื้นฐานของญี่ปุ่น เกี่ยวกับการเห็นยั้งตัวเองและความเรียบง่ายของชาวญี่ปุ่น

เมื่อการปกครองเป็นระยะเวลา 2 ศตวรรษดังกล่าวผ่านไป ระบอบโชกุนมุโระมาจิก็ได้รับการท้าทายทางอำนาจจากตระกูลคู่แข่งในส่วนต่างๆ ของประเทศ จนถึงตอนปลายของศตวรรษที่ 16 ประเทศญี่ปุ่นก็เกิดการแตกแยกเพราะเกิดสงครามการเมืองขึ้น โดยเจ้าผู้ครองนครในท้องถิ่นต่างๆ ทำสงครามกันเพื่อแย่งความเป็นใหญ่ แต่ในท้ายที่สุดความสงบก็ได้หวนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง โดยการจัดการปกครองของนายพลโตโยโทมิ อิเดโยชิ ผู้ยิ่งใหญ่ในปี ค.ศ. 1590 ต่อมาในปี ค.ศ. 1592 และปี ค.ศ. 1597 อิเดโยชิ ได้บุกเข้าไปในเกาหลีถึง 2 ครั้ง การบุกทั้งสองครั้งปรากฏผลว่า ล้มเหลวพ่ายแพ้กลับมาเพราะการต่อต้านของกองทัพเกาหลีและจีน ผู้สืบทอดเป็น โชกุนและเป็น ผู้ทำให้ญี่ปุ่นเกิดสันติสุขและเป็นปึกแผ่นเป็นระยะเวลายาวนานคนต่อมาคือ โดกุกาวา อิเอียสุ (Tokugawa Ieyasu) ผู้ก่อตั้งระบอบโชกุนสายโดกุกาวาขึ้นมา ในยุคนี้เองที่ปราสาทซึ่งมีชื่อเสียงที่สุดของญี่ปุ่นจำนวนมากได้รับการก่อสร้างขึ้นและยังปรากฏให้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

ความเป็นปึกแผ่นในความโดดเดี่ยว

หลังจากที่ได้สถาปนาตนเองเป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจทั่วประเทศญี่ปุ่นแล้ว อิเอียสุได้จัดตั้งรัฐบาลโชกุนของเขาขึ้นที่กรุงเอโดะ ในปี ค.ศ. 1603 ในช่วงนี้เองที่เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น อิเอียสุได้สร้างรูปแบบซึ่งเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตขึ้นแทบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสถาบันทางการปกครองและสังคมต่างๆ มีการนำมาใช้ติดต่อกันยาวนานถึง 265 ปี เพื่อเป็นการรักษาไว้ซึ่งคุณงามความดีที่สมบูรณ์แบบของโครงสร้างทางสังคม และการเมืองที่อิเอียสุจัดตั้งขึ้น การปกครองของโชกุนสายโดกุกาวาได้เลือกทางเดินที่เข้มงวดด้วยการปิดประเทศทั้งหมดไม่ติดต่อกับประเทศภายนอกตั้งแต่ปี ค.ศ. 1639

แต่ในช่วงก่อนหน้านี้นี้มีชาวยุโรปกลุ่มแรกได้เข้ามาในประเทศญี่ปุ่นแล้วเมื่อศตวรรษก่อน ในช่วงของสมัยมุโระมาจิโดยพ่อค้าชาวปอร์ตุเกสได้มาขึ้นฝั่งที่เกาะเล็ก ๆ ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1543 และได้นำเอาอาวุธปืนเข้ามาแนะนำให้ชาวญี่ปุ่นรู้จัก อีก 2-3 ปีถัดมามีนักสอนศาสนาโดยการนำของนักบุญ ฟรานซิส ซาเวียร์ และกลุ่มต่างๆ ของชาวสเปนก็ได้เข้ามาในญี่ปุ่น นอกจากนี้แล้ว พ่อค้าชาวดัตช์และชาวอังกฤษก็ได้เข้ามาดำเนินธุรกิจในพื้นที่แผ่นดินของญี่ปุ่นด้วย

การหลั่งไหลเข้ามาของชาวยุโรปนี้ได้เกิดผลบางอย่างกับสังคมญี่ปุ่น พวกนักสอนศาสนาได้นำคริสต์ศาสนามาสอน จนทำให้คนหันไปเชื่อถือคำสอนนั้นเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในบริเวณตอนใต้ของประเทศญี่ปุ่น รัฐบาลโชกุนจึงได้ตระหนักว่า ความเชื่อถือในทางศาสนาคริสต์ อาจจะมีอำนาจเหมือนกับแรงระเบิดของกระสุนปืนที่มาพร้อมกับศาสนาคริสต์ ดังนั้นรัฐบาลโชกุนโดกุกาวา จึงได้ทำการสั่งห้ามการเข้ามาในประเทศของชาวต่างประเทศทั้งหมด จะมียกเว้นก็

เพียงแต่ให้กลุ่มพ่อค้าชาวต่างชาติจำนวนหนึ่งเข้ามาได้ แต่ก็ถูกจำกัดให้อยู่แต่เพียงในบริเวณเกาะเล็กๆ ที่เรียกว่า เดจิม่า (Dejima) ในอ่าวนางาซากิ (Nagasaki Bay) เท่านั้น นอกจากนี้ก็มีชาวจีนอีกไม่กี่คนที่อาศัยอยู่ที่นางาซากิ และมีทูตของราชวงศ์ชิงและเกาหลีเดินทางเข้ามาเป็นครั้งคราว สรุปแล้วรวมเป็นเวลาประมาณ 250 ปีที่ญี่ปุ่นอยู่ในยุคปิดประเทศ

การฟื้นฟูระบบการปกครองโดยจักรพรรดิ

ญี่ปุ่นได้รับแรงกดดันเพื่อให้เปิดประเทศสู่โลกภายนอกในช่วงประมาณปลายศตวรรษที่ 18 และตอนต้นศตวรรษที่ 19 โครงสร้างทางสังคมและการเมืองที่เข้มงวดที่อิเอยาซุเป็นผู้สร้างเอาไว้ก็เริ่มถูกระทบโดยแรงกดดันต่างๆ อันเป็นผลมาจากสิ่งต่างๆ ของยุคใหม่ที่ก้าวหน้าขึ้น

ในปี ค.ศ. 1853 นายพลเรือจัตวา แมททิว ซี เพอร์รี่ (Mathew C. Perry) แห่งสหรัฐอเมริกา ได้เข้ามาในอ่าวโตเกียว พร้อมกับกองเรือซึ่งประกอบด้วยเรือรบ 4 ลำและเขาได้เดินทางกลับมาอีกในปีรุ่งขึ้นโดยประสบความสำเร็จในการชักชวนให้ญี่ปุ่นเข้าลงนามในสนธิสัญญาสัมพันธไมตรีกับประเทศของเขา ต่อมาญี่ปุ่นก็ได้ทำการลงนามในสนธิสัญญาที่มีลักษณะเดียวกันนี้กับรัสเซีย อังกฤษ และเนเธอร์แลนด์ ในปีเดียวกันนั่นเอง ดังนั้นจึงเท่ากับว่าญี่ปุ่นได้ถูกเปิดเพื่อให้มีความสัมพันธ์กับต่างประเทศขึ้นอีกครั้ง สนธิสัญญาที่ญี่ปุ่นได้ลงนามเหล่านี้ได้รับการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสนธิสัญญาทางการค้าในอีก 4 ปีต่อมา ซึ่งในตอนนั้นก็ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันกับประเทศฝรั่งเศสอีกฉบับหนึ่ง

ผลกระทบของเหตุการณ์ต่างๆ ได้เพิ่มแรงกดดันให้กับกระแสทางการเมืองและสังคมโดยเป็นตัวทำลายรากฐานทางโครงสร้างของระบบศักดินาที่มีอยู่ในขณะนั้น และได้เกิดความยุ่งเหยิงขึ้นเป็นเวลาเกือบ 10 ปี จนกระทั่งระบบการปกครองแบบศักดินาของรัฐบาลสายโชกุนโตกุกาว่าถูกโค่นล้มลงในปี ค.ศ. 1867 และอำนาจสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาเป็นของจักรพรรดิในยุคปฏิรูปการปกครองสมัยเมจิในปี ค.ศ. 1868

สมัยใหม่

สมัยเมจิ (Meiji era เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1868 ถึงปี ค.ศ. 1912) นับได้ว่าเป็นยุคที่มีความสำคัญที่สุดยุคหนึ่งในทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น ภายใต้การปกครองของจักรพรรดิเมจินั้น ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาสิ่งต่างๆ ซึ่งชาวตะวันตกใช้เวลาหลายศตวรรษกว่าจะทำสำเร็จขึ้นได้ภายในระยะเวลาเพียง 20 – 30 ปีเท่านั้น สิ่งเหล่านี้ได้แก่ การสร้างประเทศให้เป็นสังคมทันสมัย ที่เปรียบพร้อมไปด้วยอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ปฏิรูปสถาบันการเมืองสมัยใหม่ และรูปแบบสังคมสมัยใหม่ เป็นต้น

ในช่วงต้นของการปกครองของจักรพรรดิเมจิ พระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากเกียวโตไปอยู่ที่เอโดะ ซึ่งเป็นที่ตั้งของรัฐบาลในสมัยศักดินาเดิม เมืองหลวงแห่งนี้ได้รับการขนานนามใหม่ว่า โตเกียว ซึ่งมีความหมายว่า “เมืองหลวงทางตะวันออก” มีการจัดทำรัฐธรรมนูญขึ้น กำหนดให้มิ

คณะรัฐมนตรีและสภานิติบัญญัติที่ประกอบด้วย 2 สภา ระบบการแบ่งชนชั้นแบบเก่าที่ใช้ในสังคมยุคศักดินาถูกยกเลิกไป ทั่วทั้งประเทศได้รับการกระตุ้นให้ใช้พลังในการทำงานเพื่อการพัฒนาและความกระตือรือร้นเพื่อการศึกษา อีกทั้งนำเอาอารยธรรมความเจริญของตะวันตกแบบสมัยใหม่เข้ามาใช้

การปฏิรูปสมัยเมจินั้นเปรียบเทียบกับได้กับการพังทลายของเขื่อนที่กั้นเอาพลังงานและกำลังแรงงานซึ่งถูกเก็บสะสมไว้เป็นหลายศตวรรษ กระแสความแรงและการถูกเก็บกดได้รับการปลดปล่อยอย่างกระทันหัน โดยพลังงานจำนวนมากเหล่านี้ได้แสดงออกมาให้โลกภายนอกได้รับรู้ โดยก่อนที่จีนจะสิ้นศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นได้เข้าสู่สงครามจีน-ญี่ปุ่น (Sino-Japanese War) ในปี ค.ศ. 1894 – 95 จบลงด้วยการที่ญี่ปุ่นได้รับชัยชนะ หลังจากนั้นอีก 10 ปีต่อมา ญี่ปุ่นก็ได้ทำสงครามกับรัสเซีย (Russo-Japanese War) ในช่วงปี ค.ศ. 1904 – 05 และในครั้งนี้นี่ญี่ปุ่นก็ได้รับชัยชนะอีกโดยยึดเอาเกาะสาคาลินตอนใต้ (South Sakhalin) มาเป็นของญี่ปุ่น และให้รัสเซียยอมรับการเข้ามามีผลประโยชน์พิเศษในแมนจูเรียและในเกาหลีของญี่ปุ่น ต่อมาหลังจากที่ญี่ปุ่นได้กำจัดอำนาจที่ปกครองเกาหลีออกไปแล้ว ญี่ปุ่นก็ลดฐานะเกาหลีมาเป็นประเทศในอาณัติของตนในปี ค.ศ. 1907 และได้ผนวกเป็นส่วนหนึ่งของญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1910

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีน

ดังที่กล่าวแล้วในตอนต้นว่า ญี่ปุ่นรับวัฒนธรรมเกือบทุกประเภทของจีนโดยผ่านทางเกาหลีในยุคต้น ทั้งนี้เป็นผลมาจากภูมิประเทศอันเป็นที่ตั้งของประเทศทั้งสองอยู่ใกล้ชิดกัน โดยเกาหลีตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างจีน – ญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นสามารถติดต่อโดยตรงกับจีน คนญี่ปุ่นจึงเดินทางเข้าไปยังจีนเพื่อศึกษาศิลปวัฒนธรรม พุทธศาสนา และลัทธิความเชื่อต่างๆ ด้วยตัวเอง ในขณะที่เดียวกัน คนจีนก็เข้าไปติดต่อสัมพันธ์กับคนญี่ปุ่นในดินแดนอาทิตย์อุทัยเช่นกัน

แม้ว่าชาวญี่ปุ่นจะมองจีนว่าเป็นประเทศที่มีอารยธรรมสูงส่ง แต่ไม่ประสงค์ที่จะอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองในฐานะที่เป็นชาติร่วมครอบครัวใหญ่ที่มีจีนเป็นศูนย์กลาง หรือเป็นรัฐบาลบรรณาการต่อจีนตลอดไป จึงค่อยๆ ถอนตัว และงดส่งบรรณาการไปยังราชสำนักจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่จีนอ่อนแออันเป็นผลมาจากการแย่งชิงอำนาจระหว่างรัฐต่างๆ บนผืนแผ่นดินใหญ่ ต่อมาเมื่อจีนตั้งราชวงศ์ขึ้นได้ จึงส่งบรรณาการไปให้อีกบ้าง สลับกันไปอยู่เช่นนี้ไปจนกระทั่งยกเลิกไปในที่สุด อนึ่ง แบบแผนทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างโดยหลอมรวมวัฒนธรรมของจีนเข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นเมืองของญี่ปุ่นเอง ก่อให้เกิดความแตกต่างทางวัฒนธรรมของสังคมทั้งสองขึ้น ในยุคศักดินาของญี่ปุ่นเป็นต้นมา ต่อมา คนญี่ปุ่นจะเรียกความสัมพันธ์กับจีนว่า Kyorin หมายถึง ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน (neighborly intercourse) นั้นหมายความว่า ญี่ปุ่นยึดถือว่า จีนกับญี่ปุ่นมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

ประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นในช่วงนี้จะเรียกว่าส่ง “ทูต” ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน และถือว่าประเทศของตนมีสถานภาพเท่าเทียมกับของจีน (แม้ว่าจีนจะไม่ถือเป็นเช่นนั้น) การหยุดส่งเครื่องบรรณาการไปยังจีนในสมัยคามูระ ซึ่งเป็นยุคที่โชกุนมีอำนาจควบคุมรัฐ โดยโชกุนและนักรบต่างมีความหยิ่งทรนง ไม่ยอมก้มหัวให้ใคร ทำให้จักรพรรดิแห่งราชวงศ์หยวนของจีนเรียกร้องให้ญี่ปุ่นส่งบรรณาการไปให้ราชสำนักมองโกลดังเช่นอดีตที่ผ่านมา และสงครามก็เกิดขึ้นเมื่อญี่ปุ่นเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้องดังกล่าว

ภายหลังที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศในสมัยเมจิ อิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตกก็ทะลักเข้าไปในดินแดนอาทิตย์อุทัย ซึ่งถือกันว่าเป็นปรากฏการณ์ครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งที่วัฒนธรรมของต่างชาติเข้าไปในประเทศนี้ ทำให้แบบแผนในการดำเนินชีวิตของญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เพราะญี่ปุ่นได้รับเอาศิลปวิทยาการ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมเข้ามาใช้ ในขณะเดียวกัน ก็รับเอาอุดมการณ์ในการครอบครองความเป็นเจ้า (Hegemonic ideology) มาเป็นหลักในการติดต่อสัมพันธ์กับประเทศในเอเชีย อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มชนชาวญี่ปุ่นบางกลุ่มปฏิเสธที่จะยอมรับกระแสวัฒนธรรมของชาวตะวันตก แต่ก็ไม่อาจทนทานต่อการไหลบ่าของอารยธรรมตะวันตกได้ ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นชาติที่เอาอย่างประเทศตะวันตกที่มุ่งมั่นพัฒนาชาติให้มีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อเป็นฐานในการเป็นชาติมหาอำนาจ และเข้ายึดครองดินแดนด้อยพัฒนารอบข้าง และทวีปเอเชียทั้งหมดในเวลาต่อมา

ความสัมพันธ์ระหว่างจีน เกาหลีและญี่ปุ่นยุคโบราณ: บทสรุป

1. ญี่ปุ่น เกาหลี และจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 4

เนื่องจากภูมิรัฐศาสตร์ของทั้งสามสังคมที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอธิบายภาพประวัติศาสตร์ทั้งหมดเพื่อจะสามารถลำดับเหตุการณ์ ในกรณีที่ญี่ปุ่นเริ่มติดต่อกับอาณาจักรเพ็กเจ ซึ่งเป็นคู่อริกับอาณาจักรซิลลา ญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลืออาณาจักรเพ็กเจด้วยการโจมตีชายฝั่งของอาณาจักรซิลลาถึง 25 ครั้ง ในที่สุดก็ยึดส่วนหนึ่งทางตอนใต้ของคาบสมุทรเกาหลี โดยเรียกดินแดนนี้ว่า มิมานา (Mimana) ในปี ค.ศ. 369 และตั้งมั่นบนดินแดนแห่งนั้นจนกระทั่งปี ค.ศ. 562 เพื่อใช้เป็นที่จอดพักเรือก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังจีน บริเวณนี้คนเกาหลีเรียกว่า รัฐกายา (Kaya) แต่ละวันที่จะกล่าวถึงอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีอยู่เหนือดินแดนแถบนี้

อนึ่ง ทหารญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นตั้งมั่นบนดินแดนส่วนหนึ่งทางตอนเหนือของอาณาจักรโคกูริว เป็นเวลานานตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4 จนกระทั่งกษัตริย์ควางแกโอมหาราช (ค.ศ. 391 – 412) ได้ทำสงครามขยายดินแดนและขับไล่ทหารญี่ปุ่นออกไปจากดินแดนโคกูริวทางตอนเหนือเป็นผลสำเร็จ

จะเห็นได้ว่า ญีปุ่นมีบทบาทสำคัญบนคาบสมุทรเกาหลีนับตั้งแต่ตอนต้นของคริสต์ศักราช ซึ่งมีการค้นพบหลักฐาน เช่น ศิลาจารึกที่บรรยายเหตุการณ์ในยุคนั้น อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ชาวเกาหลีมักไม่ค่อยพูดถึงเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ เพียงแต่ระบุว่า มีโจรสลัดควา (หมายถึงคนญี่ปุ่น) แล่นเรือเข้าไปรังควานและทำการปล้นสดมภ์ รวมทั้งอาศัยดินแดนดังกล่าวหลบซ่อนตัวชั่วคราว

2. ญี่ปุ่น เกาหลี และจีนในศตวรรษที่ 13

ตั้งแต่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้นว่า เมื่อจีนตกอยู่ใต้อำนาจของชนเผ่ามองโกล และตั้งราชวงศ์หยวนขึ้นปกครองประเทศ ก็ได้ใช้อำนาจกร โคริวเป็นฐาน อีกทั้งเกณฑ์ทหารและอาวุธของคนเกาหลีในการโจมตีญี่ปุ่น แม้ไม่ประสบผลสำเร็จ มองโกลก็ยังคงมีอิทธิพลเหนือคาบสมุทรเกาหลีตลอดช่วงเวลาที่ราชวงศ์หยวนครอบครองอำนาจในจีน

3. ญี่ปุ่น เกาหลี จีนในศตวรรษที่ 16

ภายหลังที่ชาวปอร์ตุเกสพวกแรกเข้ามาที่เกาะทานกาซิม่า ทางตอนใต้ของเกาะคิวซิวในปี ค.ศ.1543 ติดตามด้วยมิชชันนารีผู้มีชื่อเสียง คือ บาดหลวงฟรานซิส ซาเวียร์ ในปี ค.ศ. 1549 อีกทั้งมีพ่อค้าชาวปอร์ตุเกสก็ได้แวะเวียนเข้ามาค้าขายตามเมืองท่าของญี่ปุ่นเป็นประจำ คริสต์ศาสนาก็เริ่มมีอิทธิพล และมีผู้คนเลื่อมใสมากมาย ชาวญี่ปุ่นพากันหันไปนับถือศาสนาใหม่นี้จำนวน 150,000 คนในปี ค.ศ.1582 เพิ่มขึ้น 300,000 คนในตอนสิ้นศตวรรษนั้น และเป็น 500,000 คนในปี ค.ศ. 1615

ต่อมา คนญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของชาวยุโรปมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะมีการติดต่อกับชนชาติต่างๆ ซึ่งนำสินค้า บริการ และลัทธิความเชื่อมาเผยแพร่ พ่อค้าบางคนนำยาสูบจากอเมริกาเข้ามาปลูก นำเข้านาฬิกา แว่นตา เสื้อผ้าแบบยุโรป รวมทั้งอาหารประเภทขนมปัง เป็นต้น มีการตั้งธุรกิจในรูปแบบบริษัทเป็นครั้งแรก และมีการใช้ปืนใหญ่ในการรบเมื่อปี ค.ศ. 1558 สิ่งเหล่านี้ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มมองเห็นภาพของโลกที่กว้างใหญ่มากขึ้นกว่าแต่ก่อนเก่า

ในยุคนี้ รัฐบาลยุคสำคัญชื่อ โอดะ โนบุนางะ (มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1534 – 1582) โดโย โดมิ ฮิเดโยชิ (ค.ศ. 1536 – 1598) และโตกุกาว่า อิเอยาสึ (ค.ศ. 1543 – 1616) ได้รวบรวมแคว้นต่างๆ ของญี่ปุ่นให้เป็นหนึ่ง หรือการปกครองระบบศักดินาที่มีศูนย์รวมอำนาจอยู่ที่เมืองหลวงด้วยการใช้กองกำลังเข้าโจมตีแคว้นของโชกุนคนอื่นๆ จนกระทั่งปี ค.ศ. 1590 ญี่ปุ่นก็รวมกันเป็นหนึ่งได้สำเร็จ

เมื่อฮิเดโยชิได้รับตำแหน่งเป็นผู้นำ เขามีความฝันว่าเขาจะพิชิตดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจีนให้ได้ จากนั้น เขาได้เสริมสร้างกำลังทหารและอาวุธอย่างเต็มพิกัด เขาได้ขอใช้เกาหลีเป็นทางผ่านเพื่อรุกรานจีน แต่จักรพรรดิแห่งอาณาจักรโชซอนของเกาหลีปฏิเสธ

ฮิเดโยชิจึงบุกเกาหลีในปี ค.ศ. 1592 ด้วยกำลังทหาร 160,000 คน เมื่อยึดคาบสมุทรเกาหลีได้ ก็ต้องเผชิญกับกำลังกองทัพมหาศาลของจีน จึงต้องถอยร่นลงไปตามใต้ของคาบสมุทร ต่อมา ญี่ปุ่นได้เริ่มรุกใหม่อีกในปี ค.ศ. 1597 แต่เขาก็เสียชีวิต ทำให้การรุกรานเกาหลีต้องหยุดชะงัก ทหารญี่ปุ่นล่าถอยกลับไปยังบ้านเกิด พร้อมทั้งนำขามสังคโลกและเครื่องลายครามที่เป็นศิลปะชั้นเลิศของเกาหลีไปใช้ในดินแดนอาทิตย์อุทัย อันเป็นการนำเอาวัฒนธรรมจากเกาหลี

4. ญี่ปุ่น เกาหลี และจีนในศตวรรษที่ 19

เมื่อจีนพ่ายแพ้ต่ออังกฤษในสงครามฝิ่นปี ค.ศ. 1842 ญี่ปุ่นกับเกาหลีต่างรู้ว่า แม้จีนจะเป็นชาติยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออก แต่ก็ไม่ทนทานต่อการรุกรานของชาติตะวันตกได้ จึงจำเป็นต้องหาทางปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคนี้ โดยต้องนำปัจจัยทั้งภายในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือและภายนอก อันได้แก่ ชาวตะวันตกและรัสเซียมาศึกษาพิจารณาถึงผลลัพธ์ของแต่ละนโยบายที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชาติของตนเอง

ในบทก่อนหน้า เราได้กล่าวถึงนโยบายของจีนที่มีต่อชาติตะวันตกและนำไปสู่การตกต่ำของราชวงศ์ชิงไปแล้ว ในกรณีของเกาหลีนั้น ได้ยึดนโยบายการแยกตัวไม่เกี่ยวข้องกับต่างชาติในยุคของเดวอนกุนซึ่งเป็นตำแหน่งพระราชบิดาของกษัตริย์โคจ็อง โดยเดวอนกุนได้เข้าคุมอำนาจในราชสำนักและการบริหารประเทศ เขาได้ขับไล่ชาวต่างชาติออกนอกประเทศและโจมตีเรือต่างชาติที่ล่องลำน้ำน่าน้ำของเกาหลีหลายครั้ง จึงมีการยึดนโยบายโดดเดี่ยวมาโดยตลอด แต่เดวอนกุนก็ยังทรงรายงานเหตุการณ์สำคัญไปให้จีนทราบทุกกระยะเพราะยังมีความรู้สึกที่เกาหลีอยู่ในฐานะต่ำต้อยกว่าจีน และยังขอความช่วยเหลือ และคำแนะนำจากจีนเหมือนกับที่เคยปฏิบัติมาในอดีต

ส่วนกรณีของญี่ปุ่นในยุคเมจิ นั้น ได้พยายามยกฐานะตนเองให้เท่าเทียมกับมหาอำนาจตะวันตก และได้เปิดสังคมให้เรียนรู้ศิลปวิทยาการและความทันสมัยจากชาติตะวันตก ทำให้ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว พร้อมๆ กับการตั้งอุดมการณ์ว่าจะเป็นชาติมหาอำนาจและยึดดินแดนรอบข้างเป็นอาณานิคม ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงมองเกาหลีและจีนอย่างใกล้ชิด รวมทั้งพยายามแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศทั้งสองตลอดเวลา

จีนและญี่ปุ่นต่างแข่งขันเพื่อช่วงชิงความได้เปรียบที่จะมีอิทธิพลเหนือเกาหลี ในขณะที่ในเกาหลีเองก็มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างเดวอนกุนกับราชินีมิน ผู้ซึ่งเป็นราชินีของกษัตริย์โคจ็อง

จีนตระหนักดีว่าญี่ปุ่นจะใช้คาบสมุทรเกาหลีเป็นทางผ่านที่จะขยายอำนาจเข้าไปในดินแดนของตน ได้พยายามให้เกาหลีเป็นรัฐกึ่งชน จึงให้ความช่วยเหลือและปกป้องเกาหลีจากการแผ่อิทธิพลของญี่ปุ่น ส่วนญี่ปุ่นก็พยายามดำเนินการเพื่อให้เป้าหมายของตนบรรลุผล ดังนั้น ทั้งจีนและญี่ปุ่นจึงให้ฝ่ายของตนในเกาหลีเอาชนะฝ่ายตรงข้ามด้วยกำลัง ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็บีบบังคับให้เกาหลีเซ็นสัญญากังฮวา (Kanghwa Treaty) เพื่อให้เกาหลียอมเปิดเมืองท่าค้าขายกับญี่ปุ่นในปี

ค.ศ. 1876 ต่อมาชาติตะวันตกอื่นๆ ก็ทำสนธิสัญญาเลียนแบบ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และ สหภาพโซเวียต การกระทำดังกล่าวยังผลให้นโยบายแยกตัวโดดเดี่ยวของเกาหลีสิ้นสุดลง

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นได้ถึงจุดแตกหัก เมื่อจีนส่งกองทัพเข้ามายังเมืองอินซอนของเกาหลีตามคำขอของเกาหลีเพื่อปราบปรามพวกกบฏตงฮัก โดยอ้างว่ารัฐบาลเกาหลีไม่มีกำลังพอที่จะปราบกบฏได้ ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ฉวยโอกาสจากการกระทำของจีนมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อส่งทหารของตนเข้าไปในเกาหลี เมื่อจีนเคลื่อนกองทหารในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1894 ญี่ปุ่นก็ได้ส่งทหารจำนวนมหาศาลเข้าไปในเกาหลีบ้าง จีนไม่พอใจและเรียกร้องให้ญี่ปุ่นถอนกำลังให้ลดลงเท่ากับกำลังของตนในเกาหลี แต่ญี่ปุ่นปฏิเสธ ดังนั้น สงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่นก็ได้อุบัติขึ้นเมื่อเที่ยงคืนของวันที่ 3 กรกฎาคม ค.ศ. 1894 จนกระทั่งสิ้นเดือนกรกฎาคม กองทัพจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ต่อมาในปี ค.ศ. 1895 ญี่ปุ่นก็เข้ารุกรานจีนและยึดดินแดนได้มากมาย จีนต้องยอมเซ็นสัญญาชิโมโนเซกิกับญี่ปุ่นที่บีบบังคับจีนให้ยอมรับรองเอกราชของเกาหลีและยกเลิกการเรียกเก็บบรรณาการอีกต่อไป ต้องเสียค่าปรับ 200 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ต้องยอมให้ญี่ปุ่นผนวกเกาะไต้หวัน หมู่เกาะเปี๊สคาโดเรียสและแหลมเหลียวตุง ต้องยอมเปิดเมืองท่า 3 เมืองให้ญี่ปุ่นเข้าไปค้าขาย และให้ชาวญี่ปุ่นมีสิทธิพิเศษสามารถเข้าไปตั้งโรงงานและประกอบธุรกิจในประเทศจีน

ต่อมา ญี่ปุ่นยอมคืนแหลมเหลียวตุงให้แก่จีนตามคำเรียกร้องของชาติตะวันตก กลุ่มราชินีมินจิงได้ขอร้องให้โซเวียตช่วยเหลือในการรักษาอำนาจ จากนั้นก็ดำเนินการปลดข้าราชการและนักการเมืองที่สนับสนุนญี่ปุ่นออกจากตำแหน่ง ญี่ปุ่นโกรธแค้นมากจึงส่งหน่วยสายลับบุกสังหารราชินีมินและพรรคพวกของนางหลายคน ทำให้เกิดความบาดหมางระหว่างญี่ปุ่นกับโซเวียต โดยญี่ปุ่นรู้ว่าโซเวียตต้องการเข้าไปมีอิทธิพลในเกาหลีแทนที่จีน ความไม่พอใจนี้ได้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเกิดเหตุการณ์กระทบกระทั่งระหว่างคนเกาหลีที่สนับสนุนญี่ปุ่นกับกลุ่มที่สนับสนุนโซเวียตหลายครั้ง จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1902 ญี่ปุ่นได้ทำสนธิสัญญาพันธมิตรทางทหารกับอังกฤษ ซึ่งเป็นศัตรูกับโซเวียตมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในปีต่อมา ญี่ปุ่นได้เรียกร้องให้โซเวียตมาเจรจาตกลงปัญหาข้อขัดแย้งในการแย่งชิงผลประโยชน์ในเกาหลี พร้อมกันนั้น ได้เรียกร้องให้โซเวียตถอนกำลังออกจากแมนจูเรียของจีนโดยไม่มีเงื่อนไข แต่โซเวียตเพิกเฉย ในปี ค.ศ. 1904 ญี่ปุ่นจึงได้บุกโจมตีโซเวียตแบบไม่ให้ตั้งตัวและไม่มี การเตือนล่วงหน้าแต่อย่างใด ทำนองเดียวกันกับการโจมตีจีนเมื่อสิบปีที่ผ่านมา โดยวันที่ 8 กุมภาพันธ์ของปีนั้น กองทัพเรือญี่ปุ่นได้โจมตีฐานทัพเรือโซเวียตที่พอร์ตอาเธอร์พินาสอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกันก็ยกพลขึ้นบกที่เมืองอินซอนของเกาหลีและเข้ายึดกรุงโซลในเวลาต่อมา

หลังจากญี่ปุ่นยกพลขึ้นบก ก็ได้บังคับให้เจ้าของประเทศทำอนุสัญญาข้อตกลง ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ

- เกาหลียอมรับคำแนะนำจากญี่ปุ่นเพื่อปรับปรุงกลไกและโครงสร้างของเกาหลีโดยญี่ปุ่น จะยังเคารพในเอกราชและบูรณภาพของเกาหลี
- เมื่อใดที่จะเกิดอันตรายต่อความปลอดภัยของจักรวรรดิเกาหลี ญี่ปุ่นจะหาทางป้องกัน และยับยั้งทันทีโดยรัฐบาลเกาหลีจะต้องให้ความร่วมมือเต็มที่
- รัฐบาลญี่ปุ่นจะรับผิดชอบดำเนินการทางทหารเพื่อรักษาความปลอดภัยให้อังกฤษ จักรวรรดิเกาหลี
- รัฐบาลเกาหลีจะไม่ทำสนธิสัญญาหรือข้อตกลงใดๆ กับชาติอื่นก่อนที่จะได้รับการ เห็นชอบจากญี่ปุ่น

จากการทำอนุสัญญาฉบับนี้ เกาหลีจึงได้สูญเสียอธิปไตยของตนให้ญี่ปุ่นเกือบหมด ฐานะของรัฐบาลเกาหลีจึงไม่แตกต่างกับรัฐบาลหุ่นที่ญี่ปุ่นจะบีบบังคับอย่างไรก็ได้ ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นทำสงครามได้เปรียบโซเวียตมากขึ้น ญี่ปุ่นจึงบีบบังคับให้รัฐบาลเกาหลีประกาศยกเลิกข้อตกลงและสนธิสัญญาทั้งหมดที่เคยทำกับโซเวียต รวมทั้งการเพิกถอนสิทธิสัมปทานของชาวรัสเซียในเกาหลีทั้งหมด ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1904 รัฐบาลเกาหลีก็ยอมทำอนุสัญญาข้อตกลงฉบับ โดยยินยอมนำระบบที่ปรึกษามารับราชการของรัฐ และเกาหลียังต้องยินยอมเรียกทูตที่ประจำอยู่ในต่างประเทศกลับบ้าน โดยให้สถานทูตญี่ปุ่นในแต่ละประเทศทำหน้าที่แทนทูตของตน ด้วยเหตุนี้เกาหลีจึงเหลือแต่ชื่อในแผนที่โลกเท่านั้น ทุกอย่างของเกาหลีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นมา ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นสามารถทำลายกองเรือโซเวียตที่บริเวณเกาะทสึชิม่า (Tsushima Island) ซึ่งอยู่ใกล้ช่องแคบเกาหลี ญี่ปุ่นจึงบีบบังคับให้รัฐบาลเกาหลีทำข้อตกลงใหม่อีกฉบับหนึ่ง ให้มอบอำนาจการควบคุมเส้นทางคมนาคมและการเดินเรือบริเวณชายฝั่งและเส้นทางน้ำภายในดินแดนเกาหลีทั้งหมดให้อยู่ในบังคับบัญชาของญี่ปุ่นแต่เพียงผู้เดียว โดยก่อนหน้านี้ญี่ปุ่นก็ได้ป้องกันไม่ให้มหาอำนาจชาติอื่นเข้ามาแทรกแซงปัญหาเกาหลีและได้ทำความตกลงกับมหาอำนาจอื่นๆ เรียบร้อยแล้ว เพราะในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1905 นายคัตสุระ ตาโร (Katsura Taro) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้ทำข้อตกลงกับนายวิลเลียม โฮวาร์ด ทัฟท์ (William Howard Taft) รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกา เรียกว่า ข้อตกลงทัฟท์-คัตสุระ (Taft-Katsura Agreement) โดยสหรัฐอเมริกายอมรับว่าญี่ปุ่นมีผลประโยชน์ในเกาหลี และญี่ปุ่นสัญญาว่าตนเองจะไม่แทรกแซงหรือเป็นอุปสรรคต่อการยึดครองฟิลิปปินส์ของสหรัฐอเมริกา ในเดือนสิงหาคมปีเดียวกันญี่ปุ่นก็ได้ต่ออายุสนธิสัญญา Anglo-Japanese Alliance ที่เคยทำไว้กับอังกฤษ โดยญี่ปุ่นสัญญากับอังกฤษว่าจะสนับสนุนการยึดครองอินเดียของอังกฤษต่อไป และอังกฤษก็จะไม่ขัดขวางการยึดครองของญี่ปุ่นในเกาหลี

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1905 โดยการช่วยเหลือใกล้เคียงของสหรัฐอเมริกา โซเวียตก็ยอมรับการพ่ายแพ้และยอมเจรจายุติสงครามกับญี่ปุ่น ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ได้เซ็นสนธิสัญญา

พอร์ตสมัท (พอร์ตสมัทเป็นชื่อเมืองหนึ่งในรัฐนิวแฮมเชียร์ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งใช้เป็นสถานที่เจรจายุติสงครามญี่ปุ่น-โซเวียต) ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ

- โซเวียตยอมรับว่าญี่ปุ่นมีผลประโยชน์ทางการเมือง ทหาร และเศรษฐกิจในเกาหลี
- โซเวียตยอมถอนตัวออกจากแมนจูเรีย ยอมยกเลิกสิทธิสัมปทาน รวมทั้งเส้นทางรถไฟในเขตนั้น ยอมยกเลิกสิทธิการเช่าแหลมเหลียวตุง และการทำประมงบริเวณซีโชเตอะ อะลิน (Sikhote Alin) แล้วให้ญี่ปุ่นเข้าไปครอบครองสิทธิเหล่านั้นแทน
- โซเวียตยอมให้ญี่ปุ่นมีอธิปไตยเหนือดินแดนครึ่งล่างของหมู่เกาะสาคาลิน (Sakhalin Islands) ในส่วนที่อยู่เหนือเกาะฮอกไกโด
- อธิปไตยของเกาหลีจะไม่ถูกกล่าวถึงโดยเด็ดขาดในสนธิสัญญาใดๆ ที่โซเวียตทำกับประเทศอื่นๆ อีกต่อไป เพราะเป็นที่ยอมรับอย่างเปิดเผยแล้วว่า ญี่ปุ่นแต่เพียงผู้เดียวคือผู้ควบคุมกิจการต่างประเทศของเกาหลี

ในวันที่ 17 พฤศจิกายน ค.ศ. 1905 ญี่ปุ่นได้บีบบังคับให้เกาหลียอมลดฐานะตัวเองมาเป็นรัฐอารักขาของตน ด้วยวิธีการอันแยบคายและข่มขู่ กล่าวคือ ก่อนที่เกาหลีจะยินยอมเซ็นสัญญาฉบับนี้ ญี่ปุ่นได้นำกองทหารไปรายล้อมพระราชวังและทำเนียบรัฐบาลไว้ทุกด้าน อิโตะ ฮิโรbumi (Ito Hirobumi) ได้นำกำลังทหารติดอาวุธเข้าไปคุกคามที่ประชุมคณะรัฐมนตรีของนายฮัน ฮิวซอล (Han Hyu-sol) คณะรัฐมนตรีห้าในแปดนาย ซึ่งเกรงกลัวญี่ปุ่นและมุ่งจะปกป้องรักษาผลประโยชน์ตัวเองมากกว่าศักดิ์ศรีและเอกราชของประเทศชาติ จึงยินยอมตามคำเรียกร้องของญี่ปุ่น โดยพวกเขาทั้งห้าคนไม่ได้สนใจหรือทุกข์ร้อนกับการประณามสาปแช่งของเพื่อนร่วมชาติซึ่งตราหน้าพวกเขาว่า “ผู้ทรยศทั้งห้า” ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ปัก เจซุน (Pak Che-sun) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ยี วันยง (Yi Wan-yong) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ยี कुนเต็ก (Yi Kun-t'aek) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ยี จียอง (Yi Chi-yong) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและพาณิชย์กรรม คว็อน จุงเฮียน (Kwon Chung-hyon) เมื่อเป็นมติเห็นชอบของรัฐบาล ในที่สุดจักรพรรดิโคจงก็ต้องจำยอมพระทัยลงพระปรมาภิไธยในอนุสัญญาลดฐานะเกาหลียอมเป็นรัฐอารักขาของญี่ปุ่น ในระหว่างนั้นอิโตะ ฮิโรbumi ก็สามารถตกลงผลประโยชน์กับคู่แข่งทางการเมืองของตนในโตเกียวได้สำเร็จ โดยรัฐบาลญี่ปุ่นตกลงใจยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขของอิโตะ ก่อนที่จะส่งเขามาเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (General Resident) ในเกาหลี คือ รัฐบาลญี่ปุ่นจะปล่อยให้อิโตะบริหารเกาหลีอย่างอิสระ และจะไม่ยอมให้หน่วยงานใดของรัฐบาลเข้าไปแทรกแซงหรือยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของเกาหลีที่อยู่ในความ

รับผิดชอบของเขา สาเหตุที่รัฐบาลญี่ปุ่นต้องยินยอมอิโตะ เพราะเขาเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในวงการเมือง แต่มีผลประโยชน์ในเกาหลีมาก ขณะเดียวกันคู่แข่งชั้นทางการเมืองซึ่งเกาะกลุ่มกันปกครองญี่ปุ่นยุคนั้น ก็ต้องการขจัดอิทธิพลของอิโตะไม่ให้เป็นผู้นำรัฐบาลอีกต่อไป จึงต้องใช้วิธีปรองดองและแบ่งปันผลประโยชน์ในเกาหลีเป็นการตอบแทน โอกาสทางการเมืองในกรุงโตเกียวที่ต้องสูญเสียไป ต่อมาในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1905 เขาจึงเดินทางมารับตำแหน่งในเกาหลี และสถานทูตของชาติต่างๆ ก็ได้ถอนตัวออกไปตามเงื่อนไขของอนุสัญญาฉบับนี้ที่เกาหลีทำกับญี่ปุ่น

ชาวเกาหลีรักชาติได้ลอบข่มขู่โจมตีทั้งชีวิตและทรัพย์สินของทหารและพลเรือนญี่ปุ่นเป็นประจำ เพื่อที่จะลดการสูญเสียดังกล่าว ญี่ปุ่นจึงระดมทหารจากเมืองแม่ ตั้งสถานีตำรวจของตนขึ้นตามจุดต่างๆ ทั่วเกาหลี โดยญี่ปุ่นจะส่งสารวัตรทหารและตำรวจญี่ปุ่นคอยดูแลกำกับงานรักษาความปลอดภัยของแต่ละจังหวัดอย่างเข้มงวด และแต่ละจังหวัดก็จะมีสถานีตำรวจและจุดตรวจตราของสารวัตรทหารถึง 22 จุด ดังนั้น ใน ค.ศ. 1907 จึงมีสารวัตรทหารและตำรวจญี่ปุ่นทำงานอยู่ในเกาหลีไม่ต่ำกว่า 12,000 คน และในปีรุ่งขึ้นญี่ปุ่นยังได้ระดมชายฉกรรจ์เกาหลีอีก 4,234 คน เข้ามาฝึกหัดวิชาตำรวจเพื่อคอยช่วยเหลือปราบปรามคนชาติเดียวกันอีกด้วย ถัดจากนั้นญี่ปุ่นก็ได้หันมาปราบปรามกิจกรรมทางการเมืองและหนังสือพิมพ์ ด้วยการสั่งปิดหนังสือพิมพ์หลายฉบับที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังยึดครองของญี่ปุ่น นอกจากนี้อิโตะยังได้ออกคำสั่งจับกุมผู้นำสมาคม และยุบเลิกสมาคมต่างๆ ลงหมดสิ้น แต่พอมาถึง ค.ศ. 1909 ภายหลังจากที่ได้ปราบปรามสมาคมและหนังสือพิมพ์ต่างๆ ที่เป็นขบวนการของตนหมดสิ้นแล้ว ญี่ปุ่นก็ได้หนุนหลังให้ชาวเกาหลีขายชาติบางกลุ่มตั้งสมาคมและหนังสือพิมพ์ขึ้นมาทดแทน เช่น สมาคมเกาหลี (Korea Society) หนังสือพิมพ์ประชาชน (People's News) และหนังสือพิมพ์ประชาชนเกาหลี

ญี่ปุ่นได้บังคับให้โรงเรียนรัฐบาลทั่วราชอาณาจักรต้องใช้ครูชาวญี่ปุ่นเป็นผู้สอน ส่วนโรงเรียนราษฎร์ที่ตั้งขึ้นก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติก็จะถูกควบคุมเข้มงวดขึ้น โดยโรงเรียนทุกแห่งจะต้องมาจดทะเบียนกับทางราชการ ถ้าหากโรงเรียนใดฝ่าฝืนกฎหมายและไม่ยอมปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับการศึกษา จะต้องถูกลงโทษอย่างหนักด้วยการปิดโรงเรียนตลอดไป และครูที่ทำการสอนอยู่ในโรงเรียนเหล่านั้นก็จะมีผลถึงขั้นจำคุก เอกชนคนใดก็ตามจะสร้างโรงเรียนขึ้นตามอำเภอใจโดยไม่ขออนุญาตต่อทางราชการก่อนไม่ได้ ซึ่งผิดกับอดีตก่อนหน้านี้ใครมีเงินและต้องการเปิดโรงเรียนใหญ่เล็กขนาดใดก็ยอมทำได้โดยอิสระ ขณะเดียวกันการที่ญี่ปุ่นออกกฎหมายมาควบคุมการศึกษาครั้งนี้ นอกจากจะมีเจตนาควบคุมการต่อสู้ดิ้นรนทางภูมิปัญญาของชาวเกาหลีแล้ว ญี่ปุ่นยังใช้เป็นมาตรการทางอ้อมควบคุมการเคลื่อนไหวของพวกมิชชันนารีอเมริกัน และพวกสอนศาสนาชาวตะวันตกอื่นๆ อีกด้วย เพราะพวกนี้กำลังมีบทบาทอย่างมากในการเผยแพร่วิธีการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งเป็นอันตรายต่อนโยบายอาณานิคมของตนในเกาหลี และยิ่งนานวันมากเข้าพวกมิชชันนารีเหล่านี้ก็กลายเป็นองค์กรสำคัญในการพัฒนาภูมิปัญญาและวิทยาการใหม่ๆ ให้กับชาว

พื้นเมือง ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อญี่ปุ่นที่ต้องการให้เกาหลีตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมของความล่าช้า เพื่อสะดวกในการปกครองและตัดดวงผลประโยชน์กลับเมืองแม่ของตน

การต่อต้านญี่ปุ่นก็แผ่ขยายออกไปทั่วประเทศและกินเวลายืดเยื้อเรื่อยมา ส่วนกองทัพญี่ปุ่นก็ได้ใช้มาตรการรุนแรงปราบปรามชาวเกาหลีต่อไปอย่างทารุณโหดร้าย ไม่ว่าจะบุคคลใดจะสนับสนุนพวกกองโจรเกาหลีซึ่งมักลอบช่มโจมตีญี่ปุ่นได้รับความเสียหายอยู่เนืองๆ หรือมีส่วนรู้เห็นเป็นใจกับฝ่ายกองโจร หรือไม่เคยให้การสนับสนุนฝ่ายกองโจร แต่ปิดบังซ่อนเร้นไม่แจ้งให้ทางราชการทราบ ถ้าหากญี่ปุ่นจับตัวได้จะถูกยิงทิ้งทันทีโดยไม่ปราณี ฝ่ายกำลังของกองโจรเกาหลีผู้รักชาติเมื่อต้องเผชิญการปราบปรามอย่างหนักในตอนปลายทศวรรษ 1900 จึงต้องอพยพไปตั้งสมุทกกำลังอยู่ในดินแดนใกล้เคียง ซึ่งส่วนใหญ่มักจะนิยมไปอยู่ในบริเวณซีโซะอะลิน ในไซบีเรีย ส่วนที่ติดกับชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกและบริเวณกันโด (Kando) ในมณฑลแมนจูเรียของจีน เนื่องจากพรมแดนทางด้านเหนือส่วนที่ติดต่อกับจีนและโซเวียตนั้น ญี่ปุ่นไม่ค่อยเข้มงวดตรวจตรา นัก ชาวเกาหลีจึงสามารถอพยพหลบหนีออกนอกประเทศได้สะดวกกว่าบริเวณอื่นๆ ประมาณกันว่าในปี ค.ศ. 1905 มีชาวเกาหลีอพยพไปตั้งสมุทกกำลังและตั้งหลักแหล่งเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งใน ค.ศ. 1910 มีชาวเกาหลีอาศัยอยู่กว่า 100,000 คน ชาวเกาหลีอพยพเหล่านี้ได้สร้างสังคมและนำแบบแผนชีวิตของตนไปตั้งมั่นอยู่อย่างถาวร มีทั้งโรงเรียนสอนภาษาเกาหลีและหนังสือพิมพ์รายวันของตัวเอง พร้อมกันนั้นก็ได้จัดตั้งกองทัพเกาหลีขึ้นเพื่อรวมกำลังชาตินิยมมาโจมตีฐานทัพที่ทางทหารญี่ปุ่นในประเทศเกาหลีและแมนจูเรีย ด้วยเหตุนี้เองฐานทัพทางทหารของญี่ปุ่นทั้งในแมนจูเรียและจังหวัดฮัมเกียงในเกาหลีจึงถูกโจมตีบ่อยครั้ง จนกระทั่งญี่ปุ่นต้องจัดตั้งหน่วยรบพิเศษขึ้นมาเพื่อปราบปรามทำลายกองทัพลี้ภัยเกาหลีโดยเฉพาะ

ในต้นฤดูร้อน ค.ศ. 1910 มาซาตากะ ผู้สำเร็จราชการแทนกษัตริย์เกาหลีได้เปิดเจรจากับนายกรัฐมนตรี ริงยอง ซึ่งเป็นสมุนรับใช้ที่ซื่อสัตย์ของญี่ปุ่น ให้ยินยอมยกประเทศชาติของตนเองผนวกเข้าเป็นประเทศเดียวกับญี่ปุ่น โดยรัฐบาลญี่ปุ่นจะให้การคุ้มครองและความสุขสบายต่างๆ แก่เขาและพวกพ้องเป็นการตอบแทน เมื่อ ริงยองยอมรับข้อเสนอของญี่ปุ่นแล้ว มาซาตากะจึงไม่รอช้าฉวยโอกาสรวบรัดทำพิธีลงนามสนธิสัญญาผนวกประเทศเกาหลีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิญี่ปุ่นในวันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ. 1910 ท่ามกลางการคุ้มกันและอารักขาของกองทัพญี่ปุ่นจำนวนมาก โดยมาซาตากะเป็นผู้ลงนามแทนรัฐบาลญี่ปุ่น ส่วน ริงยองเป็นผู้ลงนามแทนรัฐบาลเกาหลี ท่ามกลางเสียงสาปแช่งของชาวเกาหลีทั้งหมด จากการเซ็นสนธิสัญญานี้ ประเทศเกาหลีก็ได้สูญหายไปจากแผนที่โลกและกลายเป็นแคว้นหนึ่งของญี่ปุ่น ชื่อประเทศเกาหลีเปลี่ยนจากเตฮัน (Taehan) มาเป็น โชซอน (Choson) สนธิสัญญาและข้อตกลงต่างๆ ทั้งหมดซึ่งเกาหลีเคยทำไว้กับประเทศอื่นกลายเป็นโมฆะ แต่สนธิสัญญาทุกฉบับที่ญี่ปุ่นทำไว้กับนานาประเทศมีผลบังคับใช้กับเกาหลีด้วย รัฐบาลผู้สำเร็จราชการทั่วไปทำหน้าที่เป็นหน่วยงานปกครองคาบสมุทรเกาหลีทั้งหมด

ในฐานะหน่วยงานปกครองย่อยของรัฐบาลกลางที่กรุงโตเกียว ด้วยเหตุนี้เอกราชของเกาหลีจึงถึงจุดจบอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นมา โดยญี่ปุ่นได้ปกครองเกาหลีในฐานะแคว้นหนึ่งของตน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ส่งผลให้เกิดเป็นมรดกแห่งความขัดแย้งระหว่างประเทศในยุคปัจจุบัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ไค้กโด ข้อขัดแย้งระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ เมื่อโชกุนอิเคโยชิรุกราณเกาหลีในปี ค.ศ. 1592 และ 1597 กองทัพญี่ปุ่นได้ยึดเกาะอูเลียงโดและหมู่เกาะไค้กโด (Uleungdo and Dokdo) สังกหารพลเรือนและแย่งชิงทรัพย์สินของชาวเกาหลีไป ทางราชสำนักของอาณาจักรโชซอนจึงได้ประกาศให้ประชาชนที่อาศัยอยู่บนเกาะหลบหนีเพื่อเอาชีวิตรอด พร้อมทั้งได้ยึดนโยบาย “ทิ้งเกาะปลอดมนุษย์” (Empty Island Policy) ทำให้หมู่เกาะไค้กโดซึ่งโผล่ขึ้นกลางทะเลจำนวน 2 เกาะใหญ่ (ชื่อ Dongdo และ Seods) และโขดหินน้อยใหญ่ 33 แห่งล้อมรอบ โดยมีพื้นที่รวมกันราว 186,121 ตารางเมตรกลายเป็นเกาะร้าง

ในช่วงสงครามญี่ปุ่น – รัสเซียในปี ค.ศ. 1904 ญี่ปุ่นได้สร้างป้อมสังเกตุการณ์ขึ้นที่เกาะไค้กโด ต่อมา ญี่ปุ่นก็ประกาศรวมเกาะนี้เข้าอยู่ในอาณัติของราชอาณาจักรของตนโดยอ้างว่าเป็นเกาะที่ปราศจากผู้ครอบครองตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 1905 และเปลี่ยนชื่อเป็น เกาะทาเกชิม่า (Takeshima) อีกทั้งให้เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดชิมานะ ในอีกห้าปีต่อมา ญี่ปุ่นก็เข้าผนวกดินแดนคาบสมุทรเกาหลีเป็นอาณานิคม

ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อกองทัพสัมพันธมิตร ญี่ปุ่นต้องคืนดินแดนที่ยึดครองบนคาบสมุทร รวมทั้งเกาะแก่งต่างๆ ให้แก่เจ้าของเดิมไป แต่ญี่ปุ่นอ้างว่า ในสนธิสัญญาสันติภาพซานฟรานซิสโกที่สหรัฐอเมริกาสร้างขึ้นในนามของกองทัพสัมพันธมิตรในเดือนกันยายน ค.ศ. 1951 นั้นไม่ได้ระบุว่าเกาะไค้กโดมีชื่อรวมอยู่ในรายชื่อเกาะแก่งที่ต้องส่งคืนให้แก่เกาหลี ญี่ปุ่นจึงถือว่าเกาะไค้กโดยังอยู่ในอาณาเขตของราชอาณาจักรญี่ปุ่น ส่วนเกาะอูเลียงโดนั้นกลับคืนไปสู่เกาหลีได้ตามสนธิสัญญานับนั้น

การอ้างสิทธิ์เหนือหมู่เกาะไค้กโดของญี่ปุ่น ได้รับการคัดค้านอย่างแข็งขันจากเกาหลีใต้ ซึ่งได้ระบุว่า เป็นการอ้างสิทธิ์แต่เพียงฝ่ายเดียว อนึ่ง เมื่อญี่ปุ่นได้ยื่นคำร้องว่าเป็นผู้ครอบครองเกาะต่อศาลโลก ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1954 เกาหลีใต้ก็ยังไม่พอใจและได้นำหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าหมู่เกาะไค้กโดเป็นสมบัติของเกาหลีตั้งแต่ยุคอาณาจักรซิลลาเมื่อปี ค.ศ. 512 และมีหลักฐานหลายชิ้นที่ระบุถึงสิทธิเหนือหมู่เกาะตลอดช่วง 2,000 ปีที่ผ่านมา⁽³³⁾ ปัจจุบัน ข้อขัดแย้งนี้ยังคงดำเนินอยู่และกำลังรอการตัดสิน

ข. หมู่เกาะเตี้ยวยวีหรือเซนกาคุ ข้อขัดแย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่น หมู่เกาะเตี้ยวยวี (Diaoyu – ชื่อในภาษาจีน) หรือหมู่เกาะเซนกาคุ (Sankaku – ชื่อในภาษาญี่ปุ่น) เป็นหมู่เกาะที่ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่เพราะเป็นเสมือนโขดหินขนาดใหญ่ที่โผล่ขึ้นมากลางทะเล ตั้งอยู่ระหว่างบริเวณตอนปลายของหมู่เกาะริวกิวและเกาะไต้หวัน หมู่เกาะนี้เป็นข้อพิพาทระหว่างจีนและญี่ปุ่นซึ่งทั้งสองประเทศต่าง

อ้างสิทธิในการครอบครองว่าเป็นดินแดนของตนโดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์สนับสนุนคำกล่าวอ้างนี้

ญี่ปุ่นอ้างว่า ภายหลังจากที่หมู่เกาะริวกิวตกเป็นดินแดนของญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1879/1880 โดยยกฐานะเป็นจังหวัดโอกินาวาซึ่งครอบคลุมหมู่เกาะริวกิวและหมู่เกาะโดยรอบทั้งหมด ต่อมาในปี ค.ศ. 1885 ผู้ว่าราชการจังหวัดโอกินาวาได้ประกาศให้หมู่เกาะไคโต (หรือเรียกในภาษาญี่ปุ่นว่า เกาะอุฟูเอการิจามาเหนือและใต้ Ufuagarijama) และหมู่เกาะเต็วยวีอยู่ในการปกครองของจังหวัดของตน เมื่อสงครามจีนและญี่ปุ่นเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1895 โดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายชนะ รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้ประกาศให้หมู่เกาะดังกล่าวเป็นดินแดนของชาวอาทิตย์อุทัย ทั้งนี้เป็นไปตามสนธิสัญญาชิโมเนงากิที่จีนยินยอมมอบเกาะไคหัวนและหมู่เกาะโดยรอบทั้งหมด รวมทั้งหมู่เกาะเป็สคาดอเร็สให้แก่ญี่ปุ่น

เมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร ญี่ปุ่นได้มอบคืนเกาะไคหัวนและเกาะเป็สคาดอเร็สให้แก่จีนตามสนธิสัญญาสันติภาพซานฟรานซิสโกที่ได้ทำขึ้นในปี ค.ศ. 1951 ส่วนหมู่เกาะที่ตั้งอยู่เหนือเส้นแวงที่ 29 องศาเหนือ (ซึ่งหมายถึงเกาะริวกิว ไคโต และเซนกากุ) ให้อยู่ในเขตอำนาจจักรญี่ปุ่น

ส่วนจีนได้อ้างสิทธิ์เหนือหมู่เกาะเต็วยวีในปี ค.ศ. 1992 ญี่ปุ่นได้คัดค้านอย่างแข็งขันโดยยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายว่า ญี่ปุ่นมีอำนาจอธิปไตยเหนือหมู่เกาะนี้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1895 แล้ว ทำให้กลายเป็นข้อพิพาทระหว่างประเทศทั้งสองนี้มาจนปัจจุบันนี้

กล่าวโดยสรุป ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศ บทบาทของญี่ปุ่นในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏเด่นชัดในการเป็นชาติมหาอำนาจ โดยได้นำอุดมการณ์ของการครอบครองเป็นเจ้าของชาติตะวันตกมาใช้ บวกกับระบบสังคมการเมืองและลัทธิชาตินิยมที่ไม่ตกเป็นเบี้ยล่างของต่างชาติ นำพาญี่ปุ่นก้าวไปสู่การเป็นผู้นำทางการทหาร และเศรษฐกิจเหนือจีนและเกาหลี รวมทั้งประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์

ญี่ปุ่น: ซามูไรจรัสแสง

นับตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศ ในปี ค.ศ. 1854 สงครามนี้ได้เปิดรับอารยธรรมของโลกตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศแทบทุกภาคส่วน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหารและการปกครอง และการทำให้สังคมทันสมัย ตลอดจนอุดมการณ์ของการครองความเป็นเจ้า (hegemony) จนนำประเทศไปสู่ยุคนิยมทหารทำการรุกรานเพื่อขยายอาณาเขตไปยังจีน เกาหลี และดินแดนของเอเชียในภาคพื้นแปซิฟิกในช่วงต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 20 อนึ่ง ในยุคนี้มีตัวแปรที่เป็นชาติตะวันตกเข้ามาเกี่ยวพันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาอย่างยิ่ง อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน โซเวียตรัสเซีย และสหรัฐอเมริกา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีน เกาหลี และญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไปเพราะชาติตะวันตกมีบทบาทสำคัญในการชี้นำความสัมพันธ์ให้ขึ้นอยู่กับ

ผลประโยชน์ของชาติของตน และในการแลกเปลี่ยนเพื่อผลประโยชน์ที่จะได้รับ นอกจากนี้ ในยุคนี้ ญี่ปุ่นซึ่งเป็นชาติที่โอนรับลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตกเข้ามาปรับใช้ บวกกับความเป็นชาติที่มีความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจและการเมือง ได้นำพาประเทศก้าวไปสู่การเป็นชาติมหาอำนาจของเอเชีย อีกทั้งได้ทำลายล้างชาติเพื่อนบ้าน คือ จีน และเกาหลีอย่างโหดเหี้ยม เช่น การสังหารโหดที่เมืองนานกิง การผนวกดินแดนเกาหลีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของญี่ปุ่น การตั้งประเทศแมนจูแก้ว การบีบบังคับคนเกาหลีให้เป็นทหารเพื่อทำสงครามโลกครั้งที่สอง และการบังคับหญิงชาวเกาหลีเป็นนางบำเรอให้แก่ทหารญี่ปุ่นในช่วงสงคราม เป็นอาทิ ทำให้กลายเป็นประเด็นข้อขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ระหว่างสามประเทศในเอเชียตะวันออกมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

เศรษฐกิจ

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาประเทศ จะนำไปสู่ความต้องการในการขยายดินแดน และก่อสงครามโลกขึ้น ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอธิบายการวิวัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นตั้งแต่ยุคโบราณต่อเนื่องมาจนถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 พอสังเขป ดังนี้

ภายหลังที่ชาวปอร์ตุเกสเข้าไปเยือนญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกในปี ค.ศ. 1543 ชาวสเปนและฮอลันดาก็เข้าไป ประชากรเหล่านี้้นำสินค้าเข้าไปขายในญี่ปุ่นได้อย่างเสรี ดังเช่นไหมดิบ ไหมทอ สินค้าฝ้าย เครื่องลายคราม ดินบุก ตะกั่ว น้ำตาล นาฬิกา เครื่องจักร เป็นต้น ในขณะที่สินค้าออกของชาวอาทิตย์อุทัยในสมัยนั้น ได้แก่ ทองแดง ดาบ ร่ม พัด การบูร แป้ง อาหารทะเลและอาหารอื่นๆ การค้าขายกับต่างประเทศได้เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงปี ค.ศ. 1639 โชกุนโตกุกาว่าได้สั่งปิดประเทศ แต่อนุญาตให้เฉพาะชาวจีนและฮอลันดาเข้ามาค้าขายได้ในที่รัฐบาลกำหนดให้เท่านั้น

ภายหลังที่มีการเปิดประเทศในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นได้ส่งไหมดิบและสินค้าไหม ชา และทองแดงเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ส่วนสินค้าเข้าได้แก่ ยารักษาโรค โลหะต่างๆ ฝ้าย และผ้าขนสัตว์ จะสังเกตได้ว่า ในช่วงการปิดประเทศ ญี่ปุ่นได้พัฒนาการผลิตไหมดิบเพื่อทดแทนการนำเข้าจากจีนได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้สามารถส่งออกได้ภายหลังการใช้นโยบายแยกตัวโดดเดี่ยวเป็นเวลากว่า 200 ปี

ในช่วงปี ค.ศ. 1861 – 1910 ญี่ปุ่นส่งไหมดิบออกมีมูลค่าถึงร้อยละ 36.74 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด และหากรวมสินค้าไหมชนิดอื่น เช่น ไช้ไหม รังไหม และเศษไหมด้วย แล้ว จะมีมูลค่ารวมกันถึงร้อยละ 48.3 ตลาดไหมของญี่ปุ่น ได้แก่ ฝรั่งเศส และอิตาลี เพราะในช่วงนั้นเกิดมีโรคระบาดทำลายตัวอ่อนของไหมในยุโรปจนหมดสิ้น อีกทั้งราคาไหมของญี่ปุ่นก็ต่ำมาก จึงเป็นที่นิยมของพ่อค้าชาวยุโรป ต่อมา ญี่ปุ่นได้เพิ่มการผลิตไหมมากขึ้นเพื่อส่งออกไปยังตลาดอเมริกา ตั้งแต่ ค.ศ. 1884 เป็นต้นมา ในขณะที่ความต้องการไหมในตลาดยุโรปลดลงเพราะถูกพ่อค้าชาวอังกฤษนำไหมจากประเทศอาณานิคมเข้าไปแย่งตลาด แต่ตลาดในสหรัฐฯ มีขนาดใหญ่โตมาก

ญี่ปุ่นในยุคนั้นจึงกลายเป็นประเทศที่ส่งไหมดิบออกมากที่สุดในโลก กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1913 ญี่ปุ่นส่งไหมดิบออกร้อยละ 40 ของตลาดโลกและสูงขึ้นเป็นร้อยละ 87 ในปี ค.ศ. 1933

นอกจากอุตสาหกรรมการผลิตไหมแล้ว ญี่ปุ่นได้พัฒนาอุตสาหกรรมต่างๆ มากมาย ในช่วงต้นของยุคเมจิ (ค.ศ. 1868 – 1911) มีการสร้างอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อทดแทนสินค้านำเข้า เช่น ผลิตสินค้าบริโภครูปโภค เครื่องจักรกล และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อขนถ่ายไหมดิบออกสู่ต่างประเทศ เช่น ถนน ทางรถไฟ และท่าเรือ เป็นต้น อีกทั้งมีการนำเทคนิคและเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในประเทศ จึงกลายเป็นตัวเร่งให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวาง ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไปนี้

เมื่อจักรพรรดิเมจิยึดอำนาจจากเหล่าโชกุนมาเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยมีอำนาจสูงสุดแผ่ออกไปจากส่วนกลางหรือนครโตเกียว ทำให้ส่วนกลางมีอำนาจในการสั่งการให้ทั่วทุกภูมิภาคดำเนินกิจกรรมการพัฒนาไปตามความประสงค์ของจักรพรรดิ โดยพระองค์ประสงค์ที่จะปฏิรูปญี่ปุ่นให้กลายเป็นประเทศทันสมัย มีเศรษฐกิจขยายตัวกว้างไกล เป็นประเทศร่ำรวยเทียบเท่าอารยประเทศ คณะผู้บริหารจึงต้องค้นหาศักยภาพจากภายในเพื่อใช้เป็นตัวจักรขับเคลื่อนการพัฒนา จากนั้นก็ปรับปรุงและพัฒนาทุกสาขาให้เจริญก้าวหน้าไปไกลที่สุดเท่าที่จะทำได้

การปรับปรุงระบบการคมนาคมขนส่งได้กระทำขึ้นอย่างรีบเร่ง มีการยืมเทคโนโลยีการต่อเรือจากตะวันตกมาใช้ ทำให้สามารถสร้างเรือได้ 138 ลำ และสร้างเรือกลไฟได้ในปี ค.ศ. 1860 โดยได้ตั้งชื่อว่าคันริน มารู ซึ่งใช้เป็นพาหนะนำคณะทูตญี่ปุ่นข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกไปยังสหรัฐอเมริกาได้สำเร็จ ส่วนเส้นทางรถไฟสายโตเกียว – โยโกฮามา ได้สร้างขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1872 และสายโกเบ – โอซาก้าในปี ค.ศ. 1877 รวมทั้งสร้างเครือข่ายโทรเลขติดต่อเมืองสำคัญๆ ทั้งหมดในปี ค.ศ. 1880

ในด้านอุตสาหกรรมนั้น รัฐบาลเข้าไปสนับสนุนและร่วมหุ้นกับกิจการทางด้านอุตสาหกรรมและชุดแร่/ถ่านหินอย่างจริงจัง โดยในปี ค.ศ. 1873 ทบวงเหมืองแร่ได้ว่าจ้างชาวต่างชาติมาร่วมทำงานถึง 34 คน ในปี ค.ศ. 1874 ได้เปิดเหมืองถ่านหินแห่งแรกขึ้น จากนั้นได้เปิดเหมืองแร่จำนวน 9 แห่งในปี ค.ศ. 1881 ผลผลิตจากเหมืองเหล่านี้สามารถผลิตเหล็ก ทองแดง และถ่านหินมากมายเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในโรงงานอุตสาหกรรมที่นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตสินค้าหลากหลายชนิด รวมทั้งสามารถผลิตกระดาษได้ด้วย นอกจากนี้ได้มีการสร้างโรงงานทำเครื่องจักรในปี ค.ศ. 1879 โรงงานอิฐ ปี 1878 และโรงงานปูนซีเมนต์ ปี 1875

สำหรับอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายนั้นเป็นอาชีพ เริ่มขึ้นโดยนำเข้าเครื่องจักรปั่นด้ายจากสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. 1864 และเครื่องจักรทอผ้าจากอังกฤษในปี ค.ศ. 1868 จากนั้นได้สร้างโรงงานผลิตเสื้อผ้า ชื่อ ซัทสึมา เป็นแห่งแรกในปี ค.ศ. 1868 และอีกโรงหนึ่งในปี 1870 ต่อมาก็ผลิตเสื้อผ้าขึ้นทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศ ซึ่งญี่ปุ่นเคยนำเข้ามีมูลค่ากว่าครึ่งหนึ่งของการนำเข้าสินค้าทั้งหมด ในปี ค.ศ.

1897 มีคนงานที่ทำงานโรงงานผลิตสินค้าประเภทนี้ถึง 247,117 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 63 ของจำนวนแรงงานในภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด

ญี่ปุ่นได้เริ่มขยายการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมในแทบทุกแขนง ในขณะเดียวกันได้นำเอาแบบแผนการทำงาน เทคโนโลยี และวิธีการผลิต ตลอดจนการปรับปรุงความคิดความเชื่อทางด้านศาสนา และแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับการผลิตสมัยใหม่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ การเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย โดยผู้ชายต่างสวมสูทและผูกเนคไท ส่วนผู้หญิงแต่งตัวทันสมัยดังเช่นชาวตะวันตก ในช่วงตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยละทิ้งชุดดั้งเดิม นั่นคือกิโมโน และซามูไร คงเหลือไว้ใช้แต่งกายในเทศกาลพิเศษเท่านั้น (ประเทศในเอเชียอีกประเทศหนึ่งที่แต่งกายเจริญรอยตามฝรั่ง คือ เกาหลี) เป็นต้น

ในด้านการศึกษา มีการปรับใช้หลักสูตรและจัดระบบการเรียนการสอนตามแบบฝรั่งนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1871 ด้วยการก่อตั้งกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาแบบใหม่ การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาทำได้ง่าย เพราะคนญี่ปุ่นต่างสนใจใฝ่หาความรู้มานานนับแต่อดีตกาลเพราะการนับถือลัทธิขงจื้อที่นิยมความรู้ และเคารพนับถือผู้คงแก่เรียนอยู่แล้ว ทำให้การยอมรับการจัดการศึกษาตามรูปแบบของโรงเรียน โดยรัฐบาลได้นำโรงเรียนสอนเหล่าซามูไรและโรงเรียนวัดในยุคโตกุภาวะมาเป็นโรงเรียนของรัฐบาลและเปลี่ยนรูปแบบระบบการศึกษาแบบใหม่ ส่วนมหาวิทยาลัยขงจื้อ และวิทยาลัยแพทย์ที่ตั้งอยู่ในกรุงโตเกียวก็นำมารวมกัน โดยยกเลิกหลักสูตรเก่าในปี ค.ศ. 1871 และเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยโตเกียวในปี ค.ศ. 1877

กระทรวงศึกษาธิการได้นำระบบการศึกษาของฝรั่งเศสที่รวมศูนย์อำนาจการจัดการศึกษาไว้ที่ส่วนกลางมาใช้ ในช่วงแรกมีการบังคับให้เด็กชาย - หญิงต้องเข้ารับการศึกษาเป็นเวลา 16 เดือน หรืออาจเรียกว่า การศึกษาภาคบังคับ บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาในยุคนั้นคือนายฟูกุซาวา และนายโมริ อิริโอริ ซึ่งต่อมา คนหลังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในขณะเดียวกัน ได้ว่าจ้าง Dr. David Murray แห่งวิทยาลัย Rutgers ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นที่ปรึกษาประจำกระทรวงในระหว่างปี ค.ศ. 1873 - 1879 จากนั้นก็มีการเร่งก่อสร้างโรงเรียนทั้งของรัฐบาลและของเอกชนขึ้นทั่วประเทศ อนึ่ง โรงเรียนคริสเตียนมีบทบาทสำคัญในการสร้างโรงเรียนสำหรับนักเรียนหญิง ในขณะที่สถาบันของเหล่ามิชชันนารีมีบทบาทในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเอกชน เช่นมหาวิทยาลัยเคโอ ซึ่งสร้างขึ้นโดยนายฟูกุซาวาในปี ค.ศ. 1882 และมหาวิทยาลัยวาเซดะ ได้รับการก่อสร้างตามมา นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยอิมพีเรียลหรือมหาวิทยาลัยของรัฐบาลก็ได้รับการตั้งขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยเกียวโต ในปี ค.ศ. 1897 มหาวิทยาลัยโตโฮกุ ในปี ค.ศ. 1907 มหาวิทยาลัยคิวชู ในปี ค.ศ. 1910 และมหาวิทยาลัยฮอกไกโด ในปี ค.ศ. 1918 ซึ่งต่างตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคในเมืองสำคัญ

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การปฏิรูประบบโรงเรียนสมัยใหม่ได้กระทำเสร็จสิ้นทั่วประเทศ จึงได้ขยายการศึกษาภาคบังคับออกเป็น 6 ปี โดยจัดให้เป็นโรงเรียนสหศึกษาที่รวมนักเรียนหญิง - ชาย เข้าเรียนร่วมกัน เป้าหมายของการศึกษาในยุคนี้คือ ให้ประชาชนมีความรู้ อ่านออก เขียนได้เพื่อเข้าทำงานในกองทัพ โรงงานอุตสาหกรรม และในการเกษตร ต่อมาในปี ค.ศ. 1896 ก็ขยายให้เด็กชายได้เรียนต่อในชั้นมัธยมตอนปลายอีก 3 ปี ส่วนโรงเรียนเทคนิคที่ฝึกฝนทางด้านทักษะและเทคโนโลยีระดับสูงได้ดำเนินการจัดตั้งในปี ค.ศ. 1903 ในขณะที่มหาวิทยาลัยต่างผลิตบัณฑิตให้เป็นชนชั้นผู้นำของประเทศ

อนึ่ง ในยุคเมจิตั้งแต่ปี ค.ศ. 1868 เป็นต้นมานั้น รัฐบาลญี่ปุ่นได้ทำการปฏิรูปที่ดินครั้งสำคัญ ทั้งนี้เพราะในสมัยโตกุกาวา ที่ดินราวหนึ่งในสามเป็นของรัฐบาล ส่วนที่เหลือได้แบ่งให้พวกขุนนางราว 270 คนเข้าใช้ประโยชน์ ขุนนางแต่ละคนก็จะแบ่งที่ดินของตนให้แก่ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาควบคุมดูแล ซึ่งมักจะให้ชาวนาเป็นผู้เช่าเพื่อปลูกข้าว โดยแบ่งผลผลิตจำนวนครึ่งหนึ่งให้แก่เจ้าของที่ดิน ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาตกอยู่ในภาวะลำบากเพราะขนาดพื้นที่เพาะปลูกที่เช่ามีขนาดเล็กลง นอกจากนี้ ภายหลังจากเปิดประเทศ ข้าวกลายเป็นสินค้าที่มีราคาแพงขึ้น และยังผลให้สินค้าอื่นมีราคาสูงขึ้นตามไปด้วย ทำให้ภาวะเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไร้เสถียรภาพ ดังนั้น เมื่อมีการปฏิรูปสมัยเมจิโดยมีการนำระบบการปกครองสมัยใหม่มาใช้ โดยได้ยกเลิกระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาเป็นการเสริมสร้างสังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนาดใหญ่ทั้งในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดการมองโลกที่กว้างไกล และการติดต่อกับชาติตะวันตก ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นผูกติดกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก แต่ญี่ปุ่นมีข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์และประชากร ดังนั้น หากต้องการจะขยายระบบทุนนิยมให้ใหญ่ขึ้น การมองหาที่ทำกินและแรงงานราคาถูกจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น ผลลัพธ์ที่เกิดจากการตอบสนองความต้องการที่เพิ่งกล่าวถึงนี้ ก็คือ การรุกรานและการเข้ายึดครองดินแดนประเทศเพื่อนบ้านนั่นเอง

รัฐบาลและลัทธิทหาร

ในยุคเริ่มต้นของรัฐบาลเมจิ เหล่าผู้นำประเทศเห็นพ้องต้องกันว่า จะต้องมีการปฏิรูปทางการเมืองอย่างรีบด่วน จึงได้นำระบบการเมืองการปกครองของตะวันตกมาใช้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่ทำการยกเลิกระบบการเมืองตามแบบดั้งเดิมมาเป็นการสร้างสถาบันที่มีรัฐธรรมนูญ ฝ่ายสภานิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการขึ้นปกครองประเทศ ดังนั้น จึงมีการศึกษาค้นคว้าและเขียนรัฐธรรมนูญที่เหมาะสมขึ้นในปี ค.ศ. 1875 เพื่อเสนอให้องค์จักรพรรดิทรงวินิจฉัยและเสนอให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อถึงเวลาอันสมควร

สถานการณ์ทางการเมืองในช่วงต้นมีความสับสนวุ่นวายมาก ทั้งนี้เพราะระบบการเมืองแบบศักดินาที่ตระกูลหลักๆ เช่น ชัทลีมา โขสี ไฮเซน และ โทสะ เป็นอาทิ ยังมีบทบาทสำคัญและเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นในแต่ละเขตที่อยู่ของกลุ่มตน ในช่วงปี ค.ศ. 1869 หัวหน้าของตระกูลได้ประกาศให้เหล่าชาмуไรของเขตของตนยอมรับอำนาจจากส่วนกลางที่องค์จักรพรรดิเป็นประมุข จากนั้น รัฐบาลกลางได้ขอที่ดินจากเหล่าผู้นำตระกูล โดยได้จัดสรรเงินเดือนให้แก่ชาмуไรเป็นค่าตอบแทน ทำให้ระบบศักดินาค่อยๆ หดไป ส่วนกลุ่มผู้นำตระกูลต่างๆ ได้เข้าไปมีบทบาทในทางการเมืองสมัยใหม่ และเป็นผู้นำในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ การเงิน การศึกษา และด้านสังคมในแขนงต่างๆ

รัฐบาลเมจิได้นำระบบการปกครองทางตะวันตกมาใช้ ทั้งที่เป็นระบบรัฐสภาของอังกฤษ การจัดตั้งโครงสร้างการปกครองแบบทหารจากเยอรมัน และการเลือกตั้งจากฝรั่งเศส ทำให้เกิดการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างผู้นำของยุคศักดินา และผู้นำที่รับอิทธิพลการจัดระบบของชาติตะวันตก เช่น สมาชิกรัฐสภา สภาสูง ศาลฎีกา รัฐธรรมนูญ และพรรคการเมือง การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองดำเนินเรื่อยมาหลายปี และนำไปสู่การสังหารผู้นำฝ่ายตรงข้ามหลายคน ในขณะที่ผู้นำรุ่นใหม่ก็พยายามสร้างระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้เข้ารูปเข้ารอย ได้แก่ อิโต ฮิโรbumi และ ยามาโอกะ อริโตมิ ผู้ที่เคยผ่านประสบการณ์การใช้ชีวิตในโลกตะวันตกมาก่อน ในที่สุดรัฐธรรมนูญที่ร่วมกันเขียนขึ้นก็ได้รับการประกาศใช้ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1889 จากนั้น ก็มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกเป็นผู้แทนในรัฐสภาที่มีชื่อว่า ไดเอต (Diet) อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกของการใช้รัฐธรรมนูญนั้น พรรคการเมืองและสมาชิกพรรคยังคงผูกพันกับการรวมกลุ่มตามระบบศักดินาดั้งเดิม ทำให้การรวมตัวเป็นพรรคการเมืองเป็นไปตามกลุ่มสายตระกูลมากกว่าตามระบบพรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตย อันนำไปสู่ลัทธิเผด็จการที่เน้นการทหารเป็นแกนกลางในการปกครองประเทศ หรือเป็นไปตามกระแสลัทธิชาตินิยมสุดกู่ที่เน้น *“ประเทศร่ำรวย และกองทัพเข้มแข็ง”*

ขอยोगการเมืองญี่ปุ่นไปอธิบายการสร้างนโยบายของประเทศพอสังเขปดังนี้ ระบบโครงสร้างทางการเมืองนั้น องค์จักรพรรดิเป็นผู้ใช้อำนาจ 3 สาขาที่เป็นอิสระต่อกัน คือ รัฐสภานายกรัฐมนตรี/คณะรัฐมนตรี และกองทัพบก/กองทัพเรือ โดยกองทัพดังกล่าวทำหน้าที่บังคับบัญชาทัพบกและทัพเรือโดยตรง ในขณะที่คณะรัฐมนตรีจะดูแลกระทรวงกลาโหมในแง่ของระบบการปกครอง ดังนั้น กองทัพจึงมีฐานะเทียบเท่ากับนายกรัฐมนตรี/คณะรัฐมนตรีที่ขึ้นตรงต่อองค์จักรพรรดิ และสามารถกระทำกิจการใดก็ได้โดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี (นักวิชาการบางท่านเรียกองค์กรนี้ว่า Ministry of War) ผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรดังกล่าวจะเป็นตัวแทนของเหล่าผู้รักชาติ ผู้ซึ่งมีความเชื่อในลัทธิขงจื้อที่เน้นความภักดีและการเสียสละเพื่อบ้านเมือง

เมื่อเหล่าผู้นำญี่ปุ่นใช้หลักตรรกศาสตร์ที่ว่า “พื้นที่ของประเทศมีขนาดเล็ก เต็มไปด้วยภูเขาสูง ไร้ทรัพยากรธรรมชาติ และประสพภัยธรรมชาติอยู่เนืองๆ ในขณะที่ประชาชนมีเป็นจำนวนมาก ดังนั้น หากจะอยู่กันอย่างมีความสุขก็ต้องขยายดินแดนเพื่อนำวัตถุดิบและผลประโยชน์ที่มีอยู่ในสังคมอื่นเข้ามาใช้ในประเทศ เลกเช่นจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ล่าอาณานิคมตามทวีปต่างๆ” หลักตรรกศาสตร์นี้เองกลายเป็นนโยบายต่างประเทศในยุคเมจิ ที่กุมอำนาจโดยคนรุ่นใหม่ที่เคยไปศึกษาค้นคว้าความรู้จากประเทศในยุโรปในช่วงการปฏิรูป

ญี่ปุ่นยุคนี้แบ่งกลุ่มประเทศที่ทำการติดต่อออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่งเป็นชาติมหาอำนาจ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน รวมทั้งสหรัฐอเมริกา โดยคนญี่ปุ่นจะยกย่องและนำระบบแบบแผนสังคม การเมือง เศรษฐกิจและเทคโนโลยีของประเทศเหล่านี้มาใช้เป็นแบบอย่าง อีกทั้งเป็นตลาดหลักและแหล่งเงินทุนของญี่ปุ่นด้วย นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังได้รับอุดมการณ์ลัทธิทุนนิยมและลัทธิจักรวรรดินิยมมาใช้เป็นนโยบายของชาติอีกด้วย กลุ่มที่สอง ได้แก่ โซเวียต รัสเซีย ฮอลันดา ปอร์ตุเกส และสเปน ซึ่งเป็นประเทศขนาดกลางที่ให้ความเป็นมิตรและญี่ปุ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับการค้า ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมจากพวกเขา ส่วนกลุ่มที่สาม ได้แก่ จีน เกาหลี และเอเชียทั้งหลายที่ด้อยความเจริญ สังคมเหล่านี้ตกอยู่ในม่านประเพณีวัฒนธรรมเก่าแก่ และมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ (subsistence economy) อีกทั้งมีระดับการใช้เทคโนโลยีต่ำ ในขณะที่เดียวกัน ก็มีการแก่งแย่งช่วงชิงอำนาจระหว่างหมู่พวกเดียวกันอยู่ตลอดเวลา และเมื่อได้รับอำนาจมาแล้วก็ใช้ชีวิตหาความสุขสบายบนความทุกข์ยากของประชาชน ประเทศเหล่านี้จึงตกเป็นเป้าหมายที่ญี่ปุ่นต้องการจะเข้าไปยึดครองดินแดนเหล่านั้นมาเป็นของตนเอง

เมื่อสถานการณ์ภายในมีความพร้อมมูลเกือบทุกอย่าง กล่าวคือ มีภาวะเศรษฐกิจแข็งแกร่ง มีกองทัพเข้มแข็ง ผู้คนมีใจรักชาติและสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกทั้งมีอุดมการณ์ของการครองความเป็นเจ้าที่ประสงค์จะมีอำนาจเหนือหรือเป็นนายชนหมู่อื่น ผนวกกับมีข้อจำกัดทางกายภาพของประเทศที่เป็นเกาะไม่อาจขยายดินแดนออกไปได้ ญี่ปุ่นจึงกระโจนเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ในเกาหลี ซึ่งอ่อนแอที่สุดในช่วงนั้น แต่เมื่อต้องเผชิญหน้ากับจีนที่ประสงค์จะรักษาสถานภาพของการเป็นรัฐศูนย์กลางและให้ความคุ้มครองรัฐบาลเกาหลีของตน ญี่ปุ่นจึงใช้กำลังโจมตีจีนกลายเป็นสงครามจีน – ญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1895 โดยที่ญี่ปุ่นได้ประเมินแล้วว่าต้องได้รับชัยชนะ ทั้งนี้เพราะเงินที่อยู่ช่วงการปกครองของราชวงศ์ชิงที่มีความอ่อนแอ อันเป็นผลมาจากการต่อสู้ระหว่างกลุ่มผู้นำเชื้อชาติแมนจูกับพวกอื่น และการรุกรานของชาติตะวันตกที่แบ่งสรรปันส่วนเข้าแสวงหาผลประโยชน์ในจีน ตลอดจนการพ่ายแพ้ต่ออังกฤษในสงครามฝิ่น ในที่สุดญี่ปุ่นก็กำชัยชนะเงินเมื่อวันที่ 17 เมษายน ค.ศ. 1895 ญี่ปุ่นจึงบังคับให้จีนรับรองเอกราชทูตของเกาหลี ให้จีนยอมยกเกาะไต้หวันและหมู่เกาะริวกิวรวมทั้งเกาะอื่นๆ ให้เปิดเมืองท่าสำคัญหลายแห่งให้พ่อค้าญี่ปุ่นเข้าไปทำการค้าได้ และเรียกเก็บค่าปรับจากจีนหรือค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเงิน 200 ล้านเหรียญ

ญี่ปุ่นได้ประกาศตั้งหมู่เกาะริวกิวขึ้นเป็นจังหวัดโอกินาวา ตามชื่อของเกาะที่ใหญ่ที่สุดของหมู่เกาะ จากจุดนี้เองที่ญี่ปุ่นใช้อำนาจถึงสิทธิในการเป็นเจ้าของเกาะเตี้ยวยิว ที่กลายเป็นกรณีพิพาทกับจีนในยุคปัจจุบัน

ญี่ปุ่นได้รับประโยชน์มหาศาลจากการทำสงครามกับจีน ทั้งที่เป็นดินแดนได้หวน หมู่เกาะริวกิว และบริเวณแหลมเหลียวตุง (ญี่ปุ่นเรียกว่า กวานตุง – Kwantung) และได้ประกาศเป็นประเทศที่มีสิทธิเหนือคาบสมุทรเกาหลีแทนจีนนับแต่นั้นมา ต่อมา เมื่อญี่ปุ่นได้รับการคัดค้านไม่ให้ยึดครองบริเวณแหลมเหลียวตุงจากรัสเซีย อังกฤษ และฝรั่งเศส ญี่ปุ่นจึงคืนบริเวณนี้ให้แก่จีน

ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม

ญี่ปุ่นเซ็นสัญญาเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศที่เป็นศัตรูสำคัญของรัสเซีย ในปี ค.ศ. 1902 ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นได้ร่วมกับชาติตะวันตกส่งกองกำลังไปยังกรุงปักกิ่งทำการต่อสู้กับกบฏนักมวยในปี ค.ศ. 1900 โดยอังกฤษได้ประจักษ์ชัดว่า ทหารญี่ปุ่นมีระเบียบวินัยดีเยี่ยมและฝึกฝนมาเป็นอย่างดี การเซ็นสัญญาระหว่างชาติมหาอำนาจดังเช่นอังกฤษกับประเทศในเอเชียถือได้ว่าเป็นก้าวสำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นที่ได้เชิดชูฐานะขึ้นเป็นชาติมหาอำนาจ สามารถยืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาติตะวันตก นั้นหมายความว่า ญี่ปุ่นมีความแตกต่างจากประเทศในเอเชียทั้งหลาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “ตัวเป็นเอเชีย แต่มีสถานภาพเป็นฝรั่ง” ทำให้ญี่ปุ่นเชื่อว่า พวกตนมีสถานภาพสูงกว่าคนผิวเหลืองทั้งหมดนับแต่นั้นมา

ความยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นได้บังเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อสามารถทำสงครามเอาชนะรัสเซียได้ในปี ค.ศ. 1905 ทำให้สถานภาพของญี่ปุ่นยิ่งลอยสูงเด่น ทั้งนี้เพราะรัสเซียในยุคนั้นเป็นประเทศใหญ่และมีความเข้มแข็งมากประเทศหนึ่งในยุโรป อีกทั้งมีดินแดนกว้างขวางครอบคลุมทั้งในยุโรปและเอเชีย ชนวนของสงครามได้เกิดขึ้นตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อรัสเซียประสงค์ที่จะมีอิทธิพลเหนือดินแดนจีนทางตอนเหนือ (หรือที่เรียกว่าแมนจูเรีย) และเหนือคาบสมุทรเกาหลี รัสเซียได้รับอนุญาตจากจีนสร้างทางรถไฟสายตะวันออก (Chinese Eastern railway) ผ่านแมนจูเรียไปยังท่าเรือของคนที่เมืองวลาดิวอสตอค อันเป็นการเชื่อมทางรถไฟสาย Trans – Siberia จากยุโรปผ่านแมนจูเรียไปยังฝั่งทะเลญี่ปุ่น ทางรถไฟนี้เริ่มก่อสร้างในปี ค.ศ. 1891 ต่อมาเมื่อรัสเซียได้เช่าที่ดินบริเวณแหลมเหลียวตุงจากจีนในปี ค.ศ. 1898 จึงได้ก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ (Southern Manchuria railway) เพื่อเชื่อมต่อทางรถไฟสายตะวันออก โดยทำให้รัสเซียสามารถติดต่อท่าเรือวลาดิวอสตอกทางตอนเหนือกับท่าเรือทางตอนใต้ของแมนจูเรีย คือ เมืองท่าปอร์ต อาเธอร์ (Port Arthur) และเมืองท่าต้าเหลียน (หรือเรียกในภาษาอังกฤษว่า Dairen) ทางรถไฟสองสายนี้ยังผลให้รัสเซียครอบครองอำนาจทางพหุติณห์เหนือแมนจูเรีย ซึ่งได้สร้างเสร็จสิ้นเมื่อ ปี ค.ศ. 1903 จากนั้นก็เร่งเผอิทธิพลเข้าไปในคาบสมุทรเกาหลี

การกระทำของรัสเซียสร้างความไม่พอใจให้แก่ญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลเหนือเกาหลีภายหลังที่ได้รับชัยชนะจากการทำสงครามกับจีน เพราะรัสเซียได้สนับสนุนคนเกาหลีบางกลุ่มทำการต่อต้านอิทธิพลของญี่ปุ่น อีกทั้งรัสเซียได้ขยับขยายกองกำลังทหารจากยุโรปโดยทางรถไฟสาย Trans - Siberia มายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่อยๆ อันเป็นการท้าทายอำนาจของญี่ปุ่นที่หวังจะครอบครองความเป็นใหญ่ในดินแดนตอนเหนือของจีนและบนคาบสมุทรเกาหลีเช่นกัน อนึ่ง การต่อสู้ระหว่างชาวเกาหลีที่ได้รับการสนับสนุนจากญี่ปุ่นกับกลุ่มที่รัสเซียสนับสนุนได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในที่สุด ญี่ปุ่นประกาศตัดความสัมพันธ์กับรัสเซียในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 ต่อมาในคืนของวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ก็ส่งเรือทอร์ปิโดเข้าไปโจมตีและทำลายกองเรือรบของรัสเซียที่เมืองท่าพอร์ต อาเธอร์ ก่อนที่จะประกาศสงครามอย่างเป็นทางการในอีกสองวันต่อมา

กองทัพญี่ปุ่นจากเกาหลีได้ข้ามแม่น้ำยาลูบุกเข้าไปในแมนจูเรีย ในขณะที่กองทัพเรือสามารถยึดเมืองต้าเหลียนและเมืองพอร์ต อาเธอร์ได้สำเร็จ ทำให้ฐานทัพเรือของรัสเซียถูกทำลายลงอย่างย่อยยับในเดือนมกราคม ค.ศ. 1905 กองทัพบกของญี่ปุ่นสามารถขับไล่ทหารรัสเซีย และยึดเมืองมุกเดน (Mukden) เมืองหลวงของแคว้นแมนจูเรียได้ในเดือนมีนาคม ทหารรัสเซียต้องรอกองทัพเรือเสริมที่ส่งไปจากทะเลบอลติก แต่การเดินทางต้องใช้เวลาในการเดินทางนานมากเพราะอังกฤษปฏิเสธให้เรือรบรัสเซียข้ามคลองสุเอซ และห้ามเข้าจอดตามเมืองท่าสำคัญ ๆ ตลอดเส้นทางที่เป็นของอังกฤษ กองเรือรบรัสเซีย 45 ลำต้องเดินทางอ้อมทวีปอาฟริกา และขาดเสบียงเสริมทหารเรือจึงตกอยู่ในสภาพอ่อนระอ่ำไม่พร้อมรบ จนกระทั่งเดินทางมาถึงช่องแคบเกาหลี - ญี่ปุ่น กองทัพเรือญี่ปุ่นจึงเข้าโจมตีที่ช่องแคบทสึชิม่า (straits of Tsushima) ในวันที่ 27 พฤษภาคม สามารถทำลายกองทัพเรือของรัสเซียอย่างสิ้นเชิง

ในช่วงเวลานั้น ประเทศรัสเซียประสบปัญหาภายในที่มีการก่อการปฏิวัติ ทำให้ไม่สามารถส่งกำลังเสริมไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อต่อต้านกองทัพญี่ปุ่น ในที่สุดประธานาธิบดีธีโอดอร์ รูสเวลท์จึงเข้าไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองฝ่ายยุติสงครามและเซ็นสนธิสัญญาปอร์ตสมัธในวันที่ 5 กันยายน ค.ศ. 1905 (จุดนี้เองที่ทำให้คนเกาหลีปัจจุบันไม่พอใจการกระทำของสหรัฐอเมริกาที่ยอมอนุญาตให้ญี่ปุ่นเข้าครอบงำและยึดครองคาบสมุทรเกาหลี ถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนเกาหลียุคใหม่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสหรัฐฯ) นั่นหมายความว่า รัสเซียยอมจำนนต่อกองทัพญี่ปุ่น ดังนั้น รัสเซียจึงประกาศให้ญี่ปุ่นมีอำนาจเหนือคาบสมุทรเกาหลีแต่เพียงชาติเดียว และยอมให้ญี่ปุ่นทำหน้าที่ในการจัดการปกครองแมนจูเรีย อีกทั้งยอมยกกรรมสิทธิ์การเช่าแหลมเหลียวตุงและยกทางรถไฟสายใต้ (South Manchuria railway) ไปจนถึงเมืองฉางชุนให้แก่ญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นยังได้เรียกร้องรัสเซียจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามอีก รัสเซียจึงได้ยกดินแดนทางตอนใต้ของเกาะสาคาลินให้เป็นการทดแทน

ชัยชนะของญี่ปุ่นเหนือคนพิชชาวรัสเซียในสงครามครั้งนี้สร้างความยินดีปรีดาแก่ชาวอาทิตย์อุทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการประกาศให้ชาวโลกเห็นว่า คนพิชเหลือง ดังเช่น ญี่ปุ่นก็เป็น

ชาติแข็งแรงแรงเหนือกว่าชนผิวขาวบางชาติ อีกทั้งทำให้คนญี่ปุ่นทั้งมวลผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งนำธงชาติของตนขยายดินแดนเข้าไปในเอเชีย ณ.ที่ใดก็ได้หากพวกเขาต้องการ

จากนั้น ญี่ปุ่นก็รุกคืบเข้าไปในดินแดนเกาหลี โดยลดฐานะให้เป็นเขตที่อยู่ในความคุ้มครองของญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1907 และในที่สุดก็ยึดคาบสมุทรเป็นอาณานิคมใน ค.ศ. 1910 ภายหลังจากที่ผู้สำเร็จราชการเกาหลีของญี่ปุ่นชื่อ อีโต (Ito) ถูกเหล่าผู้รักชาติชาวเกาหลีลอบสังหารในขณะที่เดินทางไปยังแมนจูเรียในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1909 เมื่อผนวกดินแดนเกาหลีโดยปราศจากการคัดค้านจากชาติมหาอำนาจใดๆ ญี่ปุ่นจึงประกาศเรียกเกาหลีว่า โขซอน พร้อมกับทำการกลืนชาติถูกลบหายไปจากแผนที่โลก

เมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเริ่มขึ้น ญี่ปุ่นได้ร่วมกับอังกฤษที่เป็นชาติพันธมิตรเข้ายึดดินแดนยึดครองของเยอรมัน โดยเข้ายึดอ่าวเกียวชว (Kiaochow) และท่าเรือชิงเต่า (Tsingtao) ทางฝั่งทะเลตอนใต้ของแหลมซานตง ซึ่งเป็นของเยอรมันที่ยึดครองมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1898 และยึดหมู่เกาะในแปซิฟิกตอนเหนือ ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งสงบลง ญี่ปุ่นได้รับการยอมรับให้เป็นสมาชิกสันนิบาตประชาชาติและได้รับการประกาศตามสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซายว่าเป็นหนึ่งในห้าของชาติที่มีชัยในสงครามโลก ดังนั้นฐานะของญี่ปุ่นจึงเท่าเทียมกับชาติมหาอำนาจตะวันตกอย่างเต็มภาคภูมิในด้านการเมืองระหว่างประเทศ อีกทั้งญี่ปุ่นยุคนั้นก็เป็นชาติที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเจริญก้าวหน้า และมีสภาพสังคมทันสมัยเฉกเช่นประเทศชั้นนำของโลก

อิทธิพลของกองทัพ คือทหารบกและทหารเรือ มีส่วนทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นชาติมหาอำนาจทางการทหารนับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ในขณะที่คณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีมักใช้วิธีการประนีประนอมกับฝ่ายทหารในแทบทุกเรื่องทั้งที่เป็นกิจการภายในและภายนอกประเทศ จะเห็นได้ว่ากองทัพกับรัฐบาลทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชาติมากกว่าที่จะขัดแย้งกัน ทำให้การปฏิรูปยุคเมจิได้รับผลสัมฤทธิ์สูงสุดเกินความคาดหมาย

ในช่วงนี้ญี่ปุ่นเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีบ่อยครั้ง ดังนี้

นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ระหว่างปี ค.ศ. 1898 - 1921

Yamagata	ดำรงตำแหน่งระหว่างเดือน	พฤศจิกายน 1898 – ตุลาคม 1900
Ito		ตุลาคม 1900 – มิถุนายน 1901
Katsura		มิถุนายน 1901 – มกราคม 1906
Soinji		มกราคม 1906 – มิถุนายน 1908
Katsura		กรกฎาคม 1908 – สิงหาคม 1911
Soinji		สิงหาคม 1911 – ธันวาคม 1912
Katsura		ธันวาคม 1912 – กุมภาพันธ์ 1913
Yamamoto		กุมภาพันธ์ 1913 – เมษายน 1914

Okuma	เมษายน 1914 – ตุลาคม 1916
Tarauchi	ตุลาคม 1916 – กันยายน 1918
Hara	กันยายน 1918 – พฤศจิกายน 1921

ทั้งนี้เป็นการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างผู้นำของพรรคต่างๆ มักจะแย่งชิงกันเป็นนายกรัฐมนตรี แต่กองทัพกลับมีความสมัครสมานสามัคคีและเสริมกองกำลังอย่างเข้มแข็ง กล่าวกันว่า ในช่วงทศวรรษที่ 1920 กองทัพมีทหารประจำการ 200,000 คน กำลังสำรอง 3 ล้านคน มีนักเรียนชั้นมัธยมตอนปลาย จำนวนกว่า 600,000 คนที่ได้รับการฝึกวิชาทหาร และมีผู้ได้รับการฝึกฝนการรบที่อาศัยอยู่ตามชนบทต่างๆ อีก 8 แสนคน กำลังพลทั้งหมดนี้ใช้ในการควบคุมของกองทัพทั้งสิ้น

อุตสาหกรรมในยุคการสร้างจักรวรรดินิยม

ในช่วงที่ญี่ปุ่นก้าวสู่การเป็นรัฐจักรวรรดินิยมทางการทหารและทางการเมืองระหว่างประเทศนั้น รัฐบาลเมจิได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการทำให้ประเทศกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรม นับตั้งแต่เปิดประเทศเป็นต้นมา โชนุนและคหบดีที่เรืองอำนาจในยุคศักดินา เช่น ไฮเซน มิโต และซัทสึมาได้นำเทคโนโลยีการหลอมเหล็กของชาวตะวันตกเข้ามาใช้ในการทำปืนใหญ่ และในการต่อเรือตามแบบชาติตะวันตก อีกทั้งได้นำเทคนิคการเดินเรือของชาวตะวันตกมาใช้ อนึ่ง รัฐบาลได้รับมอบท่าเรือที่โยโกซูกะ และนาคาซากิ และโยโก (หรือที่เรียกว่า โกเบ) จากโชนุนเพื่อใช้ปรับปรุงทันสมัยยิ่งขึ้น

อุตสาหกรรมการทำอาวุธ เช่น ปืนใหญ่ ปืนไรเฟิล กระสุน และอาวุธอื่นๆ ได้ผุดขึ้นตามโรงงานขนาดใหญ่ในแถบกรุงโตเกียวและโอซาก้า ทำให้ญี่ปุ่นสามารถผลิตอาวุธเพื่อใช้ในกองทัพและส่งออกไปขายยังจีนและเกาหลีที่มีปัญหาการสู้รบระหว่างคนในชนชาติเดียวกันและกับชนต่างชาติที่เข้ามารุกราน อุตสาหกรรมนี้สร้างรายได้จำนวนมหาศาลให้แก่ญี่ปุ่น และเป็นรากฐานสำคัญตามนโยบาย “ประเทศมั่งคั่ง และกองทัพแข็งแรง” ทำให้กองทัพญี่ปุ่นมีความพร้อมทางด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ที่สามารถผลิตขึ้นมาใช้เองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการซื้ออาวุธจากต่างชาติ นำไปสู่การทำสงครามกับจีนและรัสเซียในเวลาต่อมา

รัฐบาลได้ก่อตั้งกระทรวงอุตสาหกรรมขึ้นในเดือนธันวาคม ค.ศ.1870 ทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้ภาคเอกชนพัฒนาอุตสาหกรรม ด้วยการให้การสนับสนุนทางด้านเทคนิคในการผลิตเงินกู้ และความช่วยเหลือด้านตลาด เหล่าพ่อค้าวาณิชที่ได้รับการกดขี่ข่มเหงในยุคโตกุกาวาก็ได้ใช้โอกาสนี้ทำการลงทุนและพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น กลุ่มตระกูลมิตซูบิชิที่แต่งตั้งนายมินามูระ ริเซมอน ร่วมกับตระกูล อิโนเอะ สร้างธุรกิจให้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยย้ายที่ตั้งจากเมืองเกียวโตไปยังกรุงโตเกียว และสามารถขยายสาขาธุรกิจออกไปหลายสาขา ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างสำคัญในการสร้างเป็นกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ หรือที่เรียกว่า ไชบัทสึ (Zaibatsu) ในเวลาต่อมา

ส่วนเหล่าอดีตชาวมุไรก็ได้เปลี่ยนอาชีพเป็นผู้ประกอบการหลายราย และได้รับความสำเร็จในการทำธุรกิจอุตสาหกรรม ในจำนวนนี้ได้แก่ อิวาซากิ ยาโทโร ผู้ก่อตั้งกลุ่มบริษัทมิตซูบิชิ ที่มีฐานที่ตั้งอยู่ที่เมืองนางาซากิประกอบอาชีพในด้านการขนส่งทางเรือ และกิจการอื่นๆ หลายสาขาจนกลายเป็นกลุ่มธุรกิจใหญ่เป็นอันดับที่สองในยุคนั้น ส่วนชาวนาทืออพยพจากไรรานเข้ามาทำมาหากินในเมืองต่างได้รับความสำเร็จในการประกอบธุรกิจเป็นจำนวนมากจากความช่วยเหลือของรัฐบาลผ่านทางกระทรวงอุตสาหกรรม ดังเช่นนายยาซุคะ เซนจิโรที่หนีจากท้องทุ่งบ้านเกิดเข้ามาทำงานในเมืองหลวง ได้รับความสำเร็จในการเป็นนายธนาคารและเป็นเจ้าของกลุ่มธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ลำดับที่สี่ ส่วนนายอาซาโน โซอิชิโร เป็นเจ้าของโรงงานปูนซีเมนต์ซึ่งได้ชื่อมาจากรัฐบาล นอกจากนี้ นายชิบูซาวะ ออิชิ ชาวนาผู้ผันชีวิตมาเป็นชาวมุไร ต่อมาประกอบอาชีพเป็นนักธุรกิจ โดยได้ดำรงตำแหน่งประธานธนาคาร First National Bank และสร้างโรงงานทอผ้าขนาดใหญ่ที่เมืองโอซาก้า ในที่สุด เขากลายเป็นผู้ประกอบการที่ได้รับความสำเร็จสูงสุดโดยเป็นผู้บริหารบริษัทในเครือชั้นนำของบริษัทครอบคลุมธุรกิจมากมายหลายสาขาทั่วประเทศ

จนถึงช่วงทศวรรษ 1880 อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นได้ก้าวกระโดดอย่างรวดเร็ว จากนั้นอัตราความเจริญเติบโตได้ลดต่ำลงเรื่อยมาจนถึงช่วงสงครามจีน – ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1895) ต่อมาภาคอุตสาหกรรมก็พัฒนาพุ่งพรวดขึ้นมาอีกครั้ง โดยเกิดอุตสาหกรรมปุ๋ยเคมีขึ้น และการผลิตในทุกสาขาได้เจริญรุ่งเรืองพร้อมเพรียงกัน ต่อมาเมื่อเกิดสงครามญี่ปุ่น – รัสเซีย (ค.ศ. 1904 – 1905) ขึ้น ความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมก็ยิ่งเจริญก้าวหน้าพุ่งพรวดขึ้นเป็นประวัติการณ์ ดังตัวอย่างเช่น การผลิตผ้าฝ้าย อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ รถไฟ รถยนต์ และการต่อเรือ ในขณะที่ภาคบริการได้ขยายตัวออกไปสู่ตลาดต่างประเทศอย่างรวดเร็ว อนึ่ง ปริมาณการขุดถ่านหินก็เพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าในปี ค.ศ. 1904 การขุดแร่เหล็กทางตอนเหนือเกาะคิวชูมีจำนวนเพียงพอกับความต้องการของประเทศ ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมหนักขึ้นควบคู่ไปกับกิจการอุตสาหกรรมขนาดกลาง กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้ญี่ปุ่นก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่การผลิตพัฒนาแบบก้าวกระโดดอย่างต่อเนื่อง และการผลิตได้กระจายไปแทบทุกสาขา ทำให้อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีความมั่นคงยิ่งในยุคต่อมา

การยึดครองเกาหลี

นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นมักจะไม่ว่าถึงถึงความโหดร้ายทารุณที่เหล่าชาวอาทิตย์อุทัยได้กระทำต่อคนเมืองโซมอย่างโหดเหี้ยม ทารุณ และใช้ประโยชน์ด้วยการถ่ายทอดความมั่งคั่งของเกาหลีส่งกลับไปยังประเทศแม่อย่างต่อเนื่อง โดยทิ้งไว้แต่ความหิวโหย ไร้อนาคต และความเป็นทาสของประชาชน ทางเลือกที่คนในประเทศนี้สามารถทำได้ก็คือ การจมปลักอยู่กับความเมาเพราะเหล่าความสิ้นหวังและการมีชีวิตอยู่ไปวันๆ หนึ่งเท่านั้น

นับตั้งแต่ลดฐานะของเกาหลีเป็นรัฐในความคุ้มครองของญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1907 ชาวญี่ปุ่นที่
 ไร่ที่ทำกินและบางพวกที่เป็นนักแสวงหาโชคก็พากันหลั่งไหลเข้าไปอาศัยอยู่บนคาบสมุทร
 เกาหลีเป็นจำนวนกว่าสามแสนคน จนกระทั่งเมื่อผนวกดินแดนแห่งนี้เป็นอาณานิคมในปี ค.ศ.
 1910 ชาวญี่ปุ่นได้ใช้โอกาสเข้าครอบครองที่ดินทำกินด้วยการซื้อและยึดมาเป็นของตนเอง อนึ่ง
 โรงงานญี่ปุ่นก็ขยายฐานการผลิตเข้าไปทางตอนเหนือของคาบสมุทรเกาหลีเพื่อใช้ประโยชน์จาก
 แรงงานราคาถูกในการผลิตสินค้า ส่วนทางตอนใต้ให้เป็นอยู่ข้าวอู่น้ำผลิตข้าวและอาหารส่งกลับไป
 ยังบ้านเกิด ด้วยวิธีการดังกล่าว ได้สร้างความร่ำรวยแก่ผู้ประกอบการและเหล่าข้าราชการที่ทำ
 หน้าที่ครอบครองอำนาจในอาณานิคมแห่งนี้ ในขณะที่เดียวกัน ญี่ปุ่นก็ได้กระทำการกอบโกยความ
 มั่งคั่งออกไปจากไต้หวันและหมู่เกาะอาณานิคมที่ได้รับมาจากจีนเช่นกัน การกระทำของญี่ปุ่นดังนี้
 ก่อให้เกิดการต่อต้านการยึดครอง นำไปสู่การเรียกร้องเอกราชในเกาหลีเมื่อ วันที่ 1 มีนาคม ค.ศ.
 1919 และจบลงด้วยโศกนาฏกรรมด้วยการฆ่าฟันคนเกาหลีล้มตายไปมากมายดังที่กล่าวแล้วใน
 ตอนต้น

อย่างไรก็ตาม การต่อสู้เพื่อเอกราชของบ้านเกิดก็ยังคงกระทำอย่างต่อเนื่องโดยกองโจรใต้
 ดินกลุ่มผู้รักชาติชาวเกาหลีแม้ว่าจะเป็นการทำทลายเสี่ยงความตายก็ตาม ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นเป็นชาติที่มี
 ความแข็งแกร่ง และมีอาวุธทันสมัย ยากนักที่กองกำลังกู้ชาติที่ส้องสมุพรคพวกเพียงน้อยนิดและมี
 อาวุธที่ไร้ประสิทธิภาพจะต่อกรกับยักษ์ใหญ่แห่งเอเชียนี้ได้ คนเกาหลีคนแล้วคนเล่าต้องสังเวชชีวิต
 ไปกับการปราบปรามที่โหดร้ายของคนญี่ปุ่น เรื่องราวเหล่านี้ได้รับการบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ที่
 เหล่ารายชื่อวีรชนกู้ชาติได้รับการจารึกไว้ในหัวใจของคนเกาหลีอย่างไม่มียวันเดือนหายไปจาก
 ความทรงจำได้จวบจนถึงทุกวันนี้

แผ่นดินไหวและภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ

ความรุ่งโรจน์ของญี่ปุ่นไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นอย่างต่อเนื่องแม้ว่าในยุคเมจิ (ค.ศ. 1868 –
 1912) จะเป็นเสมือนยุคทองที่ก้าวกระโดด ติดตามด้วยความรุ่งเรืองในยุคไทโช (ค.ศ. 1912 – 1926)
 ตอนต้นก็ตาม ญี่ปุ่นก็เข้าสู่ความวิบัติอันเป็นผลมาจากภัยธรรมชาติ นั่นคือ แผ่นดินไหวขนาดใหญ่ที่
 บริเวณกรุงโตเกียว – โยโกฮามา (แถบคันโต) ในปี ค.ศ. 1923 ที่ได้ทำลายทรัพย์สินและตึกรามบ้าน
 ช่องราบเรียบเป็นหน้ากลอง มีผู้คนล้มตายนับแสนคนและบาดเจ็บอีกเป็นจำนวนมาก โศก
 นาฏกรรมครั้งนี้สร้างความตื่นตระหนกแก่ผู้คนทั่วไป และก่อตัวกลายเป็นอุปนิสัยประจำชาติที่คน
 ญี่ปุ่นจะไม่ตั้งอยู่บนความประมาท ต้องเก็บออมทรัพย์สินที่หามาได้เพื่อไว้ในยามตกทุกข์ได้ยาก

ด้วยทรัพย์สินที่หามา นับแต่ยุคเมจิและการขูดรีดจากอาณานิคมได้นำมาเป็นค่าใช้จ่ายใน
 การสร้างเมืองหลวงอีกครั้ง ทำให้โตเกียวกลับคืนสู่ภาวะปกติและทันสมัยยิ่งกว่ายุคก่อนหน้าที่เกิด
 แผ่นดินไหวเสียอีก อย่างไรก็ตาม ความทุกข์ระทมของชาติเมืองขึ้น – เกาหลีและไต้หวัน - ก็ได้รับ
 ผลกระทบโดยตรงจากกระบวนการดูดดึงความอุดมสมบูรณ์ไปสู่ญี่ปุ่นในอัตราที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ

ต่อมา เมื่อจักรพรรดิไทโชสวรรคต พระเจ้าฮิโรฮิโตะก็ขึ้นครองราชย์เป็นยุคโชวะ (ค.ศ. 1926 – 1989) ความทุกข์ระทมของญี่ปุ่นก็บังเกิดขึ้นอีกครั้ง โดยนับตั้งแต่ ค.ศ. 1926 ได้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจในประเทศขึ้นและส่งผลให้ธนาคารเล็กๆ หลายรายประสบปัญหาและล้มละลาย ต่อมาเมื่อโลกเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจตกต่ำ (Great depression) ในตอนปลายทศวรรษ 1920 ก็ยิ่งซ้ำเติมให้ญี่ปุ่นต้องเผชิญกับความยากลำบากมากยิ่งขึ้น ดัชนีที่ชี้ให้เห็นถึงปัญหาใหญ่ก็คือ มูลค่าการส่งออกของญี่ปุ่นลดลงกว่าร้อยละ 50 ในระหว่างปี 1929 – 1931 ดัชนีรายได้แท้จริงลดลงจาก 100 ในปี ค.ศ. 1926 เป็น 81 ในปี 1930 และเหลือเพียง 69 ในปี 1931 มีผู้คนว่างงานถึง 3 ล้านคน ในขณะที่คนชนบทก็ได้รับผลกระทบเพราะราคาไหมดิบลดลงถึงร้อยละ 65 ราคาข้าวตกต่ำและพืชผลแทบจะไม่มีราคา ชาวนาจำนวนมากถึงกับต้องขายลูกสาวนำเงินมาใช้จ่ายเพื่อการยังชีพในครอบครัว

รัฐบาลได้พยายามแก้ไขสถานการณ์วิกฤตด้วยมาตรการต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพและรวดเร็ว นายรัฐมนตรีอินุโก ทสึโยชิ ที่เข้ารับตำแหน่งในเดือน ธันวาคม ค.ศ. 1931 ได้ประกาศยกเลิกการใช้ทองคำเป็นทุนสำรองและนำญี่ปุ่นก้าวพ้นจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเป็นชาติแรกก่อนสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรป โดยทำให้การบริโภคภายในประเทศเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20 ประชาชนมีรายได้ที่แท้จริงสูงขึ้นถึงร้อยละ 10 จำนวนคนว่างงานลดน้อยลง รายได้ของคนในชนบทเพิ่มขึ้น ในขณะที่จำนวนประชากรของประเทศเพิ่มสูงขึ้นเป็น 70 ล้านคน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลในระบบพรรคการเมืองได้แสดงฝีมือในการบริหารประเทศอย่างมีประสิทธิภาพในการกู้วิกฤตทางเศรษฐกิจ แต่ก็ได้กระทำซ้ำเกินไปทำให้ประชาชนต่างให้ความไว้วางใจทหารมากยิ่งขึ้น เพราะทหารเป็นกลุ่มที่มีระเบียบวินัย สามารถอุทธรณ์ได้รับชัยชนะเหนือดินแดนที่เป็นอาณานิคมที่ประเทศสามารถตั้งดวงผลประโยชน์มาทดแทนความหายนะที่เกิดขึ้นภายในประเทศได้ ดังเช่น ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างเมืองโตเกียว – โยโกฮาม่าภายหลังเกิดแผ่นดินไหว การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และการกวาดต้อนชาวเกาหลีเป็นจำนวนนับแสนคนมาเป็นกรรมกรในโรงงานในญี่ปุ่น ในช่วงคนงานชาวญี่ปุ่นก่อหวอดประท้วงด้วยการหยุดงานในระหว่างปี ค.ศ. 1925 – 1930 อันเป็นผลมาจากกรณีไฟในลัทธิคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม คนงานดังกล่าวอาศัยอยู่ในญี่ปุ่นนับแต่นั้นมา แต่ไม่ได้รับสัญชาติให้เป็นคนญี่ปุ่นแม้ว่าจะเป็นรุ่นลูกหลานที่เกิดในญี่ปุ่นก็ตาม จึงต้องเป็นพลเมืองชั้นสองที่อาศัยอยู่ตามเมืองโอซาก้า และเมืองใหญ่ๆ ในบริเวณคันโตนับเป็นจำนวน 600,000 คนจนถึงทุกวันนี้

ทหารกับการเมือง

ความวุ่นวายทางการเมืองในระบบพรรค ซึ่งยังผลให้มีการเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายสิบปี ทำให้อำนาจของทหารซึ่งถือเป็นเสาหลักของประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และตำแหน่งผู้บัญชาการสูงสุดซึ่งเป็นตำแหน่งที่ขึ้นตรงต่อองค์จักรพรรดิมีอิสระจากระบบการเมืองและฝ่ายบริหารอย่างชัดเจน อนึ่ง การที่กองทัพสูญเสียกำลังพลราว 1 แสนคนในสงคราม

กับรัสเซียได้กลายเป็นรอยแผลลึกในใจของคนญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันฝ่ายทหารเล็งเห็นว่า แมนจูเรีย เป็นเสมือนฉนวนกั้นกับรัสเซียมิให้สามารถโจมตีญี่ปุ่นได้โดยง่ายหากสงครามจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต จึงหมายตาที่จะยึดครองไว้

แมนจูเรียเป็นดินแดนที่ญี่ปุ่นทำการค้าขายมากที่สุด โดยสินค้าที่ส่งออกไปยังจีนนั้นมีจำนวนถึงร้อยละ 40 ที่เป็นการค้าขายในแมนจูเรีย และญี่ปุ่นเป็นชาติที่เข้าไปลงทุนคิดเป็นร้อยละ 75 ของการลงทุนจากต่างประเทศในบริเวณแถบนี้ของจีน อย่างไรก็ตาม รัฐบาลพลเรือนของญี่ปุ่นไม่ได้มีนโยบายที่จะยึดครองแมนจูเรียให้เป็นอาณานิคม แต่เมื่อกลุ่มชาตินิยมก็กมินตั๋งของจีนเรียกร้องให้มีการรวมประเทศเป็นหนึ่งและก่อให้เกิดกระแสชาตินิยมขึ้นในระหว่างปี ค.ศ. 1926 – 1928 รวมทั้งการเกิดกบฏนักมวยขึ้นทางตอนเหนือของประเทศจีนที่ต้องการขับไล่ต่างชาติออกไปจากจีนให้หมดสิ้น ในขณะที่รัฐบาลในกรุงโตเกียวไม่ได้ทำการตอบโต้ใดๆ อีกทั้งมุ่งแต่ยึดถือแนวปฏิบัติตามนโยบายทางการทูตเพื่อสันติภาพและตามกฎเกณฑ์การค้าระหว่างประเทศ ในทางตรงกันข้าม ฝ่ายทหารซึ่งนำโดยนายพล Minami ได้เรียกประชุมกำหนดแผนการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในแมนจูเรีย โดยในปี ค.ศ. 1931 เครื่องหมายของทหารระดับกลางทั้งจากกองทหารในกรุงโตเกียวและในแมนจูเรีย (หรือที่เรียกว่ากองทัพกวางตุ้งของญี่ปุ่นที่ตั้งฐานอยู่ในแมนจูเรีย) ได้รับสัตยาบันให้ปฏิบัติการเพื่อชาติ จึงได้มีการวางแผนให้เกิด “เหตุการณ์ในแมนจูเรีย” (Manchuria incident) ขึ้นเพื่อใช้เป็นเหตุผลในการยึดแมนจูเรีย

เหตุการณ์สำคัญมีดังนี้ ได้เกิดระเบิดทางรถไฟทางตอนเหนือของเมืองมุกเดน (Mukden) ในคืนวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931 ทำให้นายทหาร กาวาผู้ซึ่งนำสารจากรัฐบาลในกรุงโตเกียวไปให้แก่ผู้บัญชาการกองทัพกวางตุ้งถึงนโยบายของรัฐบาลต่อแมนจูเรียไม่บรรลุตามเป้าหมาย นั่นคือจดหมายนั้นไปไม่ถึงมือของผู้บัญชาการทัพ ด้วยเหตุนี้พันเอก อิตากาคิ จึงได้สั่งทหารญี่ปุ่นเข้าโจมตีกองกำลังของจีนที่เมืองมุกเดนทันที ส่วนนายพล ฮอนโจ ก็สั่งให้กองทัพกวางตุ้งทั้งหมดปฏิบัติการทางการทหารต่อจีนทุกทาง เมื่อรัฐบาลในกรุงโตเกียวทราบเรื่อง จึงเรียกร้องให้กองทัพกวางตุ้งให้จำกัดการปฏิบัติการให้อยู่ในวงจำกัด แต่เหล่าทหารญี่ปุ่นในแมนจูเรียกลับรุกคืบทั่วบริเวณทางตอนกลางของแมนจูเรีย พร้อมทั้งประกาศว่า “กองทัพญี่ปุ่นกระทำเพื่อป้องกันตนเองและการปฏิบัติการทางทหารเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก” จากนั้นก็รุกยึดแมนจูเรียได้ทั้งหมด ในตอนต้นปี ค.ศ. 1932 โดยที่รัฐบาลในกรุงโตเกียวไม่สามารถทัดทานได้ ต่อมา ในเดือนมีนาคมของปีเดียวกันนั้น ญี่ปุ่นได้ประกาศให้แมนจูเรียเป็นอิสระจากการปกครองของจีน

การกระทำของญี่ปุ่นได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในหมู่สมาชิกสันนิบาตแห่งชาติว่าญี่ปุ่นเป็น “ผู้รุกราน” แต่ญี่ปุ่นก็นิ่งเฉยเสีย อีกทั้งยังได้บุกยึดบริเวณทางตะวันตกของแมนจูเรียเข้าไปในจังหวัดเจฮอลของมองโกเลียใน ซึ่งเป็นบริเวณกว้างขวางถึง 5,000 ตารางไมล์ และในปีต่อมา ญี่ปุ่นก็ลาออกจากการเป็นสมาชิกสันนิบาตแห่งชาติ

ในที่สุด ญี่ปุ่นได้ตั้งแมนจูเรียเป็นประเทศแมนจู๋ว โดยให้คนจีนทำหน้าที่ในการบริหารประเทศแต่เพียงในนาม และตั้งเมืองหลวงชื่อ ชินกิง (เป็นชื่อเดิมของเมืองฉางชุนในปัจจุบัน) ส่วนอำนาจทุกอย่างอยู่ในการควบคุมของกองทัพกวางตุ้งของญี่ปุ่น ส่วนการคัดค้านจากชาติตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐอเมริกาที่ญี่ปุ่นบุกยึดแมนจูเรีย ได้ก่อให้เกิดความบาดหมางกันขึ้น ต่อมา ญี่ปุ่นก็เริ่มผูกมิตรกับมุสลิมของอิตาลีและอิตาลีของเยอรมัน

ญี่ปุ่นมิได้ยึดครองแมนจู๋วเป็นอาณานิคมดังเช่นเกาหลีและไต้หวัน แต่หากเป็นการครอบงำประเทศที่ตั้งขึ้นมาใหม่โดยกองทัพของจักรพรรดิที่มุ่งเสาะแสวงหาผลประโยชน์จากดินแดนนั้นเพื่อส่งกลับมาใช้ในชาติของตนเอง อนึ่ง ทหารได้เรียกร้องให้กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ (Zaibutsu) เข้าไปลงทุนในแมนจูเรีย ซึ่งได้สร้างความมั่งคั่งให้แก่เหล่าทหารและผู้ประกอบการ ในขณะที่ชาวญี่ปุ่นที่หลงใหลเข้าไปซุกดงในแมนจูเรีย ก็ได้รับการคุ้มครองจากกองทัพกวางตุ้ง

ในกรณีของจีนนั้น ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1933 – 1937 ได้มีการต่อสู้ระหว่างพวกก๊กมินตั๋งและกลุ่มคอมมิวนิสต์อย่างดุเดือดเพื่อแย่งชิงประชาชนและพื้นที่ เมื่อญี่ปุ่นต้องการเข้ามาอิทธิพลเหนือจีนตอนเหนือและขยายอิทธิพลลงไปที่ทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส อังกฤษ และฮอลันดา จีนก๊กมินตั๋งก็เข้าร่วมกับญี่ปุ่นต่อต้านการขยายอำนาจของเหมา เจ๋อตุง ผู้นำคอมมิวนิสต์จีน ญี่ปุ่นจึงใช้จังหวะนี้ตั้งแนวร่วมเป็น “วงไพบูลย์แห่งเอเชีย” (Greater East Asia Co-prosperity Sphere หรือเอเชียเพื่อเอเชียภายใต้การนำของญี่ปุ่น) เพื่อต่อต้านด้านการขยายอิทธิพลของคอมมิวนิสต์และขจัดอิทธิพลของโลกตะวันตก รวมทั้งเพื่อจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก (New order in East Asia) อนึ่ง ในช่วงปี ค.ศ. 1937 ญี่ปุ่นได้ตั้งโครงการต่อเรือรบขึ้นอย่างลับๆ จนทำให้กองทัพเรือมีความเข้มแข็งที่สุดประเทศหนึ่งของโลกใน ค.ศ. 1940

การแผ่อิทธิพลของญี่ปุ่นเข้าไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่สหรัฐอเมริกา และชาติพันธมิตรในยุโรป แต่อังกฤษ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ และรัสเซียต่างต้องการความสนใจต่อการขยายตัวทางทหารของประเทศอิตาลีและเยอรมัน ทำให้การประท้วงญี่ปุ่นที่เข้าครอบงำอาณานิคมของตนในเอเชียทำได้ไม่เต็มที่ ญี่ปุ่นจึงดำเนินการ อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เป้าหมายของตนบรรลุผลในการเข้าครอบครองเอเชียแต่เพียงชาติเดียว

สถานการณ์ที่ลู่โกวเซียวหรือสะพานมาร์โคโปลโล

รัฐบาลจีนก๊กมินตั๋งหรือจีนคณะชาติ ซึ่งตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองนานกิงต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มคอมมิวนิสต์จีนที่นำโดยเหมา เจ๋อตุง ซึ่งตั้งมั่นอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และกับญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลอยู่เหนือแมนจูเรีย เขียงไฮ้และบริเวณทางตอนเหนือของจีน การขับเคี่ยวเพื่อแย่งชิงดินแดนและประชาชนกับฝ่ายตรงกันข้ามเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก๊กมินตั๋งก็แตกแยกออกเป็นกลุ่มย่อยตามภูมิภาคที่กลุ่มตนมีอิทธิพลเหนือมณฑลนั้นๆ อย่างไรก็ตาม ก็รวมกลุ่มกันต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่นและคอมมิวนิสต์จีนเป็นเวลานานหลายปี

ในปี ค.ศ. 1937 เหตุการณ์ที่สะพานมาร์โคโปโลเกิดขึ้นเมื่อทหารญี่ปุ่นนายหนึ่งได้หายไป ในขณะที่กองทหารญี่ปุ่นทำการซ้อมรบในบริเวณสะพานมาร์โคโปโล (Lugouqiao) ซึ่งตั้งอยู่นอกเขตที่รัฐบาลจีนจัดสรรให้ (เขตที่รัฐบาลจีนกำหนดให้คือบริเวณที่อยู่ระหว่างกรุงปักกิ่ง – ทะเลโบไฮ้ ที่รัฐบาลจีนจัดสรรให้กองทหารต่างชาติ ตั้งฐานทัพตามข้อตกลงหลังกบฏนักมวยพ่ายแพ้ในปี ค.ศ. 1901 เพื่อเป็นกองกำลังรักษาความสงบและปกป้องผลประโยชน์ของชาติตะวันตกและญี่ปุ่น กองกำลังนี้ประกอบด้วยทหารอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่นชาติละ 1,350 นาย ทหารอิตาลี 500 นาย และรัสเซีย 300 นาย) กองทัพญี่ปุ่นอ้างว่าถูกชาวจีนกลุ่มผู้รักชาติลักพาตัวไป จึงเรียกร้องให้รัฐบาลจีนรับผิดชอบ ในเวลาเดียวกันนั้น กองทหารญี่ปุ่นจากแมนจูเรียและจากเกาะต่าง ๆ ของญี่ปุ่นได้เคลื่อนพลเข้าสมทบในบริเวณทางตอนเหนือของจีนและโจมตีกองพลที่ 29 ของจีนที่ตั้งอยู่ในเมืองวันปิงในตอนเที่ยงคืนของวันที่ 7 และยึดเมืองได้ในวันที่ 8 กรกฎาคม ต่อมาได้บุกยึดจุดยุทธศาสตร์สำคัญๆ ชานกรุงปักกิ่ง เมื่อรัฐบาลจีนไม่ได้ตอบสนองความต้องการของญี่ปุ่น ทหารทั้งสองฝ่ายจึงเข้าปะทะกันในวันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ. 1937

จากนั้น สงครามระหว่างจีน – ญี่ปุ่นก็ขยายตัวขึ้นตามบริเวณต่างๆ ทางภาคเหนือของจีน ญี่ปุ่นได้เข้าทำลายกองทัพจีนในกรุงปักกิ่ง เทียนสิน เชียงไฮ้ และสามารถยึดเมืองอื่นๆ ได้ในช่วงเวลา 3 เดือน ต่อมาสามารถยึดเมืองนานกิง ซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐบาลจีนขณะชาติได้เป็นผลสำเร็จในวันที่ 12 ธันวาคม ค.ศ. 1937 ภายหลังจากที่ทหารญี่ปุ่นได้สังหารหมู่จำนวนกว่าหนึ่งแสนคน และได้ข่มขืนหญิงชาวจีนนับไม่ถ้วน จนเป็นที่กล่าวขวัญถึงเหตุการณ์นี้ว่า “The Rape of Nanking” เหตุการณ์รันทดใจที่เกิดขึ้นนี้ได้สร้างความตื่นตระหนกต่อคนญี่ปุ่นในประเทศมากเมื่อล่วงรู้ข่าวคราวข้อเท็จจริงจากหนังสือพิมพ์ International War Crimes Tribunal เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ชาวอาทิตย์อุทัยรู้สึกอับอายต่อการกระทำอันป่าเถื่อนของทหารหาญของตนที่กระทำต่อพลเมืองชาวนานกิงในครั้งนั้นยิ่งนัก

เมื่อยึดเมืองนานกิงได้แล้ว กองทัพญี่ปุ่นได้รุกรบลงไปตามทางตอนใต้ของประเทศ โดยกองทหารจีนไม่อาจต้านทานการบุกรุกของกองทัพญี่ปุ่น เพราะมีกองกำลังที่แข็งแกร่งและอาวุธทันสมัย เมืองหลักของจีนก็ทยอยตกเป็นของญี่ปุ่นเรื่อยมาตลอดช่วงปี ค.ศ. 1938 -1941 ทหารญี่ปุ่นได้สร้างความบอบช้ำแก่จีนมากมาย เช่น การทิ้งระเบิดในบริเวณที่อยู่อาศัย ยิงเรือประมง ยิงกราดใส่พลเรือน เผาอาคารบ้านเรือน ปล้นสะดมภ์ และข่มขืนหญิงชาวจีนตามอำเภอใจ ทำให้ดินแดนจีนฝั่งตะวันออกที่ติดกับมหาสมุทรแปซิฟิกส่วนใหญ่ตกเป็นของญี่ปุ่นแทบทั้งหมด

ในปี ค.ศ. 1940 เยอรมันสามารถยึดครองประเทศต่างๆ ในยุโรปได้ ญี่ปุ่นจึงเซ็นสนธิสัญญาพันธมิตรกับเยอรมันและอิตาลีในเดือนกันยายน ค.ศ. 1941 โดยสมาชิกอักษะทั้งสามประเทศนี้จะไม่โจมตีกันหากเกิดสงคราม จากนั้น ญี่ปุ่นได้เซ็นสนธิสัญญาสันติภาพกับรัสเซีย เพื่อป้องกันมิให้รัสเซียรุกรบกับญี่ปุ่นตามแนวชายแดนทางตอนเหนือ อันเป็นการลดความกังวลไปได้จุดหนึ่ง ญี่ปุ่นจึงทำการรุกรบต่อไปในทางทิศใต้จนถึงอินโดจีน

สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นชาติเดียวที่ปลอดภัยจากสงครามโลกครั้งที่สอง เพราะตั้งอยู่ห่างไกลจากสมรภูมิตั้งแต่ยุโรปได้คัดค้านการบุกจีนของญี่ปุ่นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1937 อนึ่ง การโจมตีของญี่ปุ่นได้สร้างความเสียหายต่อทรัพย์สินของคนอเมริกันที่เข้าไปลงทุนในจีน แม้พวกเขาจะยึดมั่นในนโยบายการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสงครามตามคำประกาศของรัฐบาลอเมริกัน แต่พวกเขาก็ไม่พอใจที่ทหารญี่ปุ่นใช้น้ำมันที่ซื้อมาจากสหรัฐอเมริกาเข้าทำลายประเทศเพื่อนบ้าน และรุกรบยึดดินแดนเรื่อยลงมาถึงแหลมอินโดจีน ดังนั้น รัฐบาลสหรัฐอเมริกาจึงได้จำกัดการส่งสินค้า เช่น น้ำมัน เหล็กกล้า และแร่เหล็กไปยังญี่ปุ่นเป็นการโต้ตอบ และเมื่อญี่ปุ่นเซ็นสัญญากับฝ่ายอักษะ ก็ยิ่งทำให้เกิดการต่อต้านญี่ปุ่นในหมู่คนอเมริกันมากยิ่งขึ้น

จนกระทั่งเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1941 ญี่ปุ่นได้ส่งทหารบุกไปยังทางตอนใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สหรัฐอเมริกาประกาศว่าบาตรทางเศรษฐกิจต่อญี่ปุ่นโดยงดการขายน้ำมันให้ และเรียกญี่ปุ่นว่าเป็นผู้ “รุกราน” เรียกร้องให้ถอนกำลังออกจากจีนและอินโดจีน ในที่สุด รัฐบาลญี่ปุ่นก็โจมตีฐานทัพเรือเพิร์ล ฮาร์เบอร์ (Pearl Harbor) ที่เกาะฮาวายของสหรัฐอเมริกาโดยมิได้แจ้งเตือนในตอนเช้าตรู่ของวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 ทำให้ทหารอเมริกันล้มตายหลายพันคน และเรือรบกว่าครึ่งถูกทำลายอย่างย่อยยับ และในวันต่อมาฝูงบินรบญี่ปุ่นก็จมเรืออังกฤษ ชื่อ Prince of Wales และ Repulse ที่ท่าเรือมาเลเซีย สงครามแปซิฟิกก็เริ่มขึ้นอย่างหน่วงหนักและรุนแรง ล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สินมากมาย

จุดจบของลัทธิทหารของญี่ปุ่น

การรุกรบของญี่ปุ่นที่มีการวางแผนเป็นอย่างดีนั้นสามารถยึดจุดยุทธศาสตร์สำคัญของบริเวณคาบสมุทรแปซิฟิกได้โดยง่าย ทั้งนี้เพราะก่อนหน้านี้ ญี่ปุ่นได้ทุ่มเทกำลังงบประมาณและแรงงานในการผลิตเครื่องบินรบได้ถึง 62,400 เครื่อง มีกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง และกองทหารที่พร้อมรบหลายล้านคน รวมทั้งมีกำลังสำรองพร้อมเพรียง ในจำนวนนี้เป็นชาวเกาหลีที่ถูกเกณฑ์มาเป็นทหารขององค์จักรพรรดิญี่ปุ่นหลายคน อีกทั้งรัฐบาลและประชาชนก็รวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพร้อมทำสงครามกับทุกฝ่ายที่ขวางกั้นมิให้ญี่ปุ่นบรรลุเป้าหมายในการเป็นผู้นำชาติเอเชียทั้งหมด

นายพลโตโจ (Tojo Hideki) เข้ารับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีในปี ค.ศ. 1941 สถานการณ์แห่งสงครามกับสหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นเมื่อประธานาธิบดีรูสเวลท์ของสหรัฐอเมริกาประกาศตัวเป็นศัตรูและคัดค้านอย่างแข็งขันที่ญี่ปุ่นรุกรานประเทศเพื่อนบ้านและส่งกองทหารบุกเข้าไปในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐบาลใหม่ของญี่ปุ่นได้วางยุทธศาสตร์การทำสงครามอย่างละเอียดและพร้อมที่จะรุกรบทุกขณะ อย่างไรก็ตาม ทุกอย่างก็ระงับลงถูกปิดเป็นความลับมิให้ชาติพันธมิตรล่วงรู้ อีกทั้งได้ส่งนายโนบุรุระนักการทูตไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อเจรจากับนายคอร์ดลล์ ฮอลล์ (Cordell Hull) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศถึงสิ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่นได้ทำอะไรไป

บ้าง และย้ำว่าไม่มีแผนการรุกรานใดต่อประเทศอื่นๆ เลย แต่เมื่อนายโนบุระเดินทางกลับ ญี่ปุ่นก็โจมตีอ่าวเพิร์ล ฮาร์เบอร์ทันที

ในที่นี้ จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของการสูญเสียของสหรัฐอเมริกาที่มลรัฐฮาวาย แต่จะย้ำว่าญี่ปุ่นได้ทำลายกองทัพเรือที่ทรงอำนาจของสหรัฐอเมริกาที่ตั้งอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิกอย่างสิ้นเชิง จากนั้นก็ยึดฮ่องกงในวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1941 และกรุงมะนิลาในวันที่ 2 มกราคม ค.ศ. 1942 ต่อมา ยึดสิงคโปร์ได้ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ จากนั้น บริษัท Dutch East Indies ในอินโดนีเซียก็ถูกยุบตัวลงในตอนต้นเดือนมีนาคม และพม่าประกาศยอมแพ้ตอนปลายเดือนเมษายน ญี่ปุ่นจึงได้วางแผนการที่จะโจมตีออสเตรเลียต่อไป ในขณะที่สหรัฐอเมริกาก็พยายามเสริมสร้างกองทัพเรือประจำภาคพื้นแปซิฟิกขึ้นมาใหม่เพื่อต่อต้านการรุกของญี่ปุ่นอย่างรวดเร็ว

กองทัพเรือสหรัฐอเมริกาก็โจมตีตอบโต้ญี่ปุ่นที่ Coral sea ทำให้ญี่ปุ่นต้องชะลอการโจมตีออสเตรเลียออกไปก่อน แต่เมื่อสหรัฐอเมริกาได้รับชัยชนะในการปะทะกันที่เกาะมิดเวย์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1942 โดยสามารถทำลายเรือบรรทุกเครื่องบิน 4 ลำของญี่ปุ่นให้จมลง อันเป็นการพ่ายแพ้ครั้งแรกและสร้างความอับอายให้กับกองทัพเรือญี่ปุ่นยิ่งนัก (แต่กองทัพญี่ปุ่นไม่ได้แจ้งให้ นายกรัฐมนตรีโคโจทราบโดยทันที จนกระทั่งเหตุการณ์ได้ผ่านไปแล้ว 1 เดือน) จากนั้น กองทัพสัมพันธมิตรก็ยึดเกาะ New Guinea และ Guadalcanal ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1943 ได้ภายหลังที่มีการต่อสู้กันอย่างดุเดือดเป็นเวลานานหลายเดือนซึ่งได้สร้างความสูญเสียมากมายให้แก่กองทัพทั้งสองฝ่าย

ทหารญี่ปุ่นได้กระทำการทารุณกรรมต่อเชลย “พิวขาว” ในประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย และไทย ในกรณีของไทยกลายเป็นตำนานที่ทหารญี่ปุ่นได้บังคับให้เชลยพิวขาวสร้างทางรถไฟสายมรณะข้ามแม่น้ำแคว (Bridge over the River Kwai) ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่าทางรถไฟสายมรณะ (railway of death) นอกจากนี้ การสร้างความอับอายให้กับคนพิวขาวได้กระทำอย่างกว้างขวางในฮ่องกง ฟิลิปปินส์ และในทุกแห่งหนในคาบสมุทรแปซิฟิก กองทัพสัมพันธมิตรได้จัดยุทธศาสตร์ใหม่ในการกดดันญี่ปุ่นในตอนปลายปี ค.ศ. 1943 ด้วยการร่วมมือโจมตีญี่ปุ่นหลายแนวพร้อมๆ กัน กล่าวคือ จีนได้ข่มโจมตีญี่ปุ่นที่ยึดครองแผ่นดินภาคตะวันออกและภาคเหนือด้วยกองทัพอันเกรียงไกรของคอมมิวนิสต์เหมา เจ๋อตุง และกองทัพจีนคณะชาติเจียง ไคเช็ค อังกฤษได้ส่งฝูงบินเข้าโจมตีทางด้านพม่า ตอนใต้ของจีน ไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์ โดยความร่วมมือกับขบวนการกู้ชาติของแต่ละประเทศ เช่น ขบวนการเสรีไทยของประเทศไทย ในขณะที่สหรัฐอเมริกาก็ไล่ล่าญี่ปุ่นที่ยึดครองเกาะต่างๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก และฟิลิปปินส์ เมื่อสหรัฐอเมริกายึดเกาะไซปันได้ทำให้สามารถตั้งเป็นฐานทัพอากาศโจมตีญี่ปุ่นได้ง่าย เพราะตั้งอยู่ใกล้กับเกาะญี่ปุ่นในรัศมีที่จะส่งฝูงบินโจมตีกรุงโตเกียวและเมืองนาโกย่า (ไป-กลับ) ได้โดยง่าย จากนั้น เมืองหลวงและเมืองใหญ่ๆ ของญี่ปุ่นก็ถูกฝูงบินรบของสหรัฐอเมริกาวินไปทิ้งระเบิดจนย่อยยับเป็นเวลานานนับ 6 เดือน แต่ญี่ปุ่นก็

ผู้ตายด้วยการส่งฝูงบินกามิกาเซ่ (kamikaze-wind of the gods เรียกชื่อตามพายุไต้ฝุ่นที่จมเรือ กองทัพมองโกลที่เคยโจมตีญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 13 จนพ่ายแพ้ถึงสองครั้ง)

ประเทศสัมพันธมิตรได้จัดให้มีการประชุมที่คาซาบลังกาและมีมติที่จะให้ญี่ปุ่นและเยอรมันยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข ต่อมา มีการประชุมที่ยลต้าในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1945 นายสตาลินแห่งรัสเซียได้ตกลงเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านญี่ปุ่น โดยจะได้รับเกาะซักกาลินทางตอนใต้ (southern half of Sakalin) คืนจากการยึดครองของญี่ปุ่นและได้สิทธิในการเช่าท่าเรือ Port Arthur คืนจากญี่ปุ่นหากญี่ปุ่นพ่ายแพ้ กองทัพรัสเซียจึงวางแผนเคลื่อนพลเข้าโจมตีแมนจู๋วและบริเวณทางตอนเหนือของคาบสมุทรเกาหลี ทำให้เกาะญี่ปุ่นถูกตัดขาดจากโลกภายนอก โดยไม่สามารถนำเข้าน้ำมัน อาหาร อาวุธ และเครื่องอุปโภคที่จำเป็นจากที่ใดๆ

ญี่ปุ่นไม่ยอมแพ้แม้ว่าจะถูกทิ้งระเบิดมากมายปานใดก็ตาม ดังนั้น กองทัพสัมพันธมิตรได้ประกาศให้ญี่ปุ่นยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข เมื่อไม่ได้รับคำตอบ จึงทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมา ซึ่งเป็นกองบัญชาการกองทัพบกส่วนทางใต้เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ. 1945 และในวันที่ 9 สิงหาคม ก็ทิ้งระเบิดปรมาณูครั้งที่สองที่เมืองนางาซากิ

กองทัพรัสเซียเคลื่อนพลในวันที่ 8 สิงหาคม กองทัพกวางตุ้งไม่อาจต่อสู้กับกองทัพทหารรัสเซียได้ ทั้งนี้เพราะไร้กำลังเสริม ส่วนกองทัพเรือรัสเซียก็เข้าโจมตีทางตอนใต้ของเกาะซักกาลิน และหมู่เกาะโคกูริวทางตอนเหนือของญี่ปุ่น

ในวันที่ 10 สิงหาคม จักรพรรดิฮิโรฮิโตะจึงได้แนะนำให้คณะรัฐมนตรีประกาศยอมจำนน ด้วยการเสนอเงื่อนไขเพียงว่า “สถานภาพของจักรพรรดิจะต้องได้รับการเทิดทูน” แต่กองทัพสัมพันธมิตรปฏิเสธที่จะยอมรับเงื่อนไขใดๆ ดังนั้น จักรพรรดิจึงแนะนำให้รัฐบาลญี่ปุ่นยอมจำนน โดยพระองค์ได้ประกาศยอมแพ้ผ่านทางวิทยุแก่ประชาชนญี่ปุ่นทุกหมู่เหล่าและให้ทหารวางอาวุธ ในวันที่ 15 สิงหาคม เจ้าชายฮิกาชิฮุจิ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีโดยได้ลงนามยอมแพ้บนเรือ U.S.S. Missouri ที่อ่าวโตเกียวในวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1945

การยึดครองญี่ปุ่น

กองทัพสัมพันธมิตร (Supreme Commander Allied Powers – SCAP) โดยมีตัวแทนของประเทศหลัก 4 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา ไชเวียด อังกฤษ และจีน ซึ่งมีนายพลแม็คอาเธอร์ (Douglas MacArthur) ชาวอเมริกันเป็นประธาน ได้ประชุมวางแผนจัดตั้งนโยบายการควบคุมและปกครองญี่ปุ่นในฐานะผู้แพ้สงคราม แต่ไม่ได้หมายความว่า SCAP จะยึดครองญี่ปุ่นเฉกเช่นการเป็นเชลยศึก นโยบายของนายพลแม็คอาเธอร์เน้นการปรับปรุงประเทศให้พ้นจากหายนะของการทิ้งระเบิดและระเบิดปรมาณู กอบกู้สถานะทางเศรษฐกิจ และเน้นการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่เดียวกัน SCAP ได้ลงโทษอาชญากรสงครามจำนวน 25 คน ในจำนวนนี้ถูกตัดสินแขวนคอ 7 คน (รวมทั้งนายพลโตโจ) ส่วนทหารญี่ปุ่นอีก 5,000 คนถูกนำตัวขึ้นศาลใน

ประเทศต่างๆ ของเอเชีย โดยถูกตัดสินประหารชีวิต 900 คน ศพของอาชญากรสงครามที่ถูกแขวนคอในประเทศญี่ปุ่นถูกนำไปฝังที่สุสาน หรือศาลเจ้ายาสุคุนิ (Yasukuni ปัจจุบันสุสานแห่งนี้กลายเป็นประเด็นปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ประเทศนี้ เมื่อนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้เดินทางไปคารวะสุสานแห่งนี้เป็นประจำทุกปี ทำให้จีนและเกาหลีใต้ไม่พอใจ โดยกล่าวหาว่าผู้นำญี่ปุ่นปัจจุบันยังคงนิยมชมชอบอาชญากรสงครามตามลัทธิจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในอดีต อีกทั้งได้ทำการประท้วงอย่างต่อเนื่องและรุนแรงเสมอมา)

รัฐธรรมนูญญี่ปุ่นได้รับการแก้ไขใหม่ในปี ค.ศ. 1946 โดยไม่ให้มีการจัดตั้งกองทัพขึ้น ยกเว้นให้มีกองกำลังป้องกันตนเองเท่านั้น ส่วนจักรพรรดิดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของประเทศในทางพิธีกรรม

ในวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1951 สหรัฐอเมริกาพร้อมด้วยชาติต่างๆ 47 ชาติได้ร่วมเซ็นสนธิสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่น และญี่ปุ่นได้เป็นประเทศอิสระอีกครั้งในวันที่ 28 เมษายน ค.ศ. 1952 ญี่ปุ่นซึ่งมีประชากรจำนวน 72 ล้านคนในขณะนั้นก็ร่วมกันสร้างชาติขึ้นมาใหม่ เน้นการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเป็นหลักนับตั้งแต่นั้นมา

สงครามกับเหยื่อผู้เคราะห์ร้าย

หนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นละเว้นที่จะกล่าวถึงความโหดร้ายทารุณของทหารญี่ปุ่นที่กระทำต่อจีนและเกาหลีในช่วงก่อนและระหว่างสงครามที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1937 แต่คนจีนและคนเกาหลีต่างเขียนเรื่องราวความโหดร้ายทารุณและการแสวงหาผลประโยชน์ของคนญี่ปุ่นต่อชาติของเขาอย่างละเอียด โดยบรรจุไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานได้รับรู้ถึงความไร้มนุษยธรรมของคนญี่ปุ่นที่ได้กระทำต่อบุพการีของพวกเขา การเรียกร้องให้ญี่ปุ่นขอโทษเป็นไปอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม คำขอโทษจากประชาชน รัฐบาล และจักรพรรดิของญี่ปุ่นต่อเรื่องราวในอดีตไม่สามารถทดแทนความสูญเสียที่ได้บังเกิดขึ้นในช่วงเวลากว่าครึ่งศตวรรษนับตั้งแต่ญี่ปุ่นทำสงครามกับจีนในปี ค.ศ. 1895 การยึดครองเกาหลีในปี ค.ศ. 1910 ไปจนถึงตอนที่ญี่ปุ่นประกาศแพ้สงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1945 คนเกาหลีและจีน ไม่มีวันลืมเหตุการณ์เหล่านี้ไปได้ยาวนานเท่านาน

ประเด็นที่จะขอกว่าในที่นี่ อันนำไปสู่ปัญหาความตึงเครียดระหว่างจีนและเกาหลีกับญี่ปุ่นในยุคปัจจุบัน เป็นผลมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ได้แก่

(1) จีนและเกาหลีต่างประท้วงการเขียนหนังสือประวัติศาสตร์ของนักวิชาการชาวญี่ปุ่นที่ “บิดเบือน” และ “ไม่กล่าวถึง” การกระทำอันเลวร้ายของทหารญี่ปุ่นในยุคที่กล่าวถึงนี้

(2) การเกณฑ์ผู้หญิงเกาหลีไปเป็นนางบำเรอ หนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นไม่ได้

กล่าวถึงการเกณฑ์ (กวาดต้อน) ผู้หญิงเกาหลีจำนวนมากไปเป็นนางบำเรอ (comfort women) แก่กองทัพญี่ปุ่นที่อยู่ในสนามรบทั่วเอเชีย ในขณะที่ผู้หญิงเหล่านี้ที่ถูกไล่จับบางคนเป็นผู้หญิงที่มีครอบครัวแล้ว บางคนยังเป็นนักเรียนในโรงเรียนระดับชั้นประถมตอนปลาย และบางคนเป็นผู้หญิงชาวบ้านทำมาหากินตามท้องไร่ท้องนา โดยทหารญี่ปุ่นไม่ยอมฟังคำขอร้องใดๆ พวกเขาจับส่งขึ้นเรือเพื่อไปบำบัดความใคร่แก่กองทัพญี่ปุ่นตามฐานทัพต่างเมือง ปัจจุบัน ผู้หญิงเหล่านี้บางคนยังมีชีวิตอยู่ และร้องขอความเป็นธรรมจากรัฐบาลญี่ปุ่นให้จ่ายค่าทดแทนแก่พวกเขา

(3) เนื่องจากเกาหลีเป็นเมืองขึ้นของญี่ปุ่นในระหว่าง ค.ศ. 1910 – 1945 กองทัพญี่ปุ่นได้เกณฑ์ ชายชาวเกาหลีและชาวจีนในแมนจูเรียไปเป็นทหารจักรพรรดิทำหน้าที่รบพุ่งกับฝ่ายสัมพันธมิตรตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่สองโดยไม่จ่ายค่าทดแทน เมื่อเสร็จสิ้นสงครามก็ปล่อยพวกเขาให้เผชิญชีวิตตามยถากรรม

(4) การใช้คนจีนและคนเกาหลีเป็นตัวทดลองเพื่อศึกษาถึงปฏิกิริยา/การตอบสนองต่อการใช้ยา การระบาดของเชื้อโรค และพฤติกรรมของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม (ความหนาวเย็น ความร้อน การขาดอากาศ ฯลฯ)

อย่างไรก็ตาม หากจะกล่าวถึงความโหดร้ายของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนและเกาหลี รวมทั้งต่อประเทศต่างๆ ในเอเชียแล้ว เราคงต้องตระหนักว่า ชาตินิยมอำนาจตะวันตกก็มุ่งร้าย ไร้มนุษยธรรม และป่าเถื่อน ไม่น้อยกว่าญี่ปุ่นแม้แต่น้อย ความหยิ่งยะโสและลัทธิการถือว่าคนผิวขาวต้องดีเด่นเหนือกว่าชนผิวสีอื่น (ethnocentrism) ก่อให้เกิดการดูถูกเหยียดหยาม และถ่ายทอดประโยชน์ให้กับหมู่พวกเดียวกัน โดยจะถือว่าชนผิวสีอื่นมิใช่มนุษย์เช่นเดียวกับตน กรณีของญี่ปุ่นก็กระทำแบบเดียวกัน จึงก่อให้เกิดความบาดหมางระหว่างเชื้อชาติและการแก้แค้นระหว่างกันขึ้น ดังเช่นในยุคปัจจุบัน พวกมุสลิมจึงลุกขึ้นต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตกด้วยการใช้ลัทธิ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” และก่อให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นไปทั่วโลก

ญี่ปุ่น: มหาอำนาจทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ภายหลังที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1945 ความเจริญรุ่งเรืองและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่สั่งสมกันมาตั้งแต่ยุคเมจิได้ถูกทำลายไปอย่างย่อยยับพร้อมๆ กับดินแดนอาณานิคมที่ยึดครองต้องคืนให้แก่เจ้าของเดิมไป มีชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นว่า

.....เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ผมอายุได้ 12 ปี วันที่อากาศร้อนของเดือนเมษายน ค.ศ. 1945 ยังเป็นภาพที่อยู่ในความทรงจำของผมตลอดเวลา วันนั้น ผมยืนอยู่ท่ามกลางแถวผ่านและซากปรักหักพังของเมืองโอซาก้า ทั้งนี้เนื่องมาจากการโจมตีทิ้งระเบิดของฝูงบิน

รบอเมริกันเป็นเวลานานกว่า 6 เดือน นครโอซาก้าบ้านเกิดของผมซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นได้ถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง ผมยังระลึกถึงความหิวโหยของวันนั้นได้เป็นอย่างดีเพราะความขาดแคลนสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร อนึ่ง ความขัดสนมีติดต่อกันมาในช่วงหลังสงครามจนถึงปี ค.ศ. 1955...

สงครามโลกครั้งที่สองยังผลให้คนญี่ปุ่นทั้งที่เป็นทหารและพลเรือนเสียชีวิตราว 3 ล้านคน และก่อให้เกิดความสูญเสียชีวิตซึ่งได้สะสมมาอย่างสิ้นเชิง แต่โดยแท้จริงแล้ว เศรษฐกิจของญี่ปุ่นได้เริ่มชะลอตัวลงนับตั้งแต่เริ่มทำสงครามกับจีนในปี ค.ศ. 1937 ทั้งนี้เพราะสงครามได้ยึดเอี่ยวานานกว่าที่คาดคิดไว้ โดยภาระค่าใช้จ่ายในการบำรุงกองกำลังทหารจำนวนมหาศาลที่ตั้งประจำการอยู่ในประเทศจีนได้ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเลวร้ายลงอย่างรุนแรง ปริมาณทองคำสำรองของธนาคารชาติลดลงเรื่อยๆ ธนาคารจึงต้องขายพันธบัตรและหุ้นต่างประเทศเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในการนำวัตถุดิบเข้า เช่น น้ำมัน ทองแดง อะลูมิเนียม ฯลฯ ที่ต้องแจกจ่ายไปตามความต้องการของกองทัพเป็นอันดับแรก ต่อมาในปี ค.ศ. 1939 ราคาสินค้าในตลาดเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในทางตรงกันข้ามการผลิตเหล็ก สิ่งทอ และอาหารลดลง ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับการผลิตเครื่องจักร วัสดุก่อสร้าง การเกษตรและป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร หากกำหนดดัชนีในปี ค.ศ. 1937 มีค่าเท่ากับ 100 ผลผลิตได้ลดลงเหลือเพียง 59.3 ในปี ค.ศ. 1945 รัฐบาลถูกบีบคั้นอย่างหนักให้หาอาหารมาให้เพียงพอต่อการบริโภคเพื่อประกันการอยู่รอดของประชาชน สถานการณ์ดังกล่าว ประกอบกับการถูกทิ้งระเบิดอย่างต่อเนื่องและรุนแรงในเมืองใหญ่ต่างๆ ทำให้ชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไปเสียชีวิต อาจกล่าวได้ว่า ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามก่อนที่ระเบิดนิวเคลียร์จะถูกทิ้งลงที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิเสียอีก

สิ่งหลงเหลือจากสงครามก็คือ คนญี่ปุ่นที่มีพลังเลือนนักสู้ ขยันขันแข็งและมีอุดมการณ์แห่งชาติอันแน่วแน่ที่ต้องการเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ในทางเศรษฐกิจและมืองค์ความรู้และเทคโนโลยีระดับสูง ปัจจัยทางด้านบุคลากรและความรู้นี้เองที่ทำให้ญี่ปุ่นสามารถพลิกฟื้นกลับคืนสู่สภาพเศรษฐกิจที่อยู่ในระดับรุ่งเรืองสูงสุดก่อนสงคราม (ค.ศ. 1937) ได้ในปี ค.ศ. 1954 และก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับที่สองของโลกในปี ค.ศ. 1968 แซงหน้าประเทศสาธารณรัฐเยอรมันไป

สภาพหลังสงครามโลก

ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะพูดว่า โศกนาฏกรรมครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาติอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1945 – 1948 หรือภายหลังสงครามสิ้นสุดใหม่ๆ เพราะการพ่ายแพ้สงครามอย่างย่อยยับนำมาซึ่งปัญหาการว่างงาน ความอดอยาก ภาวะเงินเฟ้อ (ดัชนีราคาผู้บริโภคเพิ่มขึ้นร้อยละ 40 ในทุก 3 เดือนในปี ค.ศ. 1947 และร้อยละ 15 ในปี ค.ศ. 1948) ปัญหาการว่างงานเป็นผลมาจากแรงงานที่

เหลือจากภาคเกษตรกรรมที่รองรับได้เพียง 4 ล้านคน และผู้ว่างงานที่เป็นทหารปลดประจำการ รวมทั้งผู้ที่ถูกปลดออกจากการเนื่องจากการเลิกผลิตอาวุธ-ยุทธภัณฑ์อีกราว 10 ล้านคน ส่วนการขาดอาหารอย่างรุนแรงนั้นเนื่องจากผลผลิตข้าวตกต่ำในปี ค.ศ. 1945 อีกทั้งการผลิตถ่านหินลดลงถึงเดือนละ 3 ล้านตันในช่วงปี ค.ศ. 1945 – 1947 ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนพลังงาน ปัญหาเหล่านี้ไม่อาจแก้ไขได้โดยง่าย

กองกำลังพันธมิตรได้เข้ายึดครองญี่ปุ่น (Allied occupation of Japan) เป็นเวลานานถึง 80 เดือน ระหว่างวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 จนถึงวันที่ 29 เมษายน ค.ศ. 1952 ในช่วงเวลาดังกล่าวอาจแบ่งออกได้เป็น 4 ช่วง คือ ช่วงปฏิรูป (สิงหาคม ค.ศ. 1945 – กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1947) ช่วงสวนทางการปฏิรูป หรือ reverse course (กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1947 – ธันวาคม ค.ศ. 1948) ช่วงแผนการคอคอด (ธันวาคม ค.ศ. 1948 – มิถุนายน ค.ศ. 1950) และช่วงสงครามเกาหลี (มิถุนายน ค.ศ. 1950 – เมษายน ค.ศ. 1952) ในแต่ละช่วงดังกล่าวได้มีการปฏิรูปเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งฟื้นฟูความเสียหายทั้งทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจ ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ช่วงปฏิรูป องค์การการยึดครองญี่ปุ่นของสัมพันธมิตร (Supreme

Commander of the Allied Power ตามชื่อย่อว่า SCAP ภายใต้การบังคับบัญชาของนายพลอเมริกันชื่อ ดักลาส แมคอาเธอร์ พร้อมด้วยกำลังพล 150,000 คน) ได้กำหนดนโยบายในด้าน (1) การสลายกองทัพ โดยญี่ปุ่นได้เขียนรัฐธรรมนูญด้วยการกำหนดตัวเองว่า “จะไม่มีการจัดตั้งกองทัพใดๆ ในประเทศ” (2) การสลายกลุ่มธุรกิจไชบัทสึ (Zaibutsu – industrial and financial combines) เช่น Mitsui Mutsushita Sumitomo และ Yasuda เป็นต้น ที่กุมอำนาจเศรษฐกิจไว้ในมือเพียงไม่กี่กลุ่มในยุคก่อนสงครามให้แยกตัวออกเป็นบริษัทเล็กๆ และมีการออกกฎหมายต่อต้านการผูกขาด (3) การปฏิรูปที่ดิน ทำให้เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเองมากขึ้น และสนับสนุนการก่อตั้งสหกรณ์การเกษตรขึ้น และ (4) การอนุญาตให้แรงงานสามารถจัดตั้งสหภาพแรงงานได้

ส่วนการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจนั้นอยู่ในการดำเนินงานของคณะญี่ปุ่น และได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลจากสหรัฐอเมริกา โดยได้จัดส่งวัสดุอุปกรณ์อุตสาหกรรมทุกสาขา และให้เงินซื้อสินค้าจากต่างประเทศจำนวนกว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าการนำเข้าทั้งหมดในระหว่าง ค.ศ. 1945 - 1949 ในขณะที่เดียวกันสหรัฐฯ ยังได้จัดตั้งองค์กร 2 องค์กรทำหน้าที่ฟื้นฟูและขยายเศรษฐกิจของประเทศ ได้แก่ (1) คณะกรรมการความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Economic Stabilization Board – ESB ปัจจุบันเรียกว่า Economic Planning Agency) และ (2) ธนาคารเพื่อการบูรณะ (Reconstruction Finance Bank) อีกทั้งได้เพิ่มรายจ่ายทางการคลังด้วยการให้เงินทุนผ่านธนาคารเพื่อการบูรณะให้แก่บริษัทอุตสาหกรรมให้ปรับปรุงส่งเสริมการผลิตจากสภาพการผลิตไม่เต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้แก่อุตสาหกรรมที่ช่วยในการฟื้นฟูสภาพทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังได้วางนโยบายการควบคุมราคาสินค้า ทำให้สามารถลดระดับเงินเฟ้ออย่างได้ผล

ในขั้นต่อมา คณะกรรมการความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้เจาะจงให้เงินกู้แก่อุตสาหกรรมบางสาขาตามแผนการพัฒนาระยะยาว เพื่อให้กิจการในอุตสาหกรรมเหล่านั้นขยายตัวและเป็นตัวขับเคลื่อนความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากการปรับเปลี่ยนการสนับสนุนอุตสาหกรรมถ่านหินและอาหาร ไปเป็นอุตสาหกรรมเหล็ก เหล็กกล้า และการผลิตปุ๋ย ในปี ค.ศ. 1948

2. ช่วงสวนทางการปฏิรูป ช่วงนี้ได้เกิดการเดินขบวนประท้วงจากเหล่าสหภาพแรงงานและข้าราชการ องค์การ SCAP จึงได้สั่งห้ามการประท้วง ทำให้เกิดความไม่ลงรอยกันระหว่าง SCAP กับกลุ่มญี่ปุ่นซ้ายจัดอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะ SCAP ยืนหยัดมาตรการต่อต้านลัทธิทหาร ลัทธิชาตินิยม และลัทธิเผด็จการฟาสซิส ต่อมาหลังเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1947 มาตรการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิสหภาพแรงงานนิยมกลายเป็นแนวทางหลัก

ส่วนทางด้านเศรษฐกิจนั้น ในช่วงนี้ญี่ปุ่นเริ่มส่งสินค้าออกได้มากขึ้น แต่ SCAP ทำหน้าที่ในการกำกับการนำเข้า-ส่งออก และต้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้ออกใบอนุญาต ทำให้พ่อค้าไม่ได้รับความสะดวกเท่าที่ควร ในที่สุดก็ปล่อยให้ดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นอิสระและอนุญาตให้พ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศญี่ปุ่นอย่างถาวรนับตั้งแต่ ค.ศ. 1948 เป็นต้นมา

3. ช่วงแผนการคอดจ์ ในฤดูใบไม้ร่วงของปี ค.ศ. 1948 Joseph M. Dodge นายธนาคารแห่งเมืองดีทรอยต์ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจแก่ SCAP เขาได้เสนอแผนการปรับปรุงเศรษฐกิจของญี่ปุ่นครั้งนี้ ให้จัดตั้งระบบการควบคุมราคา ให้การอุดหนุนกิจการอุตสาหกรรม และยุติการปล่อยเงินกู้ของธนาคารเพื่อการบูรณะ จากนั้นก็เร่งรัดให้เปิดการค้าเสรี จัดงบประมาณระบบสมดุล ลดอัตราภาษีลง กำหนดอัตราแลกเปลี่ยนคงที่ (360 เยนต่อหนึ่งเหรียญสหรัฐฯ) และจำกัดการหมุนเวียนของเงินตราที่จะก่อให้เกิดภาวะเงินตึงตัว เป็นต้น แต่เมื่อดำเนินงานตามแผนการนี้ กลับพบว่าก่อให้เกิดปัญหามากมายทางเศรษฐกิจต่อญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากภาวะตลาดโลกซบเซา จึงกระทบกับการค้า ทำให้เกิดความชะงักงันในการส่งออกและเกิดการว่างงาน จนถึงฤดูใบไม้ผลิปี ค.ศ. 1950 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นตกอยู่ในสภาพเลวร้ายยิ่ง

4. ช่วงสงครามเกาหลี โชคดีที่เกิดสงครามเกาหลีขึ้นในปี ค.ศ. 1950 สถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง เพราะการค้าของโลกได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 34 ทำให้มูลค่าของสินค้าส่งออกของญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นร้อยละ 23 การส่งออกเพิ่มขึ้น 2.7 เท่า และผลผลิตเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 70

อนึ่ง ผลพลอยได้จากสงครามเกาหลีที่สำคัญก็คือ การไหลเข้าของเงินตราต่างประเทศอันเกิดจากการใช้จ่ายของกองทัพสหรัฐฯ ที่เรียกว่า “การสั่งซื้อสินค้าจำเป็นพิเศษ” มีผลทำให้เงินตราต่างประเทศไหลเข้าประเทศญี่ปุ่นถึง 590 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 1951 และมีจำนวนมากกว่า 600 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 1952 หรือมีอัตราเพิ่มขึ้นเท่ากับร้อยละ 60 – 70 ของมูลค่าส่งออกทั้งหมดของญี่ปุ่น ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงมีเงินซื้อวัตถุดิบจากต่างประเทศมาป้อนกิจการอุตสาหกรรมของตน ก่อให้เกิดการเพิ่มสมรรถนะทางการผลิตเป็น 2 เท่า

ผลพลอยได้อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อสงครามเย็นได้เพิ่มความเข้มข้นขึ้นในช่วงนี้ สหรัฐฯ ต้องการให้ญี่ปุ่นเป็นเกราะกำบังการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงได้รับการผ่อนปรนโดยลดการใช้ค่าปฏิกรรมสงครามเหลือเพียงหนึ่งในสี่ของจำนวนเดิมที่ถูกบังคับให้ต้องจ่าย ตั้งแต่แรก (ทันทีที่สงครามสงบลง คณะทูตเจรจาค่าปฏิกรรมสงครามที่นำโดยนายพอลลีย์ – Pauley Reparation Mission – ได้ร่างข้อเรียกร้องค่าเสียหายให้เป็นภาระหนี้สงครามต่อสหรัฐอเมริกาและชาติใช้ค่าเสียหายแก่อุตสาหกรรมและบุคคลในระหว่างสงครามเป็นเงินจำนวนราว 96,000 ล้านดอลลาร์) นอกจากนี้ มาตรการป้องกันการผูกขาดและการสลายไชบัทสึได้ลดความเข้มงวดลง จึงมีการสลายตัวเพียง 18 บริษัท ทั้งนี้เพราะไชบัทสึเหล่านั้นต้องเร่งผลิตสินค้าและอาวุธยุทธโศปกรณ์ให้แก่กองทัพขององค์การสหประชาชาติที่ประกอบไปด้วยทหารจาก 16 ชาติที่ตั้งมั่นอยู่ในญี่ปุ่นในการทำสงครามกับคอมมิวนิสต์เกาหลีเหนือ และจีน กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยประเทศให้ญี่ปุ่นรอดพ้นจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในยุคนี้ โดยทำงานร่วมกับฝ่ายการเมืองและฝ่ายข้าราชการประจำ เมื่อเศรษฐกิจขยายตัว องค์กรธุรกิจก็ขยายตัวขึ้นไปพร้อมๆ กัน ซึ่งบริษัทใหญ่ๆ ล้วนเชื่อมโยงกันและกัน ดังที่รู้จักกันในนาม Keiretsu และกลายเป็นสหพันธองค์กรทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า เคดันเร็น (Keidanren) แม้ว่าองค์กรนี้จะไม่มียุทธศาสตร์เท่ากับที่ ไชบัทสึมีมาแต่เดิม แต่กลุ่มนี้ก็สามารถทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาคมการค้าและกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่เข้าด้วยกัน จึงมียุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ และสร้างความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนักการเมืองและข้าราชการประจำ ทำให้เคดันเร็นเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายของประเทศเพื่อให้เกิดผลดีต่อธุรกิจที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม และต่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของชาติ

ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ

ในช่วงปี ค.ศ. 1951 – 1973 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากมีความต้องการทั้งภายในและภายนอกประเทศมากมาย ดังเช่นในช่วงทศวรรษ 1950 กำลังการผลิตในอุตสาหกรรมพลังงาน ไฟฟ้า เหล็ก การเดินเรือ และถ่านหินมีไม่เพียงพอ จึงต้องลงทุนสร้างโรงงานและอุปกรณ์การผลิต รวมทั้งนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศเพื่อตอบสนองความต้องการ ในขณะเดียวกัน ได้จัดตั้งธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าของญี่ปุ่น (Export – Import Bank of Japan) ในปี ค.ศ. 1950 และธนาคารเพื่อการพัฒนา (Japan Development Bank) ใน ค.ศ. 1951 ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าทำหน้าที่อุดหนุนด้านการเงินในการส่งเสริมการส่งออก ส่วนธนาคารเพื่อการพัฒนาให้เงินทุนดอกเบี้ยต่ำในการลงทุนสร้างโรงงานและอุปกรณ์การผลิตในอุตสาหกรรมที่สำคัญๆ

มีการนำมาตรการทางภาษีมาใช้ผลักดันให้ธุรกิจทำการลงทุนและส่งออก ส่วนกฎหมายการส่งเสริมวิสาหกิจที่ประกาศใช้ในปี ค.ศ. 1952 ได้ช่วยกระตุ้นให้มีการลงทุนสร้างโรงงานด้วย

การลดอัตราภาษีเป็นแรงจูงใจ มีการจำกัดการนำเข้าเพื่อปกป้องอุตสาหกรรมภายใน ซึ่งช่วยทำให้ อุตสาหกรรมรถยนต์ได้รับผลประโยชน์โดยตรง

ญี่ปุ่นได้ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพซานฟรานซิสโกในปี ค.ศ. 1951 และสนธิสัญญา ความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1952 ที่ยินยอมให้สหรัฐฯ ตั้งฐานทัพในประเทศ นั้นได้ช่วยให้ญี่ปุ่นประหยัดค่าใช้จ่ายด้านการทหารลง และได้นำงบประมาณทางด้านนี้ไปใช้ในการบูรณะและส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในด้านการวางแผนและนโยบายของรัฐนั้น ในปี ค.ศ. 1955 รัฐบาลมีการวางแผนพัฒนา ประเทศแผนละ 5 ปี และประกาศใช้อีกหลายแผนในช่วงเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาแต่ละ แผนมักมีอายุการใช้งานต่ำกว่า 3 ปีทั้งนี้เพราะเป้าหมายที่แผนเหล่านี้กำหนดขึ้นมักจะต่ำกว่าการ เติบโตที่เกิดขึ้นจริง จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเป้าหมายของแผนอยู่ตลอดเวลา แผนพัฒนาที่ได้รับ ความสำเร็จสูงสุดได้แก่ แผนการเพิ่มรายได้เป็นสองเท่า (Income-doubling plan) ที่ประกาศใช้ในปี ค.ศ. 1960 ได้ก่อให้เกิดการลงทุนทางธุรกิจอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ทำให้ความ เจริญรุ่งเรืองปรากฏขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน (ตรงกับยุคที่นายฮาฮาโตะ อิเคดะเป็นนายกรัฐมนตรี) ส่วนอีกยุคต่อมา นายกรัฐมนตรีทานากะได้ประกาศ แผนการเพื่อการปฏิรูปหมู่เกาะญี่ปุ่นเพื่อให้เกิด ความเจริญเติบโตที่ยั่งยืน นอกจากนี้ รัฐบาลได้ประกาศนโยบายการคลัง นโยบายการเงิน และ นโยบายอื่นๆ อีกมากมายเพื่อให้ญี่ปุ่นเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ผู้สนใจในรายละเอียดสามารถอ่าน ได้จากหนังสือที่เกี่ยวกับการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ที่พิมพ์เผยแพร่ทั่วไป

ผลของการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเอาจริงเอาจัง ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 10 ต่อปี การค้ากับต่างประเทศเพิ่มเป็น 3 เท่าหรือมีอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ย ร้อยละ 7.6 ต่อปี และมีการลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นร้อยละ 22 ต่อปี ในที่สุดญี่ปุ่น กลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับที่สองของโลกในปี ค.ศ. 1968 เมื่อมีขนาด เศรษฐกิจล้ำหน้าประเทศเยอรมันไป โดยเป็นรองก็เฉพาะแต่ประเทศสหรัฐอเมริกาเท่านั้น⁽³⁷⁾

ทั่วโลกต่างทึ่งที่ญี่ปุ่นเริ่มต้นจากกองเถาถ่านถ่านภายหลังที่พ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง และ กลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นเน้นการส่งออกเป็นหัวใจ สำคัญของการพัฒนาและเน้นอุตสาหกรรมหนักเป็นหลัก ทำให้ดุลการชำระเงินของประเทศ กลายเป็นบวกนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964 ซึ่งเป็นปีที่ญี่ปุ่นจัดงานการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกฤดูร้อน หรือ เป็นชาติแรกของทวีปเอเชียที่สามารถจัดการแข่งขันมหกรรมกีฬาโลกนี้ได้ (เกาหลีได้เป็นชาติที่สอง ที่จัดขึ้นในปี ค.ศ. 1988 หรือเป็นเวลาห่างกันถึง 24 ปีทีเดียว) ทำให้ทั่วโลกกล่าวขวัญถึง “การ เปลี่ยนแปลงชั่วข้ามคืน” ของญี่ปุ่น และต่างหันมาจับจ้องถึงสาเหตุที่ทำให้ดินแดนอาทิตย์อุทัย เจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจได้รวดเร็วปานนี้ หนึ่งในจำนวนผู้ศรัทธาญี่ปุ่นก็คือ ศาสตราจารย์เอชรา เอฟ โวเกล แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด สหรัฐอเมริกาได้เขียนหนังสือชื่อ ญี่ปุ่นผู้เป็นหนึ่ง (Japanese as No. 1 – พิมพ์ขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1979 ผู้เขียนได้ใช้เวลานานหลายปีทำการศึกษาวิจัยเพื่อใช้เขียน)

หนังสือเล่มนี้ได้สร้างความฮือฮาแก่คนทั่วโลกเพราะผู้เขียนเป็นถึงอาจารย์ของมหาวิทยาลัยชั้นนำของสหรัฐฯ ที่กล่าวสรุปว่า

.... ความสำเร็จของญี่ปุ่นในระยะหลังๆ นี้ น่าอัศจรรย์ยิ่ง ข้าพเจ้ารู้สึกพิศวงมากกว่า ทำไมญี่ปุ่นซึ่งปราศจากทรัพยากรธรรมชาติถึงสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่ดูเสมือนเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากมากในอเมริกานั้น ได้อย่างจริงจังและก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ .... ข้าพเจ้าไม่ได้มีความพอใจแก่ที่จะดูญี่ปุ่นในฐานะที่มีความถกกลับทางปัญหาที่มีเสน่ห์น่าสนใจเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะเข้าใจเกี่ยวกับความสำเร็จของญี่ปุ่นในการจัดการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง... ซึ่งยังผลทำให้เกิดความสำเร็จ... ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาหลายปีในการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับความสำเร็จของญี่ปุ่น.

ในขณะเดียวกัน ก็มีหนังสือเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่นพิมพ์ออกมามากมาย ซึ่งต่างล้วนสรรเสริญ เยินยอ พร้อมกับให้คำขวัญว่าเป็น “มหัศจรรย์ด้วยฝีมือมนุษย์” และกลายเป็น “บทเรียน” ในการพัฒนาเศรษฐกิจสำหรับประเทศต่างๆ ทั่วโลก

จุดจบของการเติบโตอย่างรวดเร็ว

ในระหว่างปี ค.ศ. 1967 – 1971 การส่งออกของญี่ปุ่นมีอัตราการเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20 ต่อปี โดยมีมูลค่าส่งออกเพิ่มจาก 10.4 เป็น 24 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ สินค้าที่ส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้แก่ ผลิตภัณฑ์เคมีและอุตสาหกรรมหนัก เช่น รถยนต์ เรือเดินสมุทร โทรทัศน์ เครื่องเล่นเทป เหล็กกล้า และอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1971 สหรัฐอเมริกาได้ประกาศนโยบายใหม่ที่ห้ามการแลกเปลี่ยนดอลลาร์ของสหรัฐฯ คืนเป็นทองคำและให้มีการเก็บค่าธรรมเนียมพิเศษสินค้านำเข้าร้อยละ 10 ทั้งนี้เพื่อลดภาวะเงินเฟ้อในประเทศและใช้ตรวจสอบการนำเข้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากญี่ปุ่น (เพราะญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้าจำนวนมหาศาลกับสหรัฐฯ) เหตุการณ์นี้เรียกว่า “นิกสันช็อก” (Nixon shock) ยังผลให้ญี่ปุ่นต้องปล่อยค่าเงินเยนลอยตัวเป็น 308 เยนต่อหนึ่งเหรียญ ก่อให้เกิดปัญหาเงินเฟ้อในญี่ปุ่น ในขณะเดียวกันราคาที่ดินสูงขึ้นเนื่องจากเกิดการเก็งกำไร สินค้านำเข้าทั้งที่เป็นวัตถุดิบและสินค้าอุปโภคบริโภคอื่นๆ มีราคาสูงขึ้น มีการกักตุนสินค้าด้วยความหวาดกลัวว่าสินค้าจะหมดไปจากตลาด ทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้น ดังนั้น แผนการสร้างญี่ปุ่นของนายกรัฐมนตรีทานากะในปี ค.ศ. 1972 ที่วาดภาพการเติบโตร้อยละ 10 ต่อปีไปจนถึง ค.ศ. 1985 เป็นอันต้องล้มเหลวลง

เหตุการณ์นิกสันช็อกเกิดขึ้นพร้อมกับวิกฤตการณ์น้ำมันที่กลุ่มผู้ผลิตน้ำมันหรือโอเปกได้ขึ้นราคาน้ำมันหลายเท่าตัวในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1973 อันเป็นผลมาจากสงครามในตะวันออกกลาง จึงนำมาสู่การอวสานของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่น เพราะวิกฤตการณ์

ดังกล่าวผลักดันให้ภาวะเงินเฟ้อที่เกิดขึ้นสูงอยู่แล้วให้สูงขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นต้องพึ่งพาน้ำมันนำเข้าสำหรับใช้เป็นพลังงานถึงร้อยละ 75 ดังนั้นการที่ราคาน้ำมันมีราคาแพงขึ้นหลายเท่าตัว ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นทรุดลงอย่างหนัก เพราะกำไรของบริษัทต่างๆ ลดลงอันเป็นผลเนื่องจากภาวะเงินเฟ้อ (มีการเรียกว่า ภาวะเงินเฟ้อแบบบ้าคลั่ง) ทำให้ความต้องการสินค้าลดลง แต่ต้นทุน (ค่าจ้างแรงงาน ราคาวัตถุดิบ และน้ำมัน) สูงขึ้น ยังผลให้กำไรลดลงอย่างมาก โดยสัดส่วนของการดำเนินการของบริษัทลดลงจากปี 1973 เหลือเพียงร้อยละ 25 ในปี ค.ศ. 1975 โรงงานอุตสาหกรรมหนึ่งในสามต้องหยุดการผลิต ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน แต่บริษัทไม่อาจไล่คนงานออกได้เพราะระบบการจ้างงานตลอดชีวิต ที่ทำได้ก็เพียงลดเวลาการทำงานลงและงดการรับคนงานใหม่ แต่ภาวะการถดถอยทางเศรษฐกิจนี้มิได้เกิดขึ้นในญี่ปุ่นเท่านั้น ประเทศทั่วโลกต่างประสบปัญหาเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอังกฤษจำเป็นต้องขู่เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ จำนวนมหาศาลมาช่วยพยุงและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ สำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้น วัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นจะไม่ยอมรับชะตากรรมของชาติโดยไม่ยอมทำอะไร ชาวญี่ปุ่นทุกหมู่เหล่าประสงค์ที่จะให้เศรษฐกิจซบเซาที่เกิดขึ้นในภาครัฐบาลและเอกชนผ่านพ้นไปและกลับฟื้นคืนสู่สภาพปกติโดยเร็ว จึงได้ร่วมมือร่วมใจกันประหยัดพลังงาน และอดทน ขยันทำงานกันอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย รวมทั้งรัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการเงินฝืดในช่วงปี ค.ศ. 1973 – 1975 ทำให้ภาวะเงินเฟ้อลดลงได้บ้าง

การมุ่งสู่การเจริญเติบโตที่มั่นคงยั่งยืน

การฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์น้ำมันครั้งแรกเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องมาจากความพยายามของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน และฝ่ายคนงานและฝ่ายจัดการ ทำให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขวิกฤตและเศรษฐกิจมุ่งไปสู่เส้นทางของการเจริญเติบโตที่มั่นคง

การลดขนาดของการทำงานและความพยายามในการจัดการด้านการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพเป็นกุญแจสำคัญยิ่ง กล่าวคือ มีการใช้ประโยชน์สูงสุดจากการใช้พลังงานแบบประหยัด นำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ลดการใช้แรงงาน ลดอัตราดอกเบี้ย ลดสินค้าคงคลัง ฯลฯ ในขณะเดียวกันได้ลดการใช้พลังงานในหน่วยงานราชการ โรงเรียน และการใช้แสงสว่าง รวมทั้งเครื่องปรับอากาศให้อยู่ในอุณหภูมิที่เหมาะสม ส่วนการเพิ่มขึ้นของค่าจ้างแรงงานก็ลดลงจากร้อยละ 33 ในปี ค.ศ. 1974 เป็นร้อยละ 8.8 และ 5.9 ในปี ค.ศ. 1976 และ 1978 ตามลำดับ อีกทั้งมีการลดเวลาการทำงานลงโดยไม่ต้องปลดคนออกและให้มีการปลดเกษียณเร็วขึ้น

การลดขนาดของการทำงานที่เริ่มต้นขึ้นใน ค.ศ. 1974 ได้ส่งผลให้เกิดผลให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตของภาคอุตสาหกรรมทั่วไปสูงขึ้นเฉลี่ยถึงร้อยละ 84 ในช่วงปี 1975 – 1978 ทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่า การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตมิได้เกิดจากการลงทุนขยายโรงงานและเครื่องจักรให้

ใหญ่โตขึ้นดังเช่นในอดีตก่อนยุคน้ำมันแพง แต่เป็นผลเนื่องมาจากความพยายามทำการผลิตอย่างเป็นเหตุเป็นผล

อนึ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโครงสร้างอุตสาหกรรม นั่นคือ การผลิตในอุตสาหกรรมหนักและเคมีภัณฑ์เริ่มลดลงเพราะต้นทุนสูงขึ้นสืบเนื่องมาจากราคาน้ำมัน (วิกฤตการณ์น้ำมันครั้งที่สองที่ราคาเพิ่มจากบารเรลละ 19 เหรียญในปี ค.ศ. 1979 เป็น 30 เหรียญในปี 1980) ผู้ประกอบการจึงหันมาผลิตอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มสูง เช่น คอมพิวเตอร์ และ อิเล็กทรอนิกส์ รวมทั้งได้ขยายฐานการผลิตไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทำให้ญี่ปุ่นสามารถส่งออกได้มากท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจของโลกที่ซบเซา โดยมูลค่าการส่งออกเพิ่มจาก 55.7 พันล้านเหรียญ ในปี ค.ศ. 1975 มาเป็น 67.2 และ 80.5 พันล้านเหรียญในปี 1976 และ 1977 ตามลำดับ และยังผลให้ค่าเงินเยนต้องปรับตัว อัตราแลกเปลี่ยนขยับเป็น 265 เยนต่อ 1 เหรียญสหรัฐในปี ค.ศ. 1973 เป็น 240 เยน และเป็น 170 เยนในปี 1977 และ 1978 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ค่าเงินเยนได้เพิ่มเป็น 250 เยนต่อหนึ่งเหรียญในปีถัดมา

เศรษฐกิจในทศวรรษ 1980

ญี่ปุ่นมีอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจราวร้อยละ 3 ต่อปี และปริมาณการใช้น้ำมันทั้งระบบอุตสาหกรรมลดลงเหลือเพียงร้อยละ 63 (ปี ค.ศ. 1982) เมื่อเทียบกับระดับที่ใช้ในปี ค.ศ. 1977 (ดัชนีเท่ากับ 100) มีการเปิดกิจการอุตสาหกรรมใหม่ๆ เช่น การก่อสร้างบ้านเรือนและอุตสาหกรรมใช้ความรู้สูง เช่น อุปกรณ์สำนักงานอัตโนมัติ หุ่นยนต์ และเทคโนโลยีชีวภาพควบคู่ไปกับเครื่องจักรกล เคมี อาหาร สิ่งทอ และโลหะ เป็นต้น อนึ่ง สัดส่วนของประชากรในอุตสาหกรรมบริการเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 56 ซึ่งได้ดูดซับเอาส่วนเพิ่มของแรงงานไปราวสองในสาม

สำหรับสถานการณ์การค้าระหว่างประเทศนั้น ในปี ค.ศ. 1983 สินค้าส่งออกของญี่ปุ่นมีมูลค่าราวร้อยละ 8.8 ของการส่งออกทั้งหมดของโลกและมีการนำเข้าคิดเป็นร้อยละ 7.3 ทำให้ได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศจำนวนมหาศาลต่อปี และนโยบายการค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่นได้มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจโลกยิ่ง อีกทั้งบริษัทญี่ปุ่นได้เพิ่มการลงทุนในต่างประเทศมากยิ่งขึ้น

ปัจจัยทางด้านการเร่งรัดการส่งออก และการที่ญี่ปุ่นมีอัตราการออมเงินสูง ในขณะที่การบริโภคอย่างไร้ขอบเขตของชาติตะวันตกก่อให้เกิดปัญหาดุลการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่างๆ ดังเช่น ปี ค.ศ. 1984 ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศ 44 พันล้านเหรียญ เพิ่มเป็น 95 พันล้านเหรียญในปี ค.ศ. 1988 (ซึ่งในจำนวนนี้ของปี ค.ศ. 1988 เป็นการได้เปรียบกับสหรัฐฯ ราว 47.6 พันล้าน) ทำให้สหรัฐฯ ต้องเปิดเจรจาให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดรับซื้อสินค้าจากอเมริกามากขึ้น และลดขบวนการพิธีกรรมการนำเข้า ในขณะที่เดียวกันญี่ปุ่นก็ประสบกับปัญหาแบบเดียวกันกับประเทศในสหภาพยุโรปและออสเตรเลียที่ต้องการให้ญี่ปุ่นซื้อสินค้าจากประเทศของตนเพื่อลดการ

ได้เปรียบดุลการค้าของญี่ปุ่น ทำให้ในช่วงทศวรรษ 1980 – 1990 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในด้านการค้าและการลงทุนกับต่างประเทศขนานใหญ่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้เป็นไปตามข้อตกลงของ General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

ปัญหาด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในทศวรรษ 1990

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา ญี่ปุ่นได้เผชิญกับวิกฤตการณ์สำคัญๆ เช่น กรณีนิคสันช็อค และราคาน้ำมันพุ่งสูงขึ้นสองครั้ง แต่ก็แก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ทำให้ดินแดนอาทิตย์อุทัยมีความรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษที่ 1990 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นต้องประสบกับปัญหาอย่างรุนแรง

แม้ว่าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เศรษฐกิจของญี่ปุ่นจะพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วราวกับเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของโลกที่หลายประเทศได้ยึดถือเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศของตน แต่มาในช่วงทศวรรษที่ 1990 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็ประสบกับปัญหาอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดหุ้นของญี่ปุ่นได้ถดถอยขึ้นสูงสุดใน ค.ศ. 1989 และก็ตกลงอย่างรวดเร็ว ในช่วงเวลาเพียง 5 ปีมูลค่าหุ้นเหลืออยู่ไม่ถึงครึ่งของที่เคยเป็นมา อนึ่ง ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟูสูงสุด ราคาที่ดินของญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมากจนที่ดินในกรุงโตเกียวมีราคาสูงที่สุดในโลก เมื่อหุ้นราคาดี ที่ดินมีราคาสูง ก็มีการลงทุนซื้อหุ้นในตลาดหุ้นและซื้อที่ดินกันไว้มาก โดยการกู้ยืมเงินจากสถาบันทางการเงินมาลงทุนก่อน แต่ต่อมาเมื่อราคาหุ้นตกและราคาที่ดินลดลง ก่อให้เกิดปัญหาหนี้เสียเพราะเงินที่กู้ไปไม่ได้ถูกนำมาเอาไปใช้ในการทำธุรกิจที่ก่อให้เกิดผลผลิต หากแต่นำไปใช้เพื่อการเก็งกำไร เมื่อเป็นดังนี้ทำให้เกิดปัญหาหนี้เสียและธุรกิจล้มระเนระนาด สถาบันการเงินก็ประสบปัญหาเพราะนำเงินไปลงทุนซื้อหุ้นและซื้อที่ดินเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีปัญหาการให้กู้ยืมเงินไม่ถูกต้องตามกฎหมาย จนกลายเป็นปัญหาต่อเศรษฐกิจทั้งระบบ ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นทั้งระบบหยุดชะงัก ธุรกิจขนาดเล็กต้องปิดตัวลงปีละหลายหมื่นรายใน ค.ศ. 1995 ในขณะที่เดียวกัน เงินเยนเกิดภาวะแข็งตัว ทำให้การส่งออกของญี่ปุ่นลดลงเนื่องจากไม่สามารถแข่งขันทางด้านราคากับประเทศอื่นได้ ทำให้ญี่ปุ่นต้องลดค่าแรงลงและย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศอื่นที่มีค่าแรงต่ำเพื่อลดต้นทุนให้สามารถแข่งขันกับประเทศอื่นได้ อีกทั้งทำให้เกิดปัญหาการว่างงานขึ้นในญี่ปุ่นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ส่งผลให้ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นถึงกับติดลบในบางปี

นอกจากปัญหาภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตกที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเผชิญกับปัญหาอีกประการหนึ่งก็คือ นโยบายของฝ่ายบริหารและบทบาทของข้าราชการ กล่าวคือ ในอดีตญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศเพราะมีรัฐบาลเข้ามาช่วยเป็นพี่เลี้ยงในการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสงครามให้กับเอกชน ส่วนข้าราชการญี่ปุ่นเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ

และเป็นผู้แนะนำแนวทางให้รัฐบาลว่าควรกำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศอย่างไร แล้วเปิดทางให้เอกชนเข้ามาดำเนินการตามแนวทางนั้น จนกล่าวกันว่าญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศได้เพราะความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างรัฐบาล ข้าราชการ และเอกชน อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังบางคั้งนโยบายของรัฐบาลก็ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจกับประเทศได้เช่นกัน เช่น หากรัฐบาลเห็นว่าธุรกิจใดควรจะสนับสนุน รัฐบาลก็จะให้ธนาคารทุ่มเงินกู้ให้กับธุรกิจประเภทนั้น รวมทั้งช่วยกำหนดนโยบายที่เอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจนั้น โดยที่ไม่ได้เป็นไปตามกลไกของตลาด ปรากฏว่าธุรกิจเหล่านั้นไม่ประสบผลสำเร็จ จึงทำให้เงินกู้กลายเป็นหนี้เสีย ธุรกิจล้มระเนระนาด หรือนโยบายของรัฐที่ทุ่มให้มีการก่อสร้างขนาดใหญ่ในเขตด้อยพัฒนา จนทำให้เกิดการเก็งกำไรโดยมีการนำเงินไปกว้านซื้อที่ดิน แต่ปรากฏว่ามูลค่าของทรัพย์สินไม่สูงขึ้นตามที่คาดการณ์ไว้ ประกอบกับตลาดหุ้นตกต่ำ ดอกเบี้ยเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นตกอยู่ในฐานะย่ำแย่ หรือในบางครั้งรัฐบาลก็คาดการณ์ผิด เช่น ให้การสนับสนุนธุรกิจซูเปอร์คอมพิวเตอร์แบบเมนเฟรม แต่ปรากฏว่าธุรกิจคอมพิวเตอร์แบบส่วนบุคคลกลับไปได้ดีกว่า เป็นต้น

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอีกประการหนึ่งของญี่ปุ่นก็คือ ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการได้เปรียบดุลการค้าประเทศอื่นมากเกินไป และการไม่สามารถเปิดตลาดภายในให้สินค้าจากต่างประเทศเข้าไปเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ประเทศที่ค้าขายกับญี่ปุ่นส่วนใหญ่จึงขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่น แม้ญี่ปุ่นจะนำเข้าสินค้าจากประเทศเหล่านั้นจำนวนมาก แต่สินค้านำเข้ามักจะเป็นวัตถุดิบหรือเป็นสินค้าที่ผลิตด้วยเทคโนโลยีระดับต่ำ ซึ่งมีมูลค่าเพิ่มไม่สูงเท่ากับสินค้าที่ญี่ปุ่นส่งออก อนึ่ง การเปิดตลาดของญี่ปุ่นก็ทำได้ยาก ทั้งนี้เป็นเพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระจายสินค้าที่ซับซ้อนของญี่ปุ่นเองทำให้ประเทศอื่นนำสินค้าเข้าไปขายในระดับค้าปลีกกระทำไม่ได้ยาก อีกประการหนึ่งเป็นเพราะพฤติกรรมกบฏบริโภคของชนญี่ปุ่นเองที่ไม่อยากปรับเปลี่ยนจากความเคยชินที่ใช้สินค้าญี่ปุ่นซึ่งตนพอใจมาก่อน ประการสุดท้ายก็คือการเปิดตลาดภายในประเทศนั้นมักมีผลต่อการเมือง กล่าวคือ หากการเปิดตลาด ก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญต่อธุรกิจรายย่อย และชาวนา นักการเมืองผู้กำหนดนโยบายของประเทศย่อมไม่ต้องการให้เกิดขึ้นเพราะจะทำให้เสียคะแนนนิยมและการสนับสนุนในการเลือกตั้งครั้งต่อไป เพราะฉะนั้นแม้จะมีแรงกดดันจากภายนอกประเทศให้เปิดตลาด รัฐบาลญี่ปุ่นก็ไม่อาจจะกระทำได้อย่างเต็มที่ ดังตัวอย่าง กรณีของชวานากับการห้ามนำเข้าข้าวจากต่างประเทศที่ชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคของการเปิดตลาดข้าวของญี่ปุ่น ในเมื่อไม่สามารถเปิดตลาดข้าวเข้าไปขายได้ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่ต้องการเสียงสนับสนุนจากชาวนา ก็มักจะมีการนำเอาเหตุผลอื่นมากล่าวอ้างเพื่อสนับสนุนนโยบายนี้ เช่น การผลิตข้าวเป็นวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นซึ่งต้องเก็บรักษาไว้ หรือข้าวเป็นอาหารหลักของคนญี่ปุ่น อีกทั้งญี่ปุ่นจะต้องสามารถผลิตข้าวให้ได้เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศเสมอ เพราะหากเกิดภาวะคับขันขึ้นมา หากญี่ปุ่นต้องพึ่งพาการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศ ชาวญี่ปุ่นอาจจะต้องอดตาย ด้วยเหตุนี้การไม่ให้นำเข้าข้าวจากต่างประเทศจึงเป็นเหตุผลทางด้านความมั่นคงของประเทศไปด้วย อย่างไรก็ตาม

ตามก็มีบางปี เช่น ค.ศ. 1994 ที่ญี่ปุ่นเกิดภาวะขาดแคลนข้าวเพราะดินฟ้าอากาศไม่ดีทำให้การปลูกข้าวไม่ได้ผลเต็มที่ ญี่ปุ่นก็เปิดให้มีการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศบ้าง ประเทศไทยก็เคยส่งข้าวไปขายในญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย นอกจากนี้ญี่ปุ่นนำข้าวไปแปรรูปผลิตเป็นสินค้าบริโภคอื่นด้วย ดังนั้น เรื่องการค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่นจึงเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นได้พยายามแก้ไขอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังไม่อาจแก้ปัญหาได้ทั้งหมด

ลัทธิการครอบความเป็นเจ้า: มุมมองที่แตกต่าง

ในที่นี้จะขอเสนอคำอธิบายการพัฒนาของญี่ปุ่นในอีกมุมมองหนึ่ง อาจเรียกว่าการวิเคราะห์จากอุดมการณ์ของชาวญี่ปุ่นตามแนวลัทธิการครอบความเป็นเจ้า (hegemonic project)

โดยแท้จริงแล้ว อุดมการณ์ของการครอบความเป็นเจ้าด้วยกำลังทหารมิใช่เป็นของใหม่ ในอดีตนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาภายหลังที่ลัทธิทุนนิยมได้ก่อกำเนิดขึ้นเมื่อราว 200 ปีก่อนหน้านั้น ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน และปอร์ตุเกส (รวมทั้งสหรัฐอเมริกาในช่วงหลัง) ได้นำอุดมการณ์การเป็นเจ้าโลกมาปรับใช้ด้วยการยึดดินแดนค่อยพัฒนาทั่วโลกเป็นอาณานิคม ต่อมาเมื่อญี่ปุ่นถูกบังคับให้เปิดประเทศในปี ค.ศ. 1853 ญี่ปุ่นได้เรียนรู้เรื่องราวเหล่านี้จากประเทศยุโรปตะวันตก จึงได้ยึดครองดินแดนของประเทศต่างๆ ตั้งอยู่บนคาบสมุทรแปซิฟิกด้วยกำลังทหาร ทั้งนี้เพราะเป็นอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ในการดำรงชีวิตของคนญี่ปุ่นเองที่ต่างทะเลาะทะเลาะแย่งชิงความเป็นใหญ่นั่นเอง

เมื่อญี่ปุ่นเป็นจักรวรรดินิยมในเอเชียโดยเข้ายึดครองดินแดนโดยรอบ จึงทำการ กอบโกย วัตถุดิบและแรงงานจากอาณานิคมเหล่านั้นส่งกลับไปยังประเทศของตนอย่างไร้ความปราณี ทั้งนี้เพราะอาณานิคมเป็นคนชนชาติอื่น นั่นคือ จีน และเกาหลี ที่คนญี่ปุ่นไม่ต้องมีจิตใจเอื้ออาทรต่อคนเหล่านั้น ดังนั้นการกดขี่และบีบบังคับทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อคนได้การปกครองจึงเป็นไปอย่างต่อเนื่องจนคนทั้งสองชาติต่าง โกรธแค้นและทำการแก้แค้นตลอดระยะเวลาที่ถูกยึดครอง จนเป็นที่กล่าวขานอย่างไม่มิวันจบสิ้นตราบนานทุกวันนี้

ภายหลังที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง สัมพันธมิตรที่ครอบครองญี่ปุ่นได้บีบบังคับมิให้ชาวอาทิตย์อุทัยตั้งกองทหารและสะสมอาวุธ แต่อุดมการณ์ที่ต้องการครอบครองความเป็นเจ้าเหนือชาติอื่นมิได้ถูกทำลายลบเลือนไปจากใจของชาวญี่ปุ่นแม้แต่น้อย แต่กลับทวีเพิ่มระดับให้สูงขึ้นด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจ จนเป็นผลให้ประเทศต่างๆ ในเอเชีย และยุโรปต้องตกอยู่ในกำมือเมื่อญี่ปุ่นได้กลายเป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับสองของโลกรองจากสหรัฐอเมริกา

มีแนวคิดอีกทฤษฎีหนึ่งที่อธิบายการใช้อำนาจทางทหารผสมกับอำนาจทางเศรษฐกิจด้วยการเข้ายึดครองดินแดนส่วนต่างๆ ของโลกก็คือ ลัทธิทุนนิยม (Capitalism) เพราะลัทธินี้ก่อให้เกิดความจำเป็นให้มีการวางแผนทั้งกำลังคน วิธีการผลิต/การขายที่มีประสิทธิภาพบวกกับอำนาจ

ทางการทหาร ในกรณีของญี่ปุ่นนั้น การจัดการทางการค้าและลงทุนควบคู่ไปกับลัทธิชาตินิยม และอุดมการณ์ที่ต้องการเป็นเจ้า (hegemonic ideology) ที่ต้องการได้เปรียบและมีอิทธิพลเหนือชนชาติอื่น ทำให้ประเทศนี้ประสบผลสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ อันเป็นผลมาจากสะสมทุน (capital accumulation) และการผูกขาด (monopoly) ก่อให้เกิดการขยายธุรกิจอุตสาหกรรมไปอย่างกว้าง และมีอิทธิพลเหนือสังคมอื่นที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ (subsistence economy) และแบบกึ่งศักดินา-กึ่งทุนนิยม (semi-feudal and semi-capitalism) เมื่อระบบเศรษฐกิจญี่ปุ่นเจริญเติบโตเต็มที่ จึงมีการขยายการค้าการลงทุนและเข้าครอบครองเศรษฐกิจไปทั่วโลก จนกลายเป็นลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) ไปในที่สุด

โดยทั่วไปแล้ว หากจะพิจารณาถึงเหตุและผลของกลไกลัทธิทุนนิยมว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อัตราการขยายตัวของทุนมากขึ้นและก่อให้เกิดการผูกขาด รวมทั้งสร้างอุดมการณ์การครองความเป็นเจ้านั้น อาจเป็นคำอธิบายที่สมเหตุสมผล ดังตัวอย่างที่พบเห็นทั่วไปว่า ผู้ประกอบการหรือนายทุนชาวยุโรป อเมริกัน ญี่ปุ่น ฯลฯ ได้ดำเนินตามยุทธศาสตร์แห่งการครองความเป็นเจ้าด้วยการใช้วิธีการต่างๆ นานา ทั้งที่มีการใช้กำลังทหาร การเมืองระหว่างประเทศ องค์กรระหว่างประเทศ (เช่น ธนาคารโลก องค์กรกองทุนการเงินระหว่างประเทศ) การเมืองภายใน และการจัดการทางธุรกิจ (เช่น การจัดองค์กรเพื่อการผลิตและการตลาดที่มีประสิทธิภาพ) เพื่อผลักดันให้บรรลุเป้าหมายของการเป็นเอกในลัทธิทุนนิยม

ผู้ประกอบการชาวอเมริกันและยุโรปบางส่วนมุ่งแสวงหาการสะสมทุนเป็นหลัก โดยไม่ค่อยคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติที่ตนถือกำเนิดมากนัก และสามารถย้ายฐานธุรกิจไปยังดินแดนอื่นที่ให้ผลประโยชน์มากกว่า แต่กรณีของญี่ปุ่นนั้น จะใช้ประเทศของตนเป็นฐานทางธุรกิจอุตสาหกรรม แม้จะย้ายฐานการผลิตไปยังสังคมอื่น คนญี่ปุ่นที่ไปทำงานก็จะไม่เข้าไปคลุกคลีหรือคิดว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเหล่านั้น แต่จะยึดมั่นในความเป็นชาติเป็นคนญี่ปุ่นอย่างไม่เสื่อมคลายและจะอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในหมู่พวกญี่ปุ่นด้วยกันเอง อนึ่ง คนญี่ปุ่นนิยมการเอาชนะกันและกันเป็นทุนเดิม (เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม) อยู่แล้ว และหากต้องแข่งขันกับคนต่างชาติแล้ว พวกเขาจะรวมตัวกันแย่งชิงความเป็นเจ้าด้วยการใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีทุกทาง จึงอาจกล่าวได้ว่าพลังอำนาจรวม (collective power) ของคนญี่ปุ่นมีสูงและมีกำลังแรงยิ่ง รวมทั้งมีการจัดสร้างยุทธวิธีที่มีประสิทธิภาพ ทุ่มเทการทำงานตามแผนที่กำหนด และใช้เล่ห์เหลี่ยมอย่างแยบยลเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดจากประเทศอื่นในลักษณะใครดีใครได้ (Zero-sum) อย่างไรก็ตาม ข้อความดังกล่าวชี้ว่าจะประนามญี่ปุ่นว่า เป็นเพียงสัตว์เศรษฐกิจที่กระหายที่จะแสวงหาแต่ผลกำไรและการครอบครองความเป็นเจ้าเท่านั้น แต่ต้องการจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะของอุดมการณ์ของคนญี่ปุ่นส่งผลให้เกิดการสร้างองค์กรที่มีประสิทธิภาพ โดยคนญี่ปุ่นจะรวมตัวกันเพื่อสร้างองค์กรที่ดี มีการคิดสรรบุคคลากรที่มีคุณภาพ และร่วมมือกันทำงานหนัก จึงไม่น่าแปลกใจที่ประเทศที่ไร้ทรัพยากรได้เจริญรุดหน้า

จากสังคมเกษตรกรรมศักดินาหรือแบบฟิวดัลก่อนทศวรรษ 1850 มาเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับสองของโลกก่อนทศวรรษ 1970

ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาระบบทุนนิยมได้อย่างรวดเร็วเมื่อเทียบกับประเทศอื่นในเอเชียที่ปรับตัวไม่ทันและถูกยึดเป็นอาณานิคม ทั้งนี้เป็นเพราะประชากรญี่ปุ่นมีการศึกษาดี มีอารยธรรมเป็นของตนเอง มีความรู้ศึกษาค้นคว้าสูง อนึ่ง ยุคเมจิเป็นยุคที่สร้างความเข้มแข็งของอุดมการณ์ศักดินา แต่เร่งรัดพัฒนาการผลิตแบบทุนนิยม จึงถือว่าเป็น **รูปแบบของทุนนิยมตะวันออก** กล่าวคือ เป็นอุดมการณ์ที่สร้างความเชื่อมั่นในองค์จักรพรรดิ ความเชื่อในระบบอุปถัมภ์ การยึดมั่นในลำดับชั้นหรือความสูง-ต่ำของสังคมแบบศักดินาที่ได้รับการพัฒนาและดัดแปลงให้รับใช้การผลิตแบบทุนนิยม เมื่อความเชื่อเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในโรงงานและสถานประกอบการต่างๆ จึงนำไปสู่วัฒนธรรมของการเชื่อฟังและการขึ้นต่อ มีการพึ่งพา ภักดี และคุ้มครองระหว่างลูกจ้าง-นายจ้างและระหว่างพนักงานตามระบบอาวุโส จึงก่อให้เกิดการจ้างงานตลอดชีพและความภักดีต่อองค์กร ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นระบบการทำงานในองค์กรที่ดีที่สุดในโลก

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้เริ่มทะยานสูงขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1880 เพราะภาคเอกชนหรือนายทุน ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญด้วยการสะสมทุนและลงทุนพัฒนาต่อ ยอดด้านเทคโนโลยีที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ทำให้มีกำไรสูง ในขณะที่ประชานิยมการอดออม ไม่ฟุ่มเฟือย จึงสามารถระดมเงินออมไปใช้ในการลงทุนต่อไป จึงมีการเรียกยุคนี้ว่า “*การเปลี่ยนผ่านเพียงชั่วคืน*”

ความเจริญรุ่งเรืองในยุคนี้ควบคู่ไปกับอุดมการณ์ของการครองความเป็นเจ้า จึงก่อให้เกิดลัทธิทหารที่ต้องการขยายดินแดนเพื่อคูดังผลประโยชน์จากแผ่นดินอื่นส่งกลับไปยังญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงโจมตีจีน รัสเซีย และเข้ายึดครองเกาหลีในช่วงรอยต่อของศตวรรษที่ 19-20 ดังรายละเอียดที่กล่าวแล้วในตอนต้น อนึ่ง นับตั้งแต่ ค.ศ. 1927 ญี่ปุ่นได้พัฒนากองทัพให้เข้มแข็งและทันสมัย ในที่สุดได้ร่วมมือกับเยอรมันและอิตาลีต่อสงครามโลกครั้งที่สอง โดยญี่ปุ่นโจมตีเกาะฮาวายซึ่งเป็นที่ตั้งฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกา และเข้ายึดครองอาณานิคมของชาติตะวันตกในระหว่างปี ค.ศ. 1941-42 นับตั้งแต่ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฮองกง พม่า ด้วยการชุกำขั้วว่า “*ปลดปล่อยเอเชียจากการเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก*” อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นต้องประสบกับความพ่ายแพ้และเซ็นสัญญายอมแพ้บนเรือมิสซูริเมื่อวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1945 สหรัฐฯ จึงเข้าควบคุมจัดการญี่ปุ่นมิให้เป็นเจ้าทางการทหาร แต่สนับสนุนให้ลัทธิทุนนิยมเจริญรุ่งเรืองเพื่อให้เป็นปราการป้องกันการแพร่กระจายลัทธิคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตและจีนแผ่นดินใหญ่ในยุคสงครามเย็นหรือในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ในปี ค.ศ. 1955 พรรคเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democrat Party-LDP) ซึ่งเป็นการรวมพรรค Liberals และพรรค Democrat ก่อตั้งรัฐบาลได้สำเร็จและสามารถครอบครองอำนาจติดต่อกันมาหลายทศวรรษ โดยทำหน้าที่สนับสนุนให้ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจทุนนิยม ซึ่งได้ผูกมิตรกับเอกชน

รวมตัวกันพลิกฟื้นจากการเป็นชาติล้มสลายเพราะพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองให้เจริญรุดหน้าทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐญี่ปุ่นมีลักษณะเป็น **บริษัทญี่ปุ่น** (Japanese corporation) ที่ได้ทุ่มเทพยายามและงบประมาณไปในการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้าอย่างเต็มที่ จนกลายเป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจเป็นอันดับสองของโลกเสรีนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1968 เป็นต้นมา

ความสำเร็จของญี่ปุ่นเป็นผลมาจากความมุ่งมั่นเพื่อเป้าหมายในการเป็นเจ้าทางเศรษฐกิจ นั่นคือ การวางแผนเพื่อเอาชนะทางด้านอุตสาหกรรมทุกประเภทเหนือชาติอื่นแม้ว่าตลาดสินค้า นั้นๆ จะถูกชาติอื่นครองตลาดมาช้านาน แต่บริษัทญี่ปุ่นก็ได้พัฒนาตัวสินค้า และรุกทางการตลาดจนสามารถยึดครองตลาดในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ได้แก่ เครื่องไฟฟ้าทุกประเภท (เครื่องเสียง วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม ฯลฯ) กล้องถ่ายรูป เครื่องใช้ในสำนักงาน นาฬิกา รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ทุกประเภท เครื่องจักรทุกประเภท เรือเดินสมุทร โทรศัพท์มือถือ เครื่องมือสื่อสาร และสินค้าอื่นๆ อีกมากมาย (เช่น การ์ตูนในโทรทัศน์ หนังสือการ์ตูน คาราโอเกะ ฯลฯ)

ในที่นี้ ไม่อาจกล่าวถึงแนวทางการผลิตและยุทธศาสตร์การตลาดของสินค้าแต่ละตัวอย่างละเอียด ผู้สนใจสามารถหาอ่านได้จากเอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ทั่วไป แต่จะขอย้ำว่า บริษัทญี่ปุ่นได้ใช้กันอย่างมีประสิทธิภาพที่ทุ่มเทกำลังกำลังใจทำการผลิตและขายสินค้าไปทั่วโลก ด้วยจิตสำนึกถึงการเอาชนะคู่แข่งเพื่อครอบครองความเป็นเจ้าในธุรกิจอุตสาหกรรมที่ตนทำอยู่ และร่วมมือกันอย่างจริงจัง (มิใช่รวมแล้วโกงกันและกัน หรือชะลอตัวไม่มุ่งมั่นทำต่อ หรือรวมแล้วเลิก) เป็นระยะเวลาานติดต่อกัน เพราะยิ่งทำยิ่งรวย ยิ่งก้าวหน้า ทุกคนก็ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ถ้วนทั่ว จนคนทั่วโลกยกย่อง เวลาเดินทางไปประเทศไหนทุกคนก็อยากรู้จัก ยกย่องสรรเสริญ แต่อย่างไรก็ตามคนญี่ปุ่นคงไม่พอใจเพียงเท่านี้ เพราะในใจลึกๆ พวกเขาต้องการเป็นเจ้าโลกเหนือชาติอื่นใดเพื่อทดแทนความพ่ายแพ้ในเรื่องการทหารดังเช่นในอดีต

อย่างไรก็ตาม ในช่วงตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 10 เศรษฐศาสตร์ได้เขียนเรื่อง “ญี่ปุ่น: เสือล่าบากแห่งเอเชีย” ในการวิเคราะห์ภาวะเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 90 ไว้อย่างดียิ่ง จึงขอนำการวิเคราะห์มาเสนอไว้ในที่นี้เพื่อให้เราได้เรียนรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันดังนี้

...การเคลื่อนย้ายทุนเข้าสู่กลุ่มอาเซียน จีน และเกาหลี ทำให้ธุรกิจของญี่ปุ่นสามารถรักษาระดับการส่งออกของตนไว้ได้ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก การผลิตในประเทศเหล่านี้จำเป็นต้องนำเข้าผลิตภัณฑ์หลายๆ อย่างจากบริษัทแม่ ไม่ว่าจะเครื่องจักร เครื่องมือ วัตถุดิบและสินค้าทุนอื่นๆ ประการที่สอง เมื่อผลิตเป็นสินค้าสำเร็จรูปแล้ว ยังสามารถส่งออกไปต่างประเทศในนามของประเทศอื่นๆ ที่ญี่ปุ่นเข้าไปลงทุน เช่น กรณีรถยนต์ “มิซูบิชิ” ที่ส่งออกจากประเทศไทย และเครื่องใช้ไฟฟ้ายี่ห้อต่างๆ ที่มีชื่อเป็นภาษาญี่ปุ่น เป็นต้น สภาพการณ์เช่นนี้จึงทำให้สินค้าออกของประเทศที่รับการลงทุนจากญี่ปุ่นไม่ว่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเกาหลี รวมไปถึงจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนทำให้ประเทศเหล่านี้ได้เปรียบดุลการค้ากับสหรัฐอเมริกาและประเทศใน

ยุโรปติดต่อกันนับจากปี ค.ศ. 1987 เป็นต้นมา แต่กลับต้องขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่นจำนวนมหาศาล โดยเฉพาะเกาหลีใต้ ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย เนื่องจากต้องนำเข้าสินค้าทุนและสินค้าถึงสำเร็จรูปจากประเทศญี่ปุ่น

การแหวกวงล้อมและแรงกดดันจากประเทศตะวันตกโดยการเคลื่อนย้ายทุนเข้าสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้ญี่ปุ่นยังคงรักษาระดับการส่งออกของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น และที่สำคัญ ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าของญี่ปุ่น และธนาคารพาณิชย์ ล้วนสนับสนุนการส่งออกอย่างจริงจัง ธนาคารเหล่านี้พร้อมที่จะทุ่มทุนให้สินเชื่อการส่งออกอย่างไม่อั้น และเห็นว่าสินเชื่อเพื่อการส่งออกเป็นสินเชื่อที่มีความเสี่ยงน้อย จุดนี้เองที่ทำให้กลุ่มประเทศอุตสาหกรรม ที่เรียกกันว่า OECD (Organization of Economic Co-operation for Development) รู้สึกวิตกเพราะถูกสินค้าส่งออกจากญี่ปุ่นบุกตลาดไปทั่วโลก จึงพยายามที่จะหาทางสกัดกั้น

ดังนั้น บรรดาธนาคารกลางแห่งยุโรปจึงได้ประชุมกันเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1987 เพื่อหามาตรการกำหนดและควบคุมระบบการให้สินเชื่อของธนาคารพาณิชย์ทั่วโลกให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน มิให้เสียเปรียบหรือได้เปรียบกัน การประชุมครั้งนี้เรียกว่า Basle Accord หรือการประชุมเพื่อหาข้อยุติที่บาเซล (สวิสเซอร์แลนด์) โดยองค์กรของธนาคารกลางแห่งยุโรปที่จัดการประชุมครั้งนี้คือ BIS (Bank for International Settlement) ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1933

เหตุผลสำคัญของการจัดประชุมที่ Basle คือ ธนาคารกลางของประเทศยุโรปเห็นว่า ธนาคารพาณิชย์ญี่ปุ่นปล่อยสินเชื่อให้แก่การส่งออก โดยกำหนดวงเงินสำรองสินทรัพย์เสี่ยงต่ำกว่าธนาคารในยุโรป จึงทำให้การส่งออกของญี่ปุ่นได้เปรียบการส่งออกของประเทศยุโรป

อย่างไรก็ตามแม้ว่า BIS จะพยายามเหนี่ยวรั้งสินเชื่อเพื่อการส่งออกของญี่ปุ่นมิให้ล้ำหน้าประเทศอื่นๆ มากเกินไป แต่ดูเหมือนว่ามีได้มีผลกระทบต่อส่งออกของญี่ปุ่นมากนัก เนื่องจากธนาคารญี่ปุ่นพร้อมที่จะ “เสี่ยง” หรือพร้อมที่จะสนับสนุนการส่งออก อย่างไรก็ตามแรงกดดันที่ส่งผลสะท้อนค่อนข้างมากต่อระบบเศรษฐกิจญี่ปุ่นกลับอยู่ที่สถานการณ์ฟองสบู่แตกในไทย เกาหลีใต้ อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ในปี ค.ศ. 1997 อันเนื่องจากการที่ประเทศเหล่านี้ขาดทุนบัญชีเดินสะพัด และประสิทธิภาพหนี้สินเอกชนล้นพ้นตัว มีผลให้เงินทุนสำรองระหว่างประเทศร่อยหรอรวดเร็ว และที่มูลค่าเงินต้องลดลงตั้งแต่ 50-100%

ในภาวะที่ค่าเงินตกต่ำ เศรษฐกิจหดตัว ความสามารถในการนำเข้าลดลงมาก ซึ่งมีความหมายว่า สินค้าส่งออกจากญี่ปุ่นมายังประเทศเหล่านี้ก็ต้องลดลงอย่างมีนัยสำคัญ และที่สำคัญประเทศญี่ปุ่นเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ที่สุดของประเทศเหล่านี้ การที่เงินสำรองระหว่างประเทศร่อยหรอ ค่าเงินตกต่ำ ทำให้ความสามารถในการใช้หนี้คืนพลอยลดลงอย่างมากด้วย จึงส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจญี่ปุ่น ประกอบกับการที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นยังต้องต่อสู้กับภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตกอยู่ก่อนแล้ว จึงมีผลให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นอ่อนยวบลงไปอีก...

ความสัมพันธ์กับเกาหลี

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสังคมคาบสมุทรเกาหลีเปลี่ยนไปด้วย ในที่นี้จะกล่าวแยกเป็นความสัมพันธ์กับเกาหลีเหนือและกับเกาหลีใต้ ดังนี้

(1) ญี่ปุ่นกับเกาหลีเหนือ เนื่องจากทั้งสองประเทศไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อการติดต่อสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมจึงไม่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร อีกทั้งรัฐบาลของทั้งสองประเทศต่างสงวนท่าทีและไม่ประกาศนโยบายสำคัญใดต่อกัน โดยตรงตลอดช่วงเวลา 50 ปี นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระดับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างองค์กรเอกชนของเกาหลีเหนือกับองค์กรชาวเกาหลีพลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ในญี่ปุ่น ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับสัญชาติเกาหลีเหนือด้วยนั้น จะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยมีการส่งเงินไปช่วยเหลือเกาหลีเหนือโดยผ่านวิธีการที่ไม่เป็นทางการ (เป็นเสมือนการส่ง “โพยก้อน” ของคนจีนในไทยไปยังประเทศจีนในยุคเหมา เจ๋อตง) มีการให้เงินอุดหนุนแก่คนเกาหลีในญี่ปุ่นเปิดโรงเรียนสอนภาษาและวัฒนธรรมจากรัฐบาลและองค์กรเอกชนของเกาหลีเหนือ ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลญี่ปุ่นได้กล่าวหาเกาหลีเหนือว่าลักพาตัวคนญี่ปุ่นหลายครั้งหลายครา แต่รัฐบาลเกาหลีเหนือกลับปฏิเสธตลอดมา ในเรื่องดังนี้ ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจในระดับรัฐบาล และสร้างความไม่พอใจต่อคนญี่ปุ่นยิ่ง

ในด้านการค้าขายนั้น แม้ไม่มีธุรกรรมต่อกันโดยตรง แต่ก็มีความพยายามส่งสินค้าไปขายโดยผ่านบริษัทของประเทศที่สาม ดังเช่น บริษัทญี่ปุ่นขายสินค้าไปให้บริษัทของฮ่องกงและฮ่องกงส่งขายต่อไปยังเกาหลีเหนือ ด้วยเหตุนี้การส่งผ่านสินค้าระหว่างกันจึงเป็นเรื่องปกติแต่มีปริมาณและมูลค่าไม่มากนัก โดยรัฐบาลของทั้งสองประเทศไม่ได้ให้ความสนใจ หรือถือว่าเป็นประเด็นสำคัญแต่อย่างใด ยกเว้นบางกรณีเช่น อุปกรณ์ของเตาปฏิกรณ์นิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือบางชิ้นถูกส่งไปจากญี่ปุ่นโดยผ่านประเทศที่สามจนถูกสื่อมวลชนนำข้อมูลออกมาเปิดเผย สร้างความฮือฮากันเป็นระยะๆ แก่ประชาคมโลก แต่ก็ไม่ทำให้การติดต่อระหว่างกันเปลี่ยนแปลงไปเท่าใดนัก

(1) ญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ คนเกาหลีใต้จะบอกกล่าวอย่างชัดเจนว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เป็นศัตรูหมายเลขหนึ่ง และเป็นประเทศที่คนเกาหลีเกลียดที่สุด ทศนคติดังนี้มีอยู่ในหัวใจของคนโสมขาวแทบทุกคนโดยไม่จำเป็นที่จะต้องบอกถึงเหตุและผลใดๆ ทั้งนี้ก็เป็นที่ยอมรับกันถึงประวัติศาสตร์อันขมขื่นนับตั้งแต่ครั้งโบราณกาล แต่เนื่องจากทั้งสองประเทศมีพรมแดนใกล้ชิดติดกันและต่างยึดถือการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยและยึดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งต่างจากประเทศจีน เกาหลีเหนือ และสหภาพโซเวียต (ชื่อในยุคนั้น) ที่ตั้งเรียงรายล้อมรอบประเทศทั้งสอง ทำให้เกาหลีใต้และญี่ปุ่นมีความจำเป็นต้องร่วมประสานสัมพันธ์ต่อกันเรื่อยมา

ในปี ค.ศ. 1965 ได้มีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ จากนั้นความสัมพันธ์ที่ดีก็ได้พัฒนาอย่างรวดเร็วมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งสองประเทศต่างได้รับผลประโยชน์จากกันและกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อนึ่ง ในแต่ละปี คนเกาหลีและญี่ปุ่นได้เดินทางไปมาหาสู่กันราว 2.8 ล้านคน

ผู้นำของทั้งสองประเทศได้ร่วมประชุมสุดยอดเพื่อเจรจาและขยายความร่วมมือรวมทั้งจัดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นตลอดมานับตั้งแต่เปิดประตูมิตรภาพ ในขณะที่เดียวกันจักรพรรดิและเชื้อพระวงศ์ญี่ปุ่นได้เสด็จเยือนเกาหลีอย่างเป็นทางการอย่างสม่ำเสมอ ในการเจรจาทุกครั้ง เกาหลีมักจะอ้างถึงความโหดร้ายทารุณที่ประชาชนของตนได้รับในยุคที่ญี่ปุ่นยึดครองเป็นอาณานิคม ในขณะที่ญี่ปุ่นก็ได้จ่ายค่าทดแทนเป็นโรงงานถลุงเหล็กโปฮัง อย่างไรก็ตาม เกาหลีก็ยังคงเรียกร้องให้ญี่ปุ่นกล่าวคำขอโทษอย่างเป็นทางการแล้วครั้งแล้ว ทั้งในระดับประมุขของประเทศและหัวหน้ารัฐบาล ทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศไม่ค่อยราบรื่นเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะความเจ็บช้ำที่คนเกาหลีได้รับ จึงมีการอบรมสั่งสอนลูกหลานเรื่อยมาว่า ญี่ปุ่นเป็นตัวร้ายที่น่ารังเกียจ ทำให้ผู้คนทั้งประเทศต่างลงความเห็นว่า ญี่ปุ่นคือศัตรูหมายเลขหนึ่งของชนชาติเกาหลีมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จุดร่วมของเกาหลีใต้ – ญี่ปุ่นก็คือ การรักษาความมั่นคงบนคาบสมุทรเกาหลี ทั้งนี้ เพราะทั้งสองประเทศต่างตั้งอยู่ใกล้ชิดกับเกาหลีเหนือที่คอยบั่นทอนความมั่นคงและความสงบสุขในบริเวณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเกาหลีเหนือได้รับความคุ้มครองและการปกป้องจากจีนและสหภาพโซเวียตในยุคสงครามเย็น อย่างไรก็ตามในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 จีนและรัสเซียได้เปลี่ยนแปลงประเทศให้กลายเป็นสังคมทุนนิยมมากขึ้น และกลายเป็นมิตรประเทศกับเกาหลีใต้และญี่ปุ่น คงเหลือแต่เกาหลีเหนือที่ยังคงยึดมั่นในระบบคอมมิวนิสต์สุดขั้วเหมือนเดิม และยังคงเป็นภัยคุกคามต่อประเทศทั้งสอง

เกาหลีเหนือมักลอบโจมตี ลักพาตัว และทำจารกรรม ทำให้ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และสหรัฐอเมริกาต่างร่วมมือกัน ทั้งทางด้านการเมืองและการทหารเผชิญหน้ากับเกาหลีเหนือซึ่งครอบครองและพัฒนาอาวุธที่มีอำนาจทำลายล้างสูง (weapons of mass destruction) และยึดนโยบายการใช้กำลังในการ “ปลดปล่อย” (liberate) เกาหลีใต้ (และประเทศอื่นๆ) ให้หลุดพ้นจากมะเร็งร้ายหรือการครอบงำของลัทธิทุนนิยม และจากการเป็นรัฐบาลหุ่นของสหรัฐฯ และญี่ปุ่น ทำให้ความตึงเครียดบนคาบสมุทรเกาหลียังคงปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้

มูลค่าทางการค้าจำนวนกว่า 40 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ และการลงทุนของญี่ปุ่นมีอยู่จำนวนมหาศาล ย่อมก่อให้เกิดข้อพิพาททางการค้าและการลงทุนของทั้งสองประเทศอยู่เสมอ อีกทั้งญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับสองของโลก และมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการผลิตสูง ทำให้ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้ากับเกาหลีใต้ตลอดมา กล่าวกันว่ามูลค่าการค้าได้เปรียบ

ดุลการค้าระหว่างเกาหลีใต้กับสหรัฐฯ จะเท่ากับมูลค่าที่เกาหลีใต้เสียเปรียบให้กับญี่ปุ่น ทั้งนี้เพราะหัวใจสำคัญของผลิตภัณฑ์ เช่น เครื่องยนต์ และเครื่องจักร จะถูกส่งไปจากญี่ปุ่นเพื่อให้เกาหลีใต้ประกอบเป็นสินค้าสำเร็จรูปส่งไปขายยังต่างประเทศ ดังนั้น ยิ่งเกาหลีใต้ได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศมากเท่าใด ก็จะต้องขาดดุลการค้าให้กับญี่ปุ่นมากขึ้นเท่านั้น เพราะอุตสาหกรรมของเกาหลีต้องพึ่งพาการนำเข้าสินค้าถึงสำเร็จรูปที่เป็นหัวใจสำคัญของสินค้าส่งออกของเกาหลีนั่นเอง

ส่วนภาพในมุมมองกว้างนั้น การพึ่งพาสินค้าและการลงทุนระหว่างกันและกันของประเทศในคาบสมุทรแปซิฟิก (Pacific basin) จึงมีการก่อตั้งองค์กรขึ้นหลายองค์กรเพื่อทำหน้าที่ในการส่งเสริมมิตรภาพและความเจริญเติบโตที่ยั่งยืน โดยเน้นความเป็นประชาธิปไตย การค้าเสรี ความเสมอภาคและความมั่นคงในภูมิภาค ด้วยเหตุนี้ ความร่วมมือแบบการเป็นหุ้นส่วนระหว่างเกาหลีใต้ - ญี่ปุ่นจะยิ่งแนบแน่นต่อไปในสหัสวรรษใหม่

ความสัมพันธ์กับจีน

ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่น - จีนในยุคนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ ส่งผลต่อไปยังคริสต์ศตวรรษที่ 21 ดังนี้

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลอย่างมากต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศทั้งสอง ยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นต่อจีนส่วนหนึ่งตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า การสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมจีนให้บูรณาการเข้ากับชุมชนระหว่างประเทศทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคจะช่วยทำให้จีนมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเล็งเห็นผลประโยชน์ในการรักษาความสัมพันธ์ที่มีเสถียรภาพกับญี่ปุ่นและกับประเทศคู่ค้าอื่นๆ

ในอดีต ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่นและจีนต้องได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งทางการเมือง โดยความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนในปริมาณที่อยู่ในระดับสูงในทศวรรษ 1920 และ 1930 จากลัทธิอาณานิคมของญี่ปุ่นต้องชะงักลงอันเป็นผลมาจากสงครามภาคพื้นแปซิฟิกและเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง เช่น สงครามกลางเมืองในจีนระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีนและพรรคก๊กมินตั๋ง การเข้าอยู่ในค่ายประเทศคอมมิวนิสต์ของจีนในทศวรรษ 1950 การปฏิวัติวัฒนธรรมในทศวรรษ 1960 - 1970 ข้อพิพาทต่างๆ ของประเทศทั้งสองในทศวรรษ 1980 และเหตุการณ์เทียนอันเหมินในปี ค.ศ. 1989

ตั้งแต่ทศวรรษ 1990 การค้าและการลงทุนได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วอีกครั้ง ปริมาณการค้าสองฝ่ายในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1995 ถึง ค.ศ. 2001 มีมูลค่าเพิ่มขึ้นจาก 57.9 ล้านดอลลาร์ เป็น 88.7 ล้านดอลลาร์ เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 153

มีปัจจัยสำคัญสองประการที่ทำให้ปริมาณการค้าเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาดังกล่าว ปัจจัยแรกคือ การเติบโตอย่างรวดเร็วของตลาดเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) ในจีนซึ่งมีการ

ขยายตัวทั้งในด้านการผลิตและการบริโภคภายในประเทศ ทำให้ต้องนำเข้าวัตถุดิบและส่วนประกอบจากญี่ปุ่น รวมทั้งการส่งสินค้าสำเร็จรูปของจีนกลับไปยังญี่ปุ่นที่เพิ่มสูงขึ้น ปัจจัยที่สองคือ ผู้ขายปลีกเสื้อผ้าที่ใช้ผ้าใยห่อญี่ปุ่นแต่ส่งให้จีนเป็นผู้ผลิตมีจำนวนมากขึ้น

ในปี ค.ศ. 2004 มูลค่าการค้าทวิภาคีระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นเป็น 1.7 แสนล้านดอลลาร์ และแนวโน้มน่าจะเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันญี่ปุ่นเป็นคู่ค้ารายใหญ่ที่สุดของจีน และตั้งแต่ปี ค.ศ. 2004 จีนเป็นคู่ค้าที่ใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของญี่ปุ่น แซงหน้าสหรัฐอเมริกาไปแล้ว

จากการประมาณการของนักเศรษฐศาสตร์บางคนระบุว่า ผลกระทบที่มวลรวมประชาชาติ (GNP) ของจีนจะล้าหน้าญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 2010 ส่วนนักวิชาการบางคนแสดงความเห็นว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจของจีนจะไม่สร้างความเสียหายให้แก่ญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา อีกทั้งความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนของจีนกับประเทศทั้งสองเป็นความสัมพันธ์ที่ทุกฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์ (positive-sum relationships) ดังนั้นเศรษฐกิจของสามประเทศนี้จะเป็นตัวอย่างของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน (complex interdependence) และมีความเอื้อซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจ (economic complementarities) ซึ่งจะผูกประเทศทั้งสามเข้าด้วยกัน แม้ว่าข้อพิพาททางการค้าและการลงทุนอาจจะเกิดขึ้นโดยการใช้ลัทธิการกีดกันทางการค้าของแต่ละชาติก็ตาม ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้อาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองและการทูตระหว่างประเทศทั้งสาม แต่ในขณะเดียวกันปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและกันนี้อาจช่วยยับยั้งซึ่งใจไม่ให้ประเทศทั้งสามมีความขัดแย้งทางการเมืองหรือทางการทูตระหว่างกันจนกระทั่งถึงขั้นกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลการค้าระหว่างจีนกับญี่ปุ่นค่อนข้างมีปัญหาในตัวเลขปริมาณการค้าและมูลค่าการค้าได้เปรียบดุลหรือเสียเปรียบดุลการค้าระหว่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้ตัวเลขของฝ่ายใด ทางฝ่ายจีนได้นับสินค้าออกของญี่ปุ่นที่ส่งไปขายจีนโดยผ่านฮ่องกงรวมไปด้วยกับสินค้าออกของญี่ปุ่นที่ส่งมาขายจีนโดยตรง แต่ญี่ปุ่นไม่นับรวมเข้าไปด้วย อนึ่ง การค้าระหว่างประเทศทั้งสองยังแสดงให้เห็นถึงความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (comparative advantage) ของแต่ละฝ่าย เช่น สินค้าออกหลักของญี่ปุ่นที่ส่งไปขายจีน ได้แก่ สินค้าประเภทเครื่องจักร อุปกรณ์ที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม รถยนต์ ผลิตภัณฑ์ เคมี และโลหะเหล็ก ในขณะที่สินค้าหลักของจีนที่ส่งไปขายญี่ปุ่น ได้แก่ สินค้าประเภทเสื้อผ้า อาหาร ผลิตภัณฑ์ อุตสาหกรรมเบา แร่ เชื้อเพลิง และผลิตภัณฑ์พลังงาน รวมทั้งสินค้าจำพวกรองเท้า เป็นต้น ทำให้มูลค่าทางการค้าของญี่ปุ่นได้เปรียบมากกว่า

อย่างไรก็ตาม จู เจียนหรง (Zhu Jianrong) นักรัฐศาสตร์ชาวจีนได้พูดถึงความสัมพันธ์ทางการค้าที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างจีนกับญี่ปุ่นไว้ว่า “การค้าระหว่างประเทศทั้งสองใหญ่ที่สุดใน

โลกแห่งหนึ่ง เศรษฐกิจของฝ่ายหนึ่งจะดำเนินไปไม่ได้หากปราศจากอีกฝ่ายหนึ่ง มันไม่สามารถแยกออกจากกันได้”

ส่วนการลงทุนโดยตรงของญี่ปุ่นในจีนได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 1990 ทั้งนี้เพราะก่อนปี ค.ศ. 1990 ญี่ปุ่นมักจะชอบค้าขายมากกว่าลงทุนทำให้จีนไม่พอใจกับปริมาณการลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศจีนที่มีอยู่ในระดับต่ำ โดยมองว่าญี่ปุ่นกระตือรือร้นที่จะขายรถยนต์และสินค้าอุปโภคบริโภค แต่ไม่ช่วยเงินในด้านเงินทุนและเทคโนโลยีเพื่อให้จีนสามารถพัฒนาได้ อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991 สถานการณ์ได้เปลี่ยนไป โดยนักลงทุนญี่ปุ่นได้หลั่งไหลเข้ามาลงทุนในจีนเป็นจำนวนมาก ในระหว่างปี ค.ศ. 1986 ถึงปี ค.ศ. 1994 การลงทุนของญี่ปุ่นในจีนเพิ่มมากขึ้นกว่า 16 เท่า คือเพิ่มจาก 263 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 1986 เป็น 4,440 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 1994 และในปี ค.ศ. 1996 จีนได้กลายเป็นแหล่งลงทุนที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชีย และใหญ่เป็นอันดับที่สองรองจากสหรัฐอเมริกาของการลงทุนของญี่ปุ่นในต่างประเทศทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังของทศวรรษ 1990 ปริมาณการลงทุนของญี่ปุ่นในจีนได้ชะลอตัวลง ทั้งนี้เป็นแนวโน้มการลงทุนของญี่ปุ่นที่ลดลงในประเทศอื่นของโลกเช่นกัน

แม้ว่าจะได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 แต่ญี่ปุ่นเพิ่งเริ่มให้ความช่วยเหลือ (Official Development Assistance – ODA) แก่จีนในปี ค.ศ. 1979 ก่อนหน้านั้นจีนปฏิเสธข้อเสนอความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น จนกระทั่งเมื่อผู้นำจีนยุคหลังเหมาเจ๋อตงที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมได้ขึ้นมาอำนาจ จึงได้ยอมรับความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น

ดังนั้น การที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่จีนในตอนปลายทศวรรษ 1970 ได้เปิดโอกาสให้บริษัทเอกชนญี่ปุ่นมีความมั่นใจว่ารัฐบาลของตนมีความมุ่งมั่นในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับจีน ต่อมาในปี ค.ศ. 1993 ถึง ค.ศ. 2003 จีนเป็นประเทศที่ได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ (ODA) จากญี่ปุ่นมากที่สุดประเทศหนึ่ง และบางปีแซงหน้าประเทศอินโดนีเซียซึ่งเคยได้รับ ODA มากเป็นอันดับหนึ่งมากกว่า 35 ปี นับตั้งแต่ญี่ปุ่นเริ่มให้ ODA แก่ประเทศกำลังพัฒนา

วัตถุประสงค์ของนโยบาย ODA ของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนถูกกำหนดโดยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้น แนวนโยบายการค้าโดยทั่วไปของกระทรวงการต่างประเทศและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น (MITI) ที่มีต่อจีนในปี ค.ศ. 1991 จึงได้ระบุเป้าหมายสำคัญของนโยบายไว้ 3 ประการ คือ (1) ขยายความสัมพันธ์ทางการค้าและความร่วมมือระหว่างประเทศ (2) ให้ความสำคัญว่าจีนจะยังคงเป็นแหล่งส่งพลังงาน (energy supply) ที่สำคัญของญี่ปุ่นและเป็นตลาดส่งออกที่สำคัญของญี่ปุ่น และ (3) หลีกเลี่ยงการโคດเคี้ยวเงินเพื่อรักษาสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออก

ความสำคัญของ ODA ในฐานะเป็นเครื่องมือทางนโยบายของญี่ปุ่นต่อจีนตั้งอยู่บนสมมติฐานหลัก 2 ประการ ประการแรก เนื่องจากจีนเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในโลก ความพยายามของจีนที่จะสร้างเศรษฐกิจสมัยใหม่ให้บรรลุผลอย่างรวดเร็วอาจก่อให้เกิดความไร้เสถียรภาพทางการเมือง ซึ่งอาจนำไปสู่การหลั่งไหลของผู้ลี้ภัยไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งรวมถึงญี่ปุ่นด้วย ญี่ปุ่นจึงช่วยจีนรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพื่อจะช่วยให้เกิดเสถียรภาพทางการเมืองและความมั่นคงในเอเชียตะวันออก

ประการที่สอง ในช่วงที่สงครามเย็นยังไม่สิ้นสุดลง ญี่ปุ่นเห็นว่าความสัมพันธ์กับจีนจะเป็นตัวถ่วงดุลภัยคุกคามจากสหภาพโซเวียตในเอเชีย ซึ่งแตกต่างไปจากในทศวรรษที่ 1950 และ 1960 ที่รัฐบาลญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาทนำในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อจีน โดยร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับองค์กรธุรกิจใหญ่ เคidanren (Keidanren) และสมาคมเศรษฐกิจญี่ปุ่น-จีน (Japan - China Economic Association) เข้ามาเป็นผู้มีบทบาทหลักในการวางแผนประสานและส่งเสริมทางการเงินในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศจีน อันเป็นความพยายามที่จะพัวพันกับจีนเพื่อสนองตอบผลประโยชน์ระยะยาวในด้านต่างๆ สำหรับญี่ปุ่น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ODA ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่นที่มีต่อจีน

ความช่วยเหลือจาก ODA ของญี่ปุ่นที่ให้แก่จีน และประเทศกำลังพัฒนามักประกอบด้วย (1) เงินกู้ หรือเรียกว่า “yen loans” (2) ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า (grants) และ (3) ความร่วมมือทางวิชาการ (technical cooperation programs) ความช่วยเหลือในรูปแบบเงินกู้มีสัดส่วนสูงที่สุด และส่วนใหญ่มักจะเน้นเพื่อไปใช้ในโครงการสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการขนส่งและพลังงาน ความช่วยเหลือในรูปแบบให้เปล่ามุ่งไปที่ความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น ด้านสาธารณสุขและการศึกษา ส่วนความร่วมมือทางวิชาการเป็นเรื่องของการฝึกงานและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างฐานทรัพยากรของจีน โครงการ ODA ของญี่ปุ่นมักถูกวิพากษ์วิจารณ์จากทั้งภายในและภายนอกว่า เป็นโครงการที่ขาดปรัชญา หลักการและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนนอกจากเพื่อหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเองเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1991 รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์ก่อนการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ ODA ให้แก่ประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยคำนึงถึงเกณฑ์ 4 ประการว่าประเทศนั้น (1) มีค่าใช้จ่ายทางทหาร การพัฒนาผลิตและขายอาวุธมากน้อยขนาดไหน (2) มีความพยายามในการส่งเสริมประชาธิปไตยหรือไม่ (3) มีระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกลไกตลาด (market-oriented economy) หรือไม่ และ (4) มีการป้องกันเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนหรือไม่

อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นไม่ได้ใช้หลักการนี้ต่อประเทศจีนแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะจีนได้ทำการทดลองอาวุธนิวเคลียร์หลายครั้งในปี ค.ศ. 1995 และ 1996 รัฐบาลญี่ปุ่นซึ่งถูกแรงกดดันทางการเมืองจากทั้งภายในและภายนอกประเทศให้ลงโทษจีนที่เพิกเฉยต่อข้อเรียกร้องของญี่ปุ่นและ

ประเทศอื่นๆ ที่ต้องการให้จีนยุติการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ ญี่ปุ่นจึงได้ตัดสินใจระงับความช่วยเหลือประเภทให้เปล่าแก่จีน แต่ได้ตกลงอนุมัติให้เงินกู้แก่จีนจำนวน 5.8 พันล้านเหรียญเพื่อพัฒนาโครงการอุตสาหกรรมและสถานะแวดล้อม 22 โครงการในช่วงปี ค.ศ. 1996 – 1998 ซึ่งนับเป็นความช่วยเหลือแบบเหมาครั้งที่ 4 (Fourth Loan Package)

นโยบายการเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจ (economic engagement policy) ให้กับประเทศต่างๆ และกับประเทศจีนนั้น ได้สร้างปัญหามากมาย โดยสหรัฐอเมริกาและยุโรปต่างวิพากษ์วิจารณ์ว่าการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า (aid grants) มีข้อผูกมัดให้จีนต้องซื้อสินค้าและบริการจากญี่ปุ่น ทำให้ผลประโยชน์ทางธุรกิจในจีนของประเทศตะวันตกได้รับผลกระทบกระเทือน ในขณะที่ประเทศกลุ่มอาเซียนก็วิพากษ์วิจารณ์ว่า ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นให้แก่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผลประโยชน์แอบแฝงอยู่มาก ส่วนกลุ่มที่สนับสนุนได้หวั่นในรัฐสภาญี่ปุ่นก็วิพากษ์วิจารณ์ว่า การให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่จีนจะทำให้กองทัพจีนมีความแข็งแกร่งขึ้น เพราะทำให้รัฐบาลจีนสามารถเจียดงบประมาณไปใช้ในทางทหารได้มากขึ้น ด้วยเหตุนี้ในสมัยรัฐบาลมาซาโยชิ โอฮิรา (Masayoshi Ohira ดำรงตำแหน่งระหว่างปี ค.ศ. 1978 – 1980) จึงได้ประกาศ “หลักการ 3 ประการ” เพื่อเป็นแนวทางสำหรับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นให้แก่จีน ได้แก่ ประการที่หนึ่ง ต้องปรึกษากับสหรัฐอเมริกาอย่างใกล้ชิดในการกำหนดนโยบายช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ประการที่สอง ต้องนำเอานโยบายการให้กู้ไปปฏิบัติให้มีความสมดุลโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศอื่นๆ ในเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประเทศอาเซียน และประการที่สาม ต้องหลีกเลี่ยงการสนับสนุนอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันประเทศของจีน อย่างไรก็ตาม หลักการทั้ง 3 ประการนี้ นำไปปฏิบัติตามเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

สองทศวรรษหลังจากที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ (ODA) แก่จีนมานั้น ODA ได้กลายเป็นหลักสำคัญของยุทธศาสตร์การเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจ โดยจีนได้กลายเป็นประเทศที่ได้รับ ODA จากญี่ปุ่นมากที่สุดติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี อีกทั้งญี่ปุ่นยังให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่จีนบนพื้นฐานของการให้เงินแบบผูกพันติดต่อกันหลายปีในการสนับสนุนโครงการต่างๆ ตามที่จีนเสนอ ซึ่งแตกต่างจากประเทศกำลังพัฒนาอื่นที่ได้รับความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นเป็นรายปี หนึ่ง ปริมาณความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นให้แก่จีนทั้งหมดในช่วงปี ค.ศ. 1979 ถึง 2003 เป็นจำนวนมหาศาล เงินจำนวนนี้ส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ในโครงการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น ท่าเรือ ถนน สนามบิน และทางรถไฟ ในขณะที่เงินอีกส่วนหนึ่งนำไปใช้ในการส่งเสริมการพึ่งพาอาศัยกันและกันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศทั้งสอง และยังเป็นช่วยนำเงินเข้ามาอยู่ในระบบเศรษฐกิจโลกอีกด้วย

นโยบายการเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจกับจีนยังได้ตอบสนองต่อความท้าทาย และโอกาสในด้านอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อผลประโยชน์ในระยะยาวของญี่ปุ่นอีกด้วย ในทศวรรษ 1990 ญี่ปุ่นให้

ความสนับสนุนเงินด้าน ODA เพิ่มขึ้นในโครงการด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม ในปี ค.ศ. 1993 จีนได้กลายมาเป็นผู้สั่งซื้อน้ำมันเข้าประเทศเป็นครั้งแรก ในขณะที่เดียวกันจีนต้องพบกับปัญหาด้านมลภาวะที่เกิดจากอุตสาหกรรมและส่งผลกระทบต่อญี่ปุ่น ทำให้กระทรวงอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศ (MITI) ของญี่ปุ่นริเริ่มแผนความช่วยเหลือด้านสิ่งแวดล้อม (Green Aid Plan) ในปี ค.ศ. 1992 โดยอาศัยเงินทุนจาก ODA ส่วนหนึ่งมาใช้ในการแก้ปัญหา

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นให้แก่จีนจะมีส่วนเอื้อประโยชน์ต่อจีนและญี่ปุ่นเองมากแค่ไหนก็ตาม แต่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในช่วงกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมาของจีนนั้น ทำให้จีนก้าวขึ้นมาเป็นคู่แข่งทางเศรษฐกิจที่สำคัญของญี่ปุ่นในช่วงชิงความเป็นผู้นำในภูมิภาค จึงเกิดคำถามในหมู่ผู้นำและชาวญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยว่า ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่จีนได้รับจากญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากนั้น เท่ากับเป็นการให้ความช่วยเหลือคู่แข่งทางเศรษฐกิจญี่ปุ่นหรือไม่ และมีข้อกังขาเกิดขึ้นว่า นโยบายที่ปฏิบัติต่อจีนราวกับว่าจีนเป็นประเทศกำลังพัฒนานั้นมีความเหมาะสมหรือสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่

ในสมุดปกขาวประจำปี ค.ศ. 2001 ของกระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรม (Ministry of Economy, Trade and Industry หรือ METI) ได้แสดงความตื่นตระหนกในการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างน่าทึ่งของจีน ซึ่ง METI ระบุว่า เป็น “ภัยคุกคามใหม่ต่อญี่ปุ่น” และเห็นว่าจีนกำลังก้าวขึ้นมาเป็นคู่แข่งในการชิงชิงความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในภูมิภาค นอกจากนี้ยังได้ชี้ให้เห็นว่า จีนได้รับการลงทุนจากต่างประเทศมากกว่าทุกประเทศในโลก METI เห็นว่าจีนไม่เพียงแต่เข้ามาแทนญี่ปุ่นในอุตสาหกรรมด้านสิ่งทอและเครื่องจักร แต่ยังเป็นภัยคุกคามญี่ปุ่นในด้านอิเล็กทรอนิกส์ และเทคโนโลยีสารสนเทศอีกด้วย ดังนั้น METI ได้สรุปอย่างกังวลใจว่า ความเป็นผู้นำของญี่ปุ่นในภูมิภาคได้ถูกทำลายลงเนื่องจากส่วนแบ่งการลงทุนของญี่ปุ่นในประเทศอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดลงจากร้อยละ 25 หรือเพียงแค่อ้อยละ 10 เมื่อเทียบกับเมื่อทศวรรษก่อนหน้านี้นี้

นอกจากนี้ จีนยังถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามทางการเมืองและทางทหารในสายตาของชาวญี่ปุ่นและชาวอเมริกันจำนวนไม่น้อย

ญี่ปุ่น: อาทิตยอัสดงในสหัสวรรษใหม่

ญี่ปุ่นเปิดคริสต์ศตวรรษใหม่ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่ค่อยสดใสนัก ทั้งนี้เป็นเพราะมีปัญหาหุ้มน้ำมันที่ลดลงช่วงตอนปลายศตวรรษที่ 20 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในแทบทุกภาคส่วน แต่เนื่องจากเป็นชนชาติที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เข้มแข็ง มีประวัติศาสตร์และอารยธรรมสูงเด่นมานานนับพันปี ทำให้รากเหง้าวัฒนธรรมที่เก่าแก่ยังปรากฏให้เห็น

เห็นในแทบทุกส่วนของการดำรงชีวิตแม้จะเปลี่ยนไปบ้างตามกระแสโลกาภิวัตน์และปัญหาที่เกิดขึ้นรอบข้าง

ญี่ปุ่นมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในขณะที่เดียวกัน ก็ได้รับความสำเร็จในการพัฒนาจนกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นอันดับที่ 2 ของโลกรองจากสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาการชะงักงันทางเศรษฐกิจ ทุกฝ่ายต่างร่วมกันแก้ไขด้วยมาตรการต่างๆ นานา อีกทั้งพยายามพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสในการก้าวกระโดดต่อไปในศตวรรษใหม่ที่ 21 อย่างริบเร่และองอาจมาดมั่น

ในที่นี้ จะแบ่งช่วงการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเป็นช่วงต้นระหว่างปี ค.ศ. 2000-2003 ส่วนช่วงที่สอง ระหว่าง ค.ศ. 2004-2006 ดังมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงต้น ค.ศ. 2000-2003

ในเบื้องต้นนี้จะขอนำเสนอสิ่งที่ดึงดูดที่ดึงดูดที่เกิดขึ้น เหตุการณ์เหล่านี้เป็นเสมือนน้ำที่นำความชื่นฉ่ำและความภาคภูมิใจมาสู่ชาวญี่ปุ่นทุกหมู่เหล่า ดังจะขอยกเรื่องราวเด่นๆ ที่สำคัญมาเป็นตัวอย่างดังนี้

1. รัชทายาทองค์ใหม่

เจ้าฟ้าหญิงมาซาโกะ พระชายาของมกุฎราชกุมารนาฮิโตะได้ทรงประสูติรัชทายาทเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 2001 เวลา 14.43 น. เจ้าฟ้าหญิงองค์น้อยทรงมีน้ำหนักแรกคลอด 3,102 กรัม มีความยาว 49.6 เซนติเมตร และได้รับพระราชทานนามว่า เออิกะ (Aiko) ภายหลังจากที่ทรงประสูติได้ 7 วัน ได้มีการประกอบราชประเพณีประสูติกาลและงานเลี้ยงฉลองอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งได้มีการเสนอความคิดเห็นที่จะเปลี่ยนแปลงกฎมณเฑียรบาลให้เจ้าฟ้าหญิงมีสิทธิ์สืบราชบัลลังก์แทนกฎมณเฑียรบาลที่จำกัดให้เฉพาะเจ้าฟ้าชายขึ้นเป็นองค์จักรพรรดิเท่านั้น

สมเด็จพระจักรพรรดิอากิฮิโตะและสมเด็จพระจักรพรรดินีทรงเสด็จไปเยี่ยมถึงโรงพยาบาล ทั้งสองพระองค์ทรงชื่นชมโสมนัสยิ่งกับพระราชธิดา ในขณะที่ประชาชนชาวญี่ปุ่นต่างยินดีแซ่ซ้องกับข่าวคราวอันเป็นมงคลนี้ และได้พากันอวยพรให้เจ้าฟ้าหญิงทรงพระเกษมสำราญและมีพลานามัยสมบูรณ์ นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวกันว่าผู้หญิงญี่ปุ่นได้เกิดความรู้สึกรักเด็ก และอาจส่งผลให้ครอบครัวในวัยเจริญพันธุ์ประสงค์ที่จะมีลูกเพิ่มขึ้น อันอาจจะเป็นการทวนกระแสใหม่ที่หยุดยั้งผู้หญิงญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันซึ่งมักจะปฏิเสธการมีลูกหรือนิยมการครองตัวเป็นโสดก็เป็นได้

2. นักวิทยาศาสตร์ได้รับรางวัลโนเบล

ศาสตราจารย์ริวจิ โน โยริ (Ryoji Noyori) วัย 63 ปี แห่งมหาวิทยาลัยนาโกย่า ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเคมี ประจำปี ค.ศ. 2001 ร่วมกับนักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกันอีกสองคน คือ William Knowles วัย 84 ปี และ K. Barry Sharpless วัย 60 ปี

ศาสตราจารย์โน โยรินับเป็นชาวญี่ปุ่นคนที่ 10 ที่ได้รับรางวัลอันทรงเกียรตินี้ และเป็นคนที่ 3 ที่ได้รับในสาขาเคมี โดยก่อนหน้านี้มีผู้ได้รับรางวัลสาขาเคมี คือ ศาสตราจารย์ ฮิเดกิ ชิรากาวา (Hideki Shirakawa) แห่งมหาวิทยาลัยทสึคุบะ ประจำปี ค.ศ. 2000 และศาสตราจารย์เคนิจิ ฟูกูอิ (Kenichi Fukui) ประจำปี ค.ศ. 1981

ศาสตราจารย์โน โยริเกิดเมื่อวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1938 ที่เมืองอชิยา จังหวัดฮอกไกโด สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเกียวโตเมื่อปี ค.ศ. 1961 และได้รับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยเดียวกันในปี ค.ศ. 1967 ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยนาโกย่าเมื่ออายุได้ 33 ปีในปี ค.ศ. 1972 อาจารย์คนนี้เป็นผู้ที่มีความขยันขันแข็งในการทำวิจัย มีผลงานที่ได้รับการยกย่องมากมาย และได้รับรางวัล เช่น รางวัลจากสมาคมเคมีอเมริกันสองปีซ้อน คือปี 1996 และ 1997 รางวัลนานาชาติจากกษัตริย์ไฟซาลแห่งประเทศซาอุดีอาราเบีย สาขาเคมี ในปี 1999 และรางวัล Wolf Foundation Prize สาขาเคมีร่วมกับชาวอเมริกันชื่อ Sharpless และชาวฝรั่งเศส Henri Kegan ในปี 2001

ภายหลังที่ได้ทราบข่าวการได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโนเบล อาจารย์โน โยริกล่าวออกมาด้วยความยินดีว่า “รางวัลโนเบลเป็นยอดปรารถนาของนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย ผมรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลในปีนี้” ในขณะที่นายกรัฐมนตรี โคอิซุมิ ได้โทรศัพท์ไปแสดงความยินดีด้วยตนเอง พร้อมกับได้กล่าวต่อผู้สื่อข่าวว่า “นับเป็นข่าวที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่งสำหรับวันนี้ เพราะเป็นรางวัลที่สร้างความหวังให้กับพวกเราชาว ญี่ปุ่น”

3. ญี่ปุ่นยังครองความเป็นอันดับหนึ่งในโลกธุรกิจ

นิตยสาร Forbes ได้ประมวลบริษัทที่ไม่ใช่บริษัทของสหรัฐอเมริกา จำนวน 500 บริษัทชั้นนำของโลกที่มียอดขายสูงสุด ณ. วันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ. 2001 พบว่า เป็นบริษัทญี่ปุ่นถึง 163 บริษัทหรือนับเป็นจำนวนที่มากที่สุดเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ รองลงไปได้แก่ บริษัทของอังกฤษ 67 บริษัท ฝรั่งเศส 45 บริษัท เยอรมัน 40 บริษัท และแคนาดา 24 บริษัท

รายชื่อบริษัทที่มียอดขายสูงสุด 7 อันดับแรก ซึ่งมีบริษัทของญี่ปุ่นถึง 4 บริษัท คือ

ลำดับที่	ชื่อบริษัท	ประเทศ
1	DaimlerChrysler AG.	เยอรมัน
2	Royal Dutch/Shell Group	เนเธอร์แลนด์

3	Royal Dutch/Shell Group	อังกฤษ
4	Mitsubishi Corp.	ญี่ปุ่น
5	Toyota Motor Corp.	ญี่ปุ่น
6	Mitsui & Co.	ญี่ปุ่น
7	Itochu Corp.	ญี่ปุ่น

4. โตโยต้ามีกำไรเพิ่มขึ้น

บริษัทโตโยต้า มอเตอร์ได้ประกาศผลการดำเนินงานธุรกิจจากไตรมาสแรกจนถึงวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 2001 ว่ามีกำไรเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 82 เมื่อเทียบกับปีก่อนในช่วงเวลาเดียวกัน หรือมีกำไร 291 พันล้านเยน นับได้ว่าเป็นกำไรที่มีมากที่สุดที่เคยเป็นมา

ความรุ่งโรจน์ของบริษัทโตโยต้ามีอยู่อย่างต่อเนื่องเสมอมา ทุกปีบริษัทสามารถผลิตรถยนต์ส่งไปจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศทั่วโลก ทั้งนี้เป็นเพราะมีความต้องการเพิ่มขึ้น ในขณะที่ค่าของเงินเยนลดลงเมื่อเทียบกับเงินสกุลอื่นๆ ทำให้จำนวนการส่งออกเพิ่มสูงขึ้น จากผลการดำเนินการของธุรกิจที่ดีขึ้น ทำให้บริษัทสามารถจ่ายเงินปันผลให้แก่ผู้ถือหุ้นเพิ่มจากหุ้นละ 11 เยน ในปี 2000 เป็นหุ้นละ 13 เยนในปี 2001

จะเห็นได้ว่า โตโยต้าเป็นอีกบริษัทหนึ่งที่มีกำไรและขยายธุรกิจอย่างต่อเนื่องท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจญี่ปุ่นที่อยู่ในภาวะถดถอย ทำให้เราผู้อ่านได้ประจักษ์ข้อเท็จจริงประการหนึ่ง ก็คือ “แม้ความมั่งคั่งจะปกคลุมไปทั่ว แต่ก็ยังมีแสงไฟเปล่งประกายแวววับอยู่เสมอ” ฉะนั้น โลกนี้มิได้ย่ำแย่ไปเสียทุกทาง ไขจะมาเสียเวลานั่งจับเจ้าคร่าครวญและท้อแท้หมดหวัง ควรลุกขึ้นมาสู้เพื่อให้แสงไฟลุกโชติช่วงขึ้นอย่างทั่วถึงกัน

ญี่ปุ่นฝ่ามรสุมทางเศรษฐกิจ

ตลอดช่วงปี ค.ศ. 2001 ปัญหามากมายได้เกิดขึ้นในสังคมชาวอาทิตย์อุทัย ซึ่งเป็นเหตุให้ทั้งรัฐบาลและประชาชนต้องหันหน้าเข้าหากัน และปรึกษาหารือเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่หมักหมมมาช้านานให้สำเร็จลุล่วงไป ดังมีหัวข้อสำคัญ คือ

1. การเมืองและปัญหาทางการเมือง

นายโยชิโร โมริได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีภายหลังที่กล่าวถ้อยคำที่สร้างความสับสนขึ้นหลายครั้งหลายครา จนก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ประชาชนชาวญี่ปุ่น ทำให้เขาขาดความชอบธรรมในการบริหารประเทศและส่งผลให้คะแนนนิยมในตัวเขาตกลงต่ำสุด หลังจากนั้น การเลือกตั้งทั่วไปจึงเกิดขึ้นในต้นต้นปี 2001 ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พรรคลิเบอร์เรอส์ ดีโมแคร

รติก (Liberal Democratic Party หรือ แอลดีพี) ได้รับเลือกด้วยคะแนนสูงสุด แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ จึงต้องรวมเอาพรรค New Komeito และพรรค New Conservatives มาร่วมจัดตั้งเป็นรัฐบาล ซึ่งต่อมาได้เลือกนายจูนิชิโร โคอิซูมิ ผู้นำพรรคแอลดีพี ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่

นายโคอิซูมิเกิดเมื่อวันที่ 8 มกราคม ค.ศ. 1942 ด้วยวัยเพียง 59 ปีเขาก็ได้รับตำแหน่งสูงสุดในคณะรัฐบาล อาจถือได้ว่าเขาเป็นคนวัยหนุ่มเมื่อเทียบกับนายกรัฐมนตรีคนก่อน ๆ ที่มีมักจะมียุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป (เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของระบบอาวุโสในสังคมญี่ปุ่น) นายโคอิซูมิเกิดที่เมือง Yokosuka จังหวัด Kanagawa รูปร่างลักษณะของเขามีดังนี้ ความสูง 169 เซนติเมตร น้ำหนัก 60 กิโลกรัม มีเลือดกรุ๊ปเอ ส่วนนักการเมืองที่เขาชื่นชอบคือ นายทาเกโอะ ฟูงุคะ และมีคำขวัญในใจว่า “หากปราศจากความเชื่อที่แท้จริงแล้ว งานทุกอย่างก็จะไม่สามารถบรรลุผล” นอกจากนี้ กีฬาที่เขาชอบคือ การเล่นสกี ชอบดูภาพยนตร์ ร้องเพลง และชมละครโอเปร่า

นายกรัฐมนตรีโคอิซูมิเข้ารับตำแหน่งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 26 เมษายน ค.ศ. 2001 คณะรัฐมนตรีของเขามี 17 คน ในจำนวนนี้เป็นรัฐมนตรีเก่าที่มาจากรัฐบาลชุดก่อน 7 คน มีรัฐมนตรีหญิงถึง 5 คน และมีรัฐมนตรีที่ไม่ได้เป็นนักการเมือง 3 คน ซึ่งถือว่าเป็นคณะรัฐมนตรีที่แปลกมากที่สุดในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา นอกจากนี้ยังแต่งตั้งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้หญิง ชื่อ Makiko Tanaka นับเป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์การเมืองญี่ปุ่นอีกด้วย

ภายหลังที่จัดตั้งรัฐบาลขึ้นมาแล้ว ปรากฏว่า ผลการสำรวจคะแนนนิยมต่อ นายโคอิซูมินั้นอยู่ในระดับสูงที่สุด หรือร้อยละ 81 ซึ่งเป็นระดับเดียวกับผู้นำประเทศในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองทีเดียว ผู้ที่สนับสนุนต่างนิยมชมชอบบุคลิกของเขา และชื่นชอบนโยบายที่จะทำการ “ปฏิรูป” โดยไม่หวั่นเกรงต่อสิ่งใด โดยเขากล่าวว่า แม้การปฏิรูปจะนำไปสู่ปัญหาต่างๆ และการว่างงานจะเพิ่มสูงขึ้นในช่วงสองปีแรกก็ตาม แต่ก็เพื่อจะแก้ไขปัญหาลับรรลุเป้าหมายของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนนั่นเอง

ความนิยมในตัวนายกรัฐมนตรีที่มีอยู่ในระดับสูงนี้เอง ส่งผลให้พรรคแอลดีพีสามารถกวาดที่นั่งสมาชิกสภาสูงในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม ค.ศ. 2001 และหากรวมกับจำนวนสมาชิกสภาสูงของพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลอีก 2 พรรคแล้ว สมาชิกจากพรรครัฐบาลจะมีคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่ง นั่นหมายความว่า พรรครัฐบาลมีอำนาจทั้งในฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ และสามารถตัดสินใจในการผ่านร่างนโยบายและออกกฎหมายใดๆ ได้โดยง่าย

ภายหลังที่รัฐบาลได้เข้าบริหารประเทศแล้ว ประชาชนชาวญี่ปุ่นต่างคาดหวังว่า รัฐบาลจะสามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจได้ดังที่ได้ประกาศนโยบายไปแล้ว อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจไม่เป็นไปอย่างง่ายดายตามที่คาดคิดไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะมีปัจจัยหลายประการที่

ผูกพันกัน เช่น เป็นปัญหาที่ส่งสมกันมานานนับเป็นเวลากว่าสิบปี อีกทั้งนายกรัฐมนตรีก็มีข้อจำกัดทางการเมืองและระบบราชการซึ่งทำการขัดขวางต่อต้านมาตรการใดๆ ที่จะทำการปฏิรูป ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เมื่อเขาเสนอแผนที่จะขายรัฐวิสาหกิจ 74 แห่ง โดยแผนการนี้ นายกรัฐมนตรีสั่งการให้กระทรวงทบวงกรมที่มีรัฐวิสาหกิจสังกัดอยู่ ทำการร่างแผนเพื่อเตรียมให้เป็นบริษัทมหาชนดำเนินกิจการให้เลี้ยงตัวเองได้ โดยในขั้นแรก ให้ร่างแผนการตัดทอนค่าใช้จ่าย โดยให้ลดการพึ่งพาเงินลงทุนและเงินอุดหนุนจากรัฐบาลกลางลง (ในปี ค.ศ. 2001 รัฐบาลต้องใช้จ่ายเงินราว 5.3 หมื่นล้านเยนในการอุดหนุน และทุ่มเทงบลงทุนอีก 24.2 หมื่นล้านเยนแก่รัฐวิสาหกิจทั้งหมด) ให้ปรับปรุงการบริหารงานให้เป็นแบบธุรกิจมุ่งหวังให้เกิดผลกำไรเป็นสำคัญ และในขั้นสุดท้ายในปีที่ห้า ก็จะทำให้รัฐวิสาหกิจทั้งหลายกลายเป็นบริษัทมหาชนอย่างสมบูรณ์

แต่หน่วยงานราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องได้คัดค้านแผนการนี้ ยกเว้นให้ความเห็นชอบการขายรัฐวิสาหกิจเพียง 4 แห่ง เช่น บริษัทน้ำมันแห่งชาติญี่ปุ่น เป็นต้น ดังนั้น นายกรัฐมนตรีและคณะกรรมการการปฏิรูปจึงต้องเผชิญหน้ากับเหล่าข้าราชการที่คัดค้าน ผู้ซึ่งเพิกเฉยที่จะปฏิบัติตามคำสั่ง แต่นายโคอิซุมิกิก็ไม่ลดละ สั่งเดินหน้าผลักดันการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจแห่งอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น บริษัททางหลวงแห่งญี่ปุ่น บริษัทสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย บริษัทพัฒนาเมือง ฯลฯ โดยได้กำหนดและกำกับการดำเนินงานตามแผน ซึ่งให้เริ่มดำเนินการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจบางแห่งตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน ค.ศ. 2002 อีกทั้งยังได้ประกาศกร้าวถึงความจำเป็นในการแปรรูปเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจด้วยการตัดทอนการอุดหนุนจากรัฐบาลกลางเป็นจำนวนมหาศาล และย้ำว่า การปฏิรูปดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลดีต่อชาติในอนาคต

การผลักดันการปฏิรูปแบบหัวชนฝาได้สร้างความไม่พอใจในหมู่ข้าราชการพนักงานรัฐวิสาหกิจ และต่อสมาชิกพรรคแอลดีพีที่กล่าวหาว่า นายกรัฐมนตรีไม่ได้ปรึกษาหารือและ/หรือไม่รับฟังเสียงของเหล่าผู้สนับสนุนทางการเมืองและประชาชนทั่วไป

ในขณะเดียวกัน โครงการพัฒนาต่างๆ ที่ใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากก็ได้รับการคัดค้านจากนายโคอิซุมิด้วยการเรียกโครงการที่ผ่านความเห็นชอบไปแล้วกลับมาพิจารณาใหม่อีกครั้ง โดยเขาให้เหตุผลว่า เป็นโครงการที่ใช้งบประมาณสูงเกินไปในยุคเศรษฐกิจฝืดเคืองและไม่โปร่งใส เป็นต้น

การเร่งรัดผลักดันการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจและการใช้การบริหารที่แข็งกร้าวต่อโครงการที่ไม่เหมาะสมดังที่เพิ่งกล่าวมานี้ ล้วนก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่นักการเมือง เหล่าข้าราชการพนักงาน และประชาชนบางส่วนที่มีส่วนได้เสียกับโครงการเหล่านั้น จึงมีการออกมาเตือนถึงบทบาทของนายกรัฐมนตรีเป็นระยะ ๆ เพื่อขอให้เขาอ่อนข้อและรับฟังความคิดเห็นของฝ่ายต่าง ๆ บ้าง ดังข้อเขียนในบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ Japan Times ว่า

การประกาศกร้าวของนายโคอิซุมิในแผนการการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ ต่อโครงการพัฒนาใหม่ๆ และต่อโครงการการลงทุนของรัฐวิสาหกิจ โครงการแล้วโครงการเล่าอย่างต่อเนื่องนั้น แม้จะเป็นภาระหน้าที่ของนายกรัฐมนตรีที่จำเป็นต้องกระทำก็ตาม แต่การคัดค้านโครงการหลายโครงการเป็นการเสี่ยงในการสร้างความโดดเด่นระหว่างตัวเขากับพวกพ้อง ทั้งในพรรคแอลดีพีและพรรคร่วมรัฐบาลอื่นๆ ส่วนการริบเร่งในการปฏิรูปทางเศรษฐกิจจะยังผลให้ประชาชนที่สนับสนุนทอดทิ้งเขา ดังนั้น หากต้องการที่จะได้รับความสำเร็จตามเป้าหมาย นายกรัฐมนตรีจำเป็นต้องรับฟังข้อติติงทั้งจากภายในและภายนอกพรรค อีกทั้งข้อเสนอแนะจากประชาชนตามท้องถิ่นต่างๆ ด้วยบ้าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เขาควรจะมีที่ยึดหยุ่นและลดความแข็งงวดตรงลงเสียบ้าง

ในขณะเดียวกัน ความแข็งแกร่งในการทำงานที่ไม่ยอมลดทอนวาสนาต่อข้าราชการของเหล่ารัฐมนตรีในรัฐบาลชุดนี้ที่โดดเด่นที่สุด ก็คือ ในกระทรวงต่างประเทศที่มีนางทานากะ บุตรีของอดีตนายกรัฐมนตรีทานากะเป็นเจ้าของกระทรวง นั้น นับตั้งแต่เข้ารับตำแหน่งเมื่อต้นปี 2001 เธอก็ออกคำสั่งให้นักการทูตที่เพิ่งถูกส่งไปประจำที่นครลอนดอนเดินทางกลับประเทศไปประจำกระทรวงตามเดิม ทั้งๆ ที่ข้าราชการผู้นั้นยังไม่ได้เหยียบเท้าก้าวขึ้นบนเกาะอังกฤษเสียด้วยซ้ำ นอกจากนี้ นางทานากะมักจะเรียกตัวเองว่าเป็น “เจ้าแม่ของคณะรัฐมนตรีญี่ปุ่น” (mother of Japan's cabinet) อนึ่ง ตลอดระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งในกระทรวงหมายเลขหนึ่งของประเทศ เธอได้แสดงอาการเกรี้ยวกราดกับเหล่าข้าราชการของกระทรวง และพยายามที่จะไล่อันวยการกองการเจ้าหน้าที่ประจำกระทรวงออกจากตำแหน่ง แต่ก็ทำไม่ได้ดังใจ เธอจึงสั่งให้ค้นหาข้อผิดพลาดเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินราชการของเหล่านักการทูตที่ประจำตามสถานทูตต่างๆ ทั่วโลก และได้สั่งปรับ ลงโทษ และให้คืนเงินหากพบว่า มีการใช้จ่ายที่ไม่ถูกต้องหรือฟุ่มเฟือยเกินไป

เป็นที่รู้กันทั่วไปว่า ข้าราชการในกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นได้รับการคัดเลือกจากบัณฑิตชั้นหัวกะทิจากสถาบันการศึกษาชั้นนำของประเทศ และเป็นกลุ่มที่มีความฉลาดเฉลียวแหลม มุ่งมั่นในการทำงาน และยึดถือผลประโยชน์ของญี่ปุ่นเป็นที่ตั้ง จึงได้รับความนิยมนับถือจากประชาชนชาวญี่ปุ่นทั่วไป อนึ่ง คนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง และสามารถรวมกลุ่มกันได้อย่างเหนียวแน่น เมื่อพวกเขาต้องเผชิญหน้ากับรัฐมนตรีหญิงที่เข้ามาเป็นหัวหน้ากระทรวง สิ่งที่พบเห็นได้ชัด ก็คือ การแสดงอาการเกรี้ยวกราดของรัฐมนตรีอย่างไร้เหตุผล

ดังนั้น การทำงานของนางทานากะจึงได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เพราะเธอไม่ได้ทำหน้าที่ในฐานะรัฐมนตรีที่ต้องสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่กลับมาวนวอยอยู่กับเรื่องภายในกระทรวง ซึ่งเธอมักจะเรียกว่าเป็นกระทรวง “ปราสาทแห่งปีศาจ” (Devil's palace) จนทำให้หนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่ไม่น้อยกว่า 2 แห่งเสนอให้มีการถอดถอนเธอออกจาก

ตำแหน่ง และในที่สุด นายกรัฐมนตรีก็ปลดเธอและรัฐมนตรีช่วยว่าการออกจากตำแหน่งพร้อมกัน เมื่อวันที่ 29 มกราคม ค.ศ. 2002 แม้ว่าเธอจะเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญต่อตัวเขาและนโยบายของเขาก็ตาม

2. ญี่ปุ่นกับโลกและเอเชียในยุคปัจจุบัน

นับตั้งแต่การก่อวินาศกรรมที่ World Trade Center ในนครนิวยอร์ก และที่ทำการกระทรวงกลาโหม หรือเพนตากอนในสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ญี่ปุ่นได้แสดงตัวอย่างเปิดเผยว่าจะเข้าร่วมกับอเมริกาต่อต้านลัทธิก่อการร้าย และให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ด้วยการส่งกองกำลังเสริมสนับสนุนในระหว่างการรบในประเทศอัฟกานิสถาน อีกทั้งให้เงินช่วยเหลือจำนวน 500 ล้านดอลลาร์เพื่อการบูรณะฟื้นฟูประเทศภายหลังที่อัฟกานิสถาน ได้จัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ขึ้น

นายกรัฐมนตรี โคอิซุมิ ได้เดินทางไปยังท่าเนียบขาวเพื่อให้การสนับสนุนสหรัฐฯ ในทันทีภายหลังเหตุวินาศกรรม เพื่อยืนยันเจตนาแนบแน่นในการเข้าข้างสหรัฐฯ ซึ่งญี่ปุ่นถือว่าเป็นประเทศคู่ค้าอันดับหนึ่ง ทำการต่อต้านรัฐบาลตาลิบันและกลุ่มอัลเคาะ (al-Qaida)

ประการที่สอง ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ญี่ปุ่นได้มีบทบาทโดดเด่นที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นได้ส่งสินค้าและออกไปลงทุนในประเทศต่างๆ ทุกภูมิภาคของโลก ส่วนด้านการเมืองระหว่างประเทศนั้น ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจของเอเชียและเป็นประเทศที่มีสิทธิมีเสียงในวงการเมืองของโลกเสมอมา ดังที่นักวิชาการกลุ่มหนึ่งได้วิเคราะห์ไว้ในหนังสือชื่อ *Globalization and Social Change in Contemporary Japan* ว่า ชาวญี่ปุ่นได้ออกเดินทางไปยังส่วนต่างๆ ของโลกนับตั้งแต่ยุคโตกุว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 มาแล้ว ต่อมาคนญี่ปุ่นได้อพยพไปอาศัยอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้เป็นจำนวนมากในช่วงศตวรรษที่ 19 และ 20 ในขณะเดียวกัน บริษัทข้ามชาติของชาวอาทิตย์อุทัยได้ขยายการทำธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมไปทั่วทุกมุมโลก ทำให้คนบุชิต้องผูกพันกับผู้คนหลายชาติหลายภาษา ความเกี่ยวข้องกันระหว่างคนญี่ปุ่นกับพลโลกนี้เองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในสังคมญี่ปุ่น ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม เพราะผู้คนที่ออกไปทำงานหรืออยู่อาศัยในต่างประเทศช่วงระยะเวลาหนึ่งได้นำวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แปลกใหม่เข้ามาปรับใช้ในญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง อนึ่ง ในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ญี่ปุ่นได้สร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยเชื่อมโยงกับโลก ก็ยิ่งทำให้ญี่ปุ่นก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์อย่างเต็มตัวในตอนต้นของสหัสวรรษใหม่และกลายเป็นแบบฉบับของโลกยุคปัจจุบัน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ญี่ปุ่นได้ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์มาเนิ่นนานแล้ว ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นชาติชั้นนำทางด้านเทคโนโลยีทางการสื่อสาร และอินเทอร์เน็ตที่นำหน้าชาติอื่นใดในโลก

ประการสุดท้าย โลกโลกาภิวัตน์ได้มีผลให้ญี่ปุ่นต้องปรับบทบาทใหม่ต่อเอเชีย ทั้งนี้เป็นเพราะบริบท (context) ของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยจีนซึ่งเป็นประเทศที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในโลก ได้พยายามที่จะก้าวขึ้นมาเป็นชาติมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของเอเชียและของโลก ทำให้ญี่ปุ่นจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดกับจีน กลุ่มสหภาพยุโรป และสหรัฐอเมริกา ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญต่อกลุ่ม APEC และ ASEAN โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอาเซียนที่ญี่ปุ่น เกาหลีใต้และจีนต่างแข่งขันกันในการพัฒนาความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างรีบเร่ง ดังจะเห็นได้จากการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนที่ประเทศบรูไนเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2001 ได้เกิดมิติใหม่ที่เรียกว่า ASEAN Plus Three กล่าวคือ เป็นการประชุมร่วมระหว่างผู้นำอาเซียน 10 ชาติกับผู้นำจีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก ซึ่งในอดีตนั้น ประเทศทั้งสามนอกเขตอาเซียนจะส่งเพียงคณะผู้แทนเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการประชุมสุดยอดของกลุ่มผู้นำอาเซียนเท่านั้น

อนึ่ง ในกาลนี้ ผู้นำเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และจีนต่างแย้มว่า ควรหันหน้าร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจกับอาเซียน โดยมุ่งหวังที่จะให้เกิดเป็นกลุ่มเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกขึ้นอีกขั้วหนึ่งของโลก

อย่างไรก็ตาม ในช่วงปี 2001 ญี่ปุ่นได้มีปัญหาเกี่ยวกับเกาหลีใต้และจีนอย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นจากการประท้วงในเกาหลีใต้และประเทศต่างๆ ในเอเชีย ที่กล่าวหาว่า หนังสือประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาเล่มหนึ่งของญี่ปุ่นมีการบรรจุข้อมูลคลาดเคลื่อนและบิดเบือนข้อเท็จจริง อีกทั้งได้ละเว้นการกล่าวถึงข้อมูลที่ญี่ปุ่นเคยใช้อำนาจทางการทหารเข้ารุกรานและกดขี่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างป่าเถื่อนในอดีต รัฐบาลและประชาชนชาวเกาหลีใต้ได้ประท้วงให้ญี่ปุ่นทบทวนข้อมูลในบทเรียนนี้ แต่ญี่ปุ่นกลับเพิกเฉย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกาหลีใต้กับญี่ปุ่น และจีนกับญี่ปุ่นเสื่อมทรามลง ต่อมา การประท้วงได้เพิ่มระดับความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับเมื่อนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้เดินทางไปสักการะศาลเจ้า ยาสูกุมิ เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 2001 ศาลเจ้าแห่งนี้เป็นที่ฝังศพของวีรชนชาวญี่ปุ่นที่ได้ก่อสงครามล้างผลาญและเข้าครอบงำประเทศต่างๆ ในเอเชีย⁽⁸⁰⁾ ดังนั้น การไปสักการะศาลเจ้าดังกล่าวนี้ประชาชนชาวเกาหลีใต้และเอเชียถือว่า ผู้นำญี่ปุ่นคนปัจจุบันยังคงยึดมั่นและยกย่องอาชญากรรมสงคราม อันเป็นการยอมรับต่อการกระทำที่ทำลายล้างคนเอเชียด้วยกันเอง ทำให้ชาวเกาหลีใต้จำนวนหนึ่งร่วมกันตัดนิ้วมือประท้วงและส่งนิ้วไปมอบให้แก่สถานทูตญี่ปุ่นในกรุงโซล และประกาศจะไม่ซื้อสินค้าจากญี่ปุ่นและรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นอีกต่อไป

เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นได้ประเมินสถานการณ์ดังกล่าวว่า จะก่อให้เกิดปัญหาบานปลายขึ้น นายกรัฐมนตรีจึงได้กล่าวคำขอโทษและเดินทางไปเยือนจีนและเกาหลีใต้เพื่อลดความตึงเครียดลง อีกทั้งสัญญาว่าจะเร่งรัดหาทางแก้ไขหนังสือประวัติศาสตร์เจ้าปัญหาให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว ตลอดจน

ได้ประกาศว่า การเดินทางไปยังศาลเจ้าก็เพื่อประกาศให้โลกล่วงรู้ว่า คนญี่ปุ่นรู้สึกเสียใจต่อความโหดร้ายทารุณที่วีรชนได้สร้างขึ้น และเขาได้ไปกล่าวขอโทษต่อรัฐสภาเกาหลีได้อีกด้วย

อนึ่ง ญี่ปุ่นยอมรับข้อเสนอของประธานาธิบดีคิม เควจุงแห่งเกาหลีใต้ในการสร้างกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับอาเซียน โดยเรียกว่า East Asia Forum (ซึ่งเป็นการสานต่อแนวคิดเดิมของนายกิมที่ประกาศต่อรัฐสภาเกาหลีใต้เมื่อเขาเข้ารับตำแหน่งใหม่ๆ ในปี 1998 ว่าจะจัดตั้งกลุ่ม East Asia Vision Group และพัฒนาต่อจากการประชุม ASEAN Plus Three ที่บรูไน มาเป็น East Asia Summit หรือ East Asia Forum) โดยมีเกาหลีใต้ จีน และญี่ปุ่นเป็นแกนนำร่วมกับสมาชิกอาเซียน 10 ประเทศ เพื่อตั้งเป็นเขตเศรษฐกิจเสรี (East Asia Free Trade Zone) เหมือนกับเขตการค้าเสรีของอเมริกาเหนือและของสหภาพยุโรป ทั้งนี้ทั้งนั้น เกาหลีใต้จะตั้งตนเป็นผู้นำของกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม จีนก็ประสงค์จะขยายอิทธิพลไปยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน และได้เสนอการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจเสรีกับอาเซียนในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2001 เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จภายใน 10 ปี

โดยแท้จริงแล้ว ญี่ปุ่นไม่ได้คิดเข้าไปกว่าเกาหลีใต้และจีนเลย เพราะนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้วางแผนเยือนประเทศในกลุ่มอาเซียนตั้งแต่เดือนกันยายน ปี ค.ศ. 2001 แต่ต้องเลื่อนหมายกำหนดการออกไปอย่างกระทันหันอันเป็นผลมาจากการก่อวินาศกรรมในสหรัฐฯ เมื่อวันที่ 11 กันยายน เพราะเขาต้องเดินทางไปสหรัฐฯ ก่อนเพื่อยื่นข้อเสนอการสนับสนุนแก่อเมริกา เมื่อเหตุการณ์แรงค่านนี้ผ่านไป ผู้นำญี่ปุ่นจึงเดินทางไปเยือนอย่างเป็นทางการยังประเทศฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ไทย อินโดนีเซีย และสิงคโปร์ระหว่างวันที่ 9-15 มกราคม ค.ศ. 2002 และได้เสนอให้มีการจัดตั้ง “ประชาคมเศรษฐกิจ” (Economic Community) ขึ้นเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับอาเซียนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้น ญี่ปุ่นบอกว่า จะไม่เดินตามแนวทางของจีนด้วยเหตุผลที่ว่า “การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจนั้น เป็นการเร็วเกินไป” จึงควรจัดตั้งเป็นประชาคมเศรษฐกิจขึ้นมาก่อนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่อาเซียนประสบอยู่ นอกจากนี้ ญี่ปุ่นมิได้กล่าวพาดพิงถึงแนวคิดของเกาหลีใต้ต่ออาเซียนเลยแม้แต่น้อย

อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นได้เซ็นสัญญาความร่วมมือทางการค้าเสรีกับสิงคโปร์อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2002 เป็นแบบทวีภาคีเป็นชาติแรกในอาเซียน อีกทั้งยังถึงความร่วมมือทางด้านความมั่นคงอีกด้วย ผู้นำญี่ปุ่นได้กล่าวถึงความพร้อมที่จะเซ็นสัญญากับประเทศในอาเซียนอื่นๆ และสร้างความร่วมมือกับประชาคมเศรษฐกิจที่ครอบคลุมทั่วทั้งคาบสมุทรแปซิฟิก คือ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ จีน กลุ่มอาเซียน ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์เข้าด้วยกัน

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทั้งจีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่นต่างแย่งชิง “ความเป็นเพื่อน” กับประเทศในกลุ่มอาเซียน แม้ปากจะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า จะเน้นความสัมพันธ์แบบพหุภาคี คือ

ASEAN Plus Three แต่ในความเป็นจริงแล้ว ประเทศทั้งสามต่างประสงค์ที่จะลงนามความร่วมมือของแต่ละประเทศกับประเทศในกลุ่มอาเซียน เสมือนหนึ่งเป็นแบบทวิภาคีเพื่อผลประโยชน์ของประเทศของตนเองมากกว่า ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ญี่ปุ่นริบเร่งเซ็นสัญญาความร่วมมือกับสิงคโปร์ เพราะสิงคโปร์มีความพร้อมและเจริญที่สุดในหมู่ประชาคมอาเซียน

สำหรับประเทศไทยนั้น นายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตรได้เดินทางไปเยือนจีนและญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการในตอนปลายปี 2001 อันเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเทศทั้งสอง ในขณะที่ผู้นำของจีนและญี่ปุ่นก็ได้เดินทางมาเยือนไทยอย่างเป็นทางการแล้วเช่นกัน

3. ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ

ญี่ปุ่นยังคงประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างหนัก เนื่องจากหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (NPL-Non-Performing Loans) ของสถาบันทางการเงินต่างๆ มีเป็นจำนวนมหาศาล ศาสตราจารย์อะคิโอะ คุโรดะแห่งคณะรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเมจิได้วิเคราะห์ภาพรวมของเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นโดยย่อไว้ดังนี้

ก. จากผลของการที่เศรษฐกิจฟองสบู่แตก ทำให้สินเชื่อที่ปล่อยกู้ให้แก่ธุรกิจก่อสร้างและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์กลายเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้

ข. ผลพวงที่เกิดขึ้นภายหลังเศรษฐกิจฟองสบู่แตก จากการตกต่ำลงอย่างมากของราคาสินทรัพย์ในช่วงทศวรรษที่ 1990 ทำให้สถาบันการเงินประสบความยุ่งยากในการจัดการแก้ไขปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ที่มีจำนวนมหาศาลต่อเนื่องมาจนถึงยุคใหม่

ค. ผลการดำเนินนโยบายการเงินการคลังของรัฐบาลญี่ปุ่นและธนาคารแห่งประเทศไทย ญี่ปุ่นอยู่ในขอบเขตที่จำกัดเนื่องจากการแก้ปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ทำได้ล่าช้า ปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้นี้เองได้กีดเซาระบบการเงินของญี่ปุ่นในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง

ง. นโยบายแก้ปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ของรัฐบาลญี่ปุ่นและธนาคารแห่งประเทศไทย มีดังนี้ (1) จัดตั้งบรรษัทจัดการหนี้เพื่อที่อยู่อาศัย ออกกฎหมายสร้างความมั่นคงให้กับระบบการเงิน จัดตั้งทวงกำกับดูแลทางการเงิน (ต่อมาได้ปรับปรุงให้เปลี่ยนเป็นทวงบริการทางการเงิน) และจัดตั้งคณะกรรมการปรับโครงสร้างการเงิน (2) นอกจากนี้ ยังได้อัดฉีดเงินทุนของรัฐเข้าสู่ระบบการเงินในช่วงทศวรรษ 1990 จำนวน 25 ล้านล้านเยน

จ. สถานการณ์ปัจจุบันของปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (1) ธนาคารแห่งประเทศไทยญี่ปุ่นแจ้งว่า ในช่วง 9 ปี ตั้งแต่ 1991 ได้มีการจัดการกับหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้แล้วประมาณ 62.5 ล้านเยน (2) ปริมาณหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายดียังคงมีจำนวนมหาศาล “หนี้ที่เป็นปัญหา” ของธนาคารทั่วประเทศ ณ ปลายเดือนกันยายน 2000 มียอดถึง 64 ล้านล้านเยน คิดเป็นร้อยละ 12 ของยอดรวม

สินเชื่อทั้งหมด (3) ราวร้อยละ 80 ของหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ เป็นหนี้ในภาคธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ธุรกิจบริการ ธุรกิจค้าส่งค้าปลีก และธุรกิจก่อสร้าง

จ. ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้จากต้นตอ และอย่างรวดเร็วเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจญี่ปุ่นใหม่ ด้วยความพยายามร่วมกันของทั้งภาครัฐและภาคเอกชนด้วยมาตรการดังนี้ (1) สถาบันการเงินต้องตัดหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ออกจากบัญชีงบดุล (Balance Sheets) (โดยการขายหนี้หรือจัดการกับทรัพย์สินค้ำประกัน) และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ต้องปรับปรุงโครงสร้างในภาคธุรกิจ (2) ต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งในการสร้างผลกำไรโดยปรับปรุงการบริหารของสถาบันการเงินให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น (3) ทางการต้องพิชิตปัญหาเงินฝืด (deflation) โดยผ่อนคลายนโยบายทางการเงิน

สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่เป็นอยู่ นี้ เป็นผลมาจากปัจจัยหลากหลายและรัฐได้พยายามเข้าไปแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยมาตรการต่างๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ผลกระทบภายหลังเศรษฐกิจฟองสบู่ ในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ในทศวรรษที่ 1980 สถาบันการเงินของญี่ปุ่นได้ขยายการให้สินเชื่ออย่างเต็มที่ โดยสามารถซื้อที่ดินและหุ้นที่ราคาพุ่งสูงขึ้นเป็นหลักทรัพยค้ำประกัน แต่พอถึงปี 1989 ธนาคารแห่งประเทศไทยญี่ปุ่นได้ปรับเปลี่ยนเป็นการใช้นโยบายเข้มงวดทางการเงินขึ้น และในปี 1990 กระทรวงการคลังญี่ปุ่นได้กำหนดมาตรการจำกัดสินเชื่อเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งนำไปสู่การแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ในธุรกิจที่ดินและตลาดหุ้นในตอนต้นทศวรรษที่ 1990 ผลเสียที่เกิดขึ้นตามมาคือ สินเชื่อจำนวนไม่น้อยที่ปล่อยกู้ในช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่ได้กลายเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ โดยเฉพาะในภาคธุรกิจก่อสร้าง ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และธุรกิจที่ให้อู่แก่ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์

หลังจากนั้น ตลอดทศวรรษ 1990 ราคาสินทรัพย์ เช่น ราคาที่ดิน และราคาหุ้น ได้มีแนวโน้มลดลงต่ำลง เป็นเหตุให้สถาบันการเงินส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นประสบกับความยุ่งยากในการแก้ปัญหานี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมหาศาล ปัญหานี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้กลายเป็นผลกระทบที่ยืดเยื้อต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นจากการแตกสลายของฟองสบู่มาจนปัจจุบัน (ปี ค.ศ. 2006)

3.2 หนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้เป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพการดำเนินนโยบายการเงินการคลังของรัฐบาลและธนาคารแห่งประเทศไทยญี่ปุ่น เศรษฐกิจญี่ปุ่นในตอนต้นทศวรรษ 1990 อยู่ในภาวะขาขึ้นเล็กน้อย 2 ครั้ง ครั้งแรกเริ่มตั้งแต่ฤดูใบไม้ร่วงปี 1990 และครั้งที่ 2 เริ่มในฤดูใบไม้ผลิปี 1993 แต่ก็ไม่สามารถที่จะฟื้นตัวได้อย่างจริงจังจนหลุดพ้นจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ดังนั้น อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแท้จริงของญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1990 มีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับในช่วงทศวรรษที่ 1980 ในขณะเดียวกัน ตั้งแต่ปีงบประมาณ 1993 (เมษายน 1993-มีนาคม 1994) จนถึงปัจจุบัน GDP deflator ซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดราคาสินค้าทั่วไปในเศรษฐศาสตร์มหภาค มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องตลอดมา

ยกเว้นเฉพาะในปี 1997 มีสถิติดัชนีราคาสินค้าเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติ เนื่องจากมีการขึ้นอัตราภาษีบริโภคจากร้อยละ 3 เป็นร้อยละ 5

รัฐบาลญี่ปุ่นและธนาคารแห่งประเทศไทยได้มุ่งเน้นกับความรุนแรงเกินความคาดหมายในปัญหาการถดถอยทางเศรษฐกิจภายหลังเศรษฐกิจฟองสบู่แตก และปัญหาเงินฝืดที่เกิดขึ้นต่อเนื่องอย่างไม่เคยมีมาก่อนนี้ ในส่วนของนโยบายการคลัง รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจขนาดใหญ่ด้วยการออกมาตรการผ่อนคลายทางการเงินโดยประกาศลดอัตราดอกเบี้ยมาตรฐาน (Official Discount Rate) ลง 9 ครั้ง จากร้อยละ 6.0 เมื่อต้นปี 1991 ลงเหลือร้อยละ 0.5 ในเดือนกันยายน 1995 และลงไปใกล้ถึงขั้นการใช้ “นโยบายอัตราดอกเบี้ยร้อยละศูนย์” ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 1999 ถึงเดือนสิงหาคม 2000 ซึ่งส่งผลให้อัตราดอกเบี้ยข้ามคืน (Overnight Call Rate) อยู่ในระดับร้อยละ 0

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ภาวะที่ขาดการ “ปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ” ที่เป็นพื้นฐาน การเพิ่มการใช้จ่ายของรัฐบาลเพื่อใช้ในกิจการสาธารณะในรูปแบบเดิมเป็นเพียงการก่อให้เกิดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นในวงจำกัด และเพราะการขาดความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ที่ทับถมเป็นปริมาณมหาศาลของสถาบันการเงิน ทำให้การลดอัตราดอกเบี้ยของธนาคารแห่งประเทศไทยอย่างกล้าหาญ มีผลเพียงยับยั้งเงินฝืดให้อยู่ในวงจำกัดเท่านั้น

3.3 ปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ปรากฏขึ้นพร้อมๆ กับภาวะเงินฝืด เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาถึงปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ของสถาบันการเงินญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1990 โดยสังเขปแล้ว จะเห็นถึงลักษณะพิเศษว่า ปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้นี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน แล้วกัดเซาะระบบการเงินของญี่ปุ่น โดยรวมเป็นลำดับ มิได้เกิดขึ้นทันทีภายหลังเศรษฐกิจฟองสบู่แตก กล่าวคือ ปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ที่เกิดขึ้นในรูปแบบแฉ่งก่อนการแตกของฟองสบู่ ดังนั้น การเลื่อนการแก้ไขปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งปรากฏขึ้นมาตามการขยายตัวของภาวะเงินฝืดออกไปทุกครั้งนั้น ส่งผลให้เกิดการลดทอนความเข้มแข็งในการบริหารของสถาบันการเงินในประเทศญี่ปุ่นเป็นลำดับ นำมาซึ่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของระบบการเงินโดยรวมในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1990 ทั้ง ๆ ที่ตระหนักกันโดยทั่วไปว่า สถาบันการเงินของญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งดั่งหินผาในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 1980

เมื่อพิจารณาอุตสาหกรรมในช่วงนี้อย่างละเอียด จะพบว่าการล่มสลายของสถาบันการเงินในญี่ปุ่นที่เกิดจากปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ นั้น เริ่มเกิดขึ้นจากการล้มของธนาคารโตโฮไซโก ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1992 ติดตามมาด้วยการล้มของธนาคารโตโฮชินกินในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน เมื่อเวลาผ่านไป ความรุนแรงและจำนวนสถาบันที่ล้มก็เพิ่มมากขึ้นในปี 1995 สถาบันการเงินหลายแห่งล้มลง ดังเช่น ในเดือนมีนาคม 1995 สหกรณ์ออมทรัพย์โตเกียวเคียววะและสหกรณ์ออมทรัพย์อันเซน และในเดือนสิงหาคมปีเดียวกัน ธนาคารเฮียวโกะและสหกรณ์กิชู ก็

ทยอยล้มตามลำดับ ต่อมาในเดือนกรกฎาคม 1996 บริษัทสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย (ที่เรียกกันทั่วไปในภาษาญี่ปุ่นว่า “จูเซน”) 7 แห่งล้ม ส่งผลให้ประชาชนทั่วไปตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ และในเดือนพฤศจิกายน 1997 จากการล้มของธนาคารฮอกไกโดตะคุ โซกุ ซึ่งเป็นหนึ่งในธนาคารใหญ่ในเมืองหลักที่มีสาขาทั่วประเทศ และบริษัทหลักทรัพย์ยะมะอิชิซึ่งเป็นหนึ่งใน 4 บริษัทหลักทรัพย์ยักษ์ใหญ่ของญี่ปุ่น ส่งผลให้ระบบการเงินญี่ปุ่นโดยรวมตกเข้าสู่ภาวะวิกฤตอย่างรุนแรง ยิ่งไปกว่านั้น 2 ใน 3 ของธนาคารเพื่อสินเชื่อระยะยาวของญี่ปุ่นก็มีหนี้สูงเกินสินทรัพย์และต้องตกอยู่ในความดูแลของรัฐเป็นการชั่วคราว ได้แก่ ธนาคารสินเชื่อระยะยาวญี่ปุ่นในเดือนพฤศจิกายน 1998 และธนาคารสินเชื่อนิปปอน ในเดือนธันวาคม 1999 จึงส่งผลกระทบต่อวิกฤตการเงินของญี่ปุ่นยิ่งยวดมากขึ้น

3.4 ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมานานนับ 10 ปี และยังไม่มียุติที่ท่าว่าจะฟื้นตัวในปี ค.ศ. 2002 อีกทั้งจะยังคงสภาพนี้ต่อไปอีกหลายปี ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมในวงกว้าง ในที่นี้จะขอกล่าวบางประเด็น ดังนี้

(1) ค่าเงินเยน ค่าเงินเยนได้ตกลงเป็น 130 เยนต่อหนึ่งเหรียญสหรัฐนับตั้งแต่ตอนปลายของปี ค.ศ. 2001 เป็นต้นมา นับว่าเป็นการตกต่ำของค่าเงินเยนเป็นครั้งแรกหลังจากที่เคยอยู่ในระดับเดียวกันนี้มาก่อนในปี ค.ศ. 1998 นักวิชาการและนักธุรกิจต่างยอมรับอัตราแลกเปลี่ยนนี้ และคาดหวังว่าจะทำให้ราคาสินค้าของญี่ปุ่นถูกลง และสามารถแข่งขันกับสินค้าจากประเทศอื่นได้ นายมาซาฮิโร ชิโองาวา รัฐมนตรีกระทรวงการคลังได้กล่าวในตอนปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. 2001 ว่า “ค่าของเงินเยนที่เป็นอยู่ในเวลานี้เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงสถานะของเศรษฐกิจญี่ปุ่นในปัจจุบันที่ตกต่ำลงมาก” อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่อยากจะเห็นค่าเงินลดต่ำลงมากกว่านี้ เพราะจะเป็นสัญญาณอันตรายที่จะเกิดผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจของญี่ปุ่นและต่อโลก ต่อมาในวันที่ 25 มกราคม 2002 ค่าเงินเยนเท่ากับ 134.4 เยนต่อหนึ่งเหรียญ

(2) การว่างงาน อัตราการว่างงานในช่วงคาบเกี่ยวปี 2001-2002 อยู่ในระดับร้อยละ 5.5 ซึ่งถือว่าเป็นระดับว่างงานที่สูงที่สุดนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา อัตราการว่างงานเกินร้อยละ 5 มีมาตั้งแต่ต้นปี 2001 แล้ว และได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังการเกิดวินาศกรรมในสหรัฐฯ อย่างไรก็ตาม การว่างงานของญี่ปุ่นยังมีอัตราต่ำกว่าประเทศพัฒนาอื่นๆ เช่น อิตาลี (ร้อยละ 9.4 ในเดือนกรกฎาคม) ฝรั่งเศส (ร้อยละ 9 ในเดือนสิงหาคม) เยอรมัน (ร้อยละ 9.4 ในเดือนกันยายน) และแคนาดา (ร้อยละ 7.2 ในเดือนกันยายน) เป็นต้น ในขณะที่อังกฤษ เกาหลีใต้ และสหรัฐฯ มีอัตราการว่างงานต่ำกว่าร้อยละ 5 ในปี 2001

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการว่างงานในระดับสูงของญี่ปุ่นเป็นผลมาจาก (1) การปรับปรุงโครงสร้างของบริษัทต่างๆ ทำให้ต้องปลดคนงานออกเป็นจำนวนมาก (2) การวินาศกรรมใน

สหรัฐฯ (3) การพบโรควัวบ้าในญี่ปุ่น และ (4) บริษัทขนาดใหญ่ล้มละลาย ทำให้คนที่มียานประจำอยู่ต้องออกจากงานไปด้วย อีกทั้งการสร้างงานใหม่เพิ่มขึ้นในอัตราต่ำกว่าจำนวนผู้ตกงาน

(3) ข่าวคราวเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ตลอดทั้งปี ค.ศ. 2001 สื่อมวลชนญี่ปุ่นได้นำข้อมูลและข้อคิดเห็นมาเสนอให้แก่ประชาชนได้ทราบถึงความตกต่ำทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น ข่าวในระหว่างเดือนเมษายน-มิถุนายน ลงว่า ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติติดลบร้อยละ 0.8 คือลดจาก 532,502 ลงเหลือ 528,254 หมื่นล้านเยน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการส่งออกลดลงร้อยละ 2.9 และในตอนปลายปีที่เกิดวินาศกรรมในสหรัฐฯ ก็ยังส่งผลต่อการส่งออกไปยังตลาดสหรัฐฯ ซึ่งเป็นตลาดหลักของสินค้าญี่ปุ่นลดลงอย่างชวบชวา ทำให้ภาวะเศรษฐกิจเข้าสู่ยุคมืดในกิจการธุรกิจอุตสาหกรรมแทบทุกสาขา

ข่าวเรื่องการเลิกจ้างที่บริษัทต่างๆ ปลดพนักงานออกเป็นจำนวนมากก็ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นการให้ออกจากงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ในขณะเดียวกัน ข่าวการล้มละลายก็มีมาก เช่น ในเดือนตุลาคม 2001 บริษัทขนาดกลางและขนาดเล็กล้มละลายถึงร้อยละ 11.7 เมื่อเทียบกับปีก่อนหน้านี้ ในขณะที่บริษัทขนาดใหญ่ก็ประสบกับปัญหาเดียวกัน คือ บริษัท Teikoku Databank Ltd. ซึ่งมีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 3 ของประเทศ และห้างสรรพสินค้า Mycal Corp. ที่มีสาขาทั่วประเทศได้ประกาศล้มละลายในเดือนกันยายน สกเดียวกัน สาเหตุของการล้มละลาย คือการมีหนี้สินล้นพ้นตัวจนไม่สามารถจะคืนเงินกู้และดอกเบี้ยได้

บริษัทอิตาชิประกาศลดพนักงานด้านการสื่อสารลงถึง 14,700 คน ในขณะที่สายการบินเจแปน แอร์ไลน์ จะรวมกับสายการบินเจแปนแอร์ชีสเต็ม ซึ่งจะต้องปลดพนักงานออกราว 5,000 ตำแหน่ง

อนึ่ง คณะรัฐมนตรีได้ประกาศว่า เศรษฐกิจของญี่ปุ่นในปี 2001 อยู่ในขาลงและจะส่งผลให้การว่างงานสูงขึ้น ดังนั้น เมื่อมีการสำรวจทัศนคติกลุ่มตัวอย่างกลุ่มหนึ่ง พบว่า ผู้ตอบคำถามร้อยละ 65 มีความรู้สึกไม่มั่นคงในการดำรงชีวิตในหน้าที่การงาน ซึ่งถือว่าเป็นอัตราสูงที่สุดนับตั้งแต่มีการสำรวจครั้งแรกในปี 1958 ที่เดียว

นอกจากนี้ได้มีการสรุปจำนวนบริษัทที่ล้มละลายจนถึงสิ้นปี 2001 ว่ามีถึง 19,441 บริษัท ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปีก่อนถึงร้อยละ 1.9 นับเป็นปีที่มีบริษัทล้มละลายจำนวนมากเป็นอันดับที่สองรองจากปี 1984 ที่มีจำนวน 20,841 บริษัท ส่วนมูลค่าหนี้สินที่สูญเสียไปกับการล้มละลายในปี 2001 มีถึง 16.21 หมื่นล้านเยน คิดเป็นมูลค่ามากเป็นอันดับที่สองรองจากปี 2000 ที่มีมูลค่าราว 23.99 หมื่นล้านเยน

ในขณะที่การได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศลดลงถึงร้อยละ 38.3 เมื่อเทียบกับปี 2000 กระทรวงการคลังได้ประกาศว่า การลดลงของการได้เปรียบดุลการค้าในปี 2001 เป็นการลดลงในอัตราที่สูงที่สุดนับตั้งแต่ปี 1970 (ซึ่งในปีนั้นมีการลดลงร้อยละ 54.8) เมื่อดูรายละเอียดของการได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศที่ลดลง ก็คือ ได้เปรียบกับประเทศในเอเชียลดลง 58% (หรือมีมูลค่าเหลือเพียง 1.7 หมื่นล้านเยน) ในทางตรงกันข้าม ได้นำสินค้าจากจีนเข้าไปในญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นร้อยละ 18.3 ยังผลให้เสียเปรียบดุลการค้ากับจีนมากถึง 3.26 หมื่นล้านเยน และส่งสินค้าออกไปยังอเมริกาและยุโรปลดลงร้อยละ 6.8 และ 29.1 ตามลำดับ เมื่อรวมมูลค่าแล้ว ในปี 2001 ญี่ปุ่นลดการได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศถึง 6.61 หมื่นล้านเยน

ประการสุดท้าย ผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติญี่ปุ่น นายมาซารุ ฮายามิ ได้กล่าวว่า “เศรษฐกิจของญี่ปุ่นจะยังคงประสบกับปัญหาการชะงักอย่างรุนแรงต่อไปอีกในครึ่งแรกของปี 2002 ในขณะที่ค่าของเงินเยนจะอยู่ในระดับต่ำต่อไปอีก”

4. สภาพสังคมญี่ปุ่นในสหัสวรรษใหม่

นับตั้งแต่ญี่ปุ่นเปิดประเทศในยุคจักรพรรดิเมจิ ก็ได้รับวัฒนธรรมต่างชาติเข้าประเทศ ในขณะเดียวกัน ชาวบูชิโดก็มีบทบาทสำคัญในเวทีโลก เริ่มต้นด้วยความยิ่งใหญ่ทางการทหารในยุคต้น และทางด้านเศรษฐกิจในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ในห้วงเวลากว่า 150 ปี สังคมนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จนมีการให้ข้อสังเกตว่า ญี่ปุ่นยุคปัจจุบัน แม้จะมีวิถีชีวิตเหมือนเหมือนกับของคนเอเชียทั่วไป แต่ความคิดและจิตใจกลายเป็นแบบยุโรปและอเมริกัน ไปสิ้น คำกล่าวดังกล่าวอาจจะเกินความจริงไปบ้าง แต่หากเราจะสังเกตเปรียบเทียบในรายละเอียดแล้ว ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมนี้มีแนวโน้มเป็นเช่นนั้นจริงๆ แม้ว่า "ความเป็นญี่ปุ่น" บางอย่างจะยังคงดำรงคงอยู่อย่างเหนียวแน่นโดยประชาคมญี่ปุ่นต่างพยายามอนุรักษ์และยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองอย่างเคร่งครัดก็ตาม

ในที่นี้ จะขอกล่าวถึงปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสหัสวรรษใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่มีลักษณะแตกต่าง หรือบางอย่างอาจตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอาทิตย์อุทัย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ดังนี้

(1) สภาพการจ้างงาน ญี่ปุ่นมีระบบการจ้างงานตลอดชีพที่ขึ้นชื่อ กล่าวคือ เมื่อเข้าทำงานในบริษัทแห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว บริษัทจะจ้างบุคคลผู้นั้นไปจนเกษียณอายุ ยกเว้นถูกไล่ออก เพราะประพฤติผิดร้ายแรง ระบบดังกล่าวทำให้ลูกจ้าง/พนักงานมีความจงรักภักดีและทุ่มเทกำลังกายและใจให้แก่บริษัทเสมือนหนึ่งบ้านของตนเอง เพราะหากตั้งใจทำงานอย่างจริงจังแล้ว บริษัทก็จะจ่ายค่าจ้างแรงงานและผลตอบแทนต่างๆ ให้พนักงาน พร้อมทั้งครอบครัวตลอดไป ในขณะเดียวกัน บริษัทสามารถลงทุนในการพัฒนาบุคลากรได้อย่างเต็มที่ โดยเชื่อได้ว่า พนักงานจะ

ไม่ละทิ้งบริษัทไปทำงานที่อื่นภายหลังที่ได้รับการฝึกฝนและ/หรือการเรียนต่อ แม้ว่าบริษัทอื่นจะยื่นข้อเสนอให้ผลตอบแทนสูงกว่ามากมายเพียงใดก็ตาม และพนักงานจะได้รับการเลื่อนตำแหน่งและเงินเดือนตามหลักอาวุโสเป็นสำคัญ ใครเข้าทำงานก่อนจะมีอายุการทำงานมากกว่าและจะได้รับการเลื่อนตำแหน่งและเงินเดือนตามหลักอาวุโส

แต่เมื่อสภาพทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป มีบริษัทมากมายล้มละลาย บางบริษัทมีความจำเป็นต้องปฏิรูปและต้องลดจำนวนพนักงานลง บางแห่งต้องลดยแพพนักงานหากบริษัทไม่สามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้ ผลที่เกิดขึ้นในระยะแรกๆ ก็คือพนักงานที่อยู่ในวัย 40-50 ปีจะฆ่าตัวตายเมื่อถูกให้ออกจากงาน ต่อมาพนักงานเริ่มลดความเชื่อถือนในระบบการจ้างงานตลอดชีวิตลง เพราะไม่รู้ว่าวันใดที่ตนเองจะต้องถูกให้ออกจากงาน ทำให้ความเชื่อมั่นในด้านความมั่นคงในชีวิตการทำงานลดน้อยถอยลง และส่งผลให้ความภักดีต่อบริษัทต่ำลงไปด้วย

อนึ่ง ในยุคใหม่นี้ บริษัทหลายแห่งเน้นการเลื่อนตำแหน่งและเงินเดือนตามความสามารถของพนักงาน (merit system) แทนการให้ความสำคัญตามระบบอาวุโส และรวมไปถึงการปรับเปลี่ยนระบบการให้ผลตอบแทนภายหลังการเกษียณ โดยเน้นให้เงินบำนาญตามความสามารถที่ทำประโยชน์แก่บริษัทมากกว่าการให้บำนาญตามหลักอาวุโส ดังตัวอย่างเช่น บริษัท Matsushita Electric Industrial Co. เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การใช้ระบบใหม่นี้มิได้แทนที่ระบบเดิมทั้งหมดโดยทันที เพราะคนญี่ปุ่นมักจะถนอมรักษาน้ำใจของกันและกันเสมอ ดังนั้น จึงเป็นการกระทำที่ค่อยเป็นค่อยไป

บริษัทหลายแห่งทำการปฏิรูประบบโครงสร้างที่ไร้ประสิทธิภาพและหันมาใช้เทคโนโลยีระดับสูงในการผลิต จึงต้องมีการสอนหรือกำหนดให้พนักงานเรียนรู้วิทยาการและการผลิตแบบใหม่ อีกทั้งต้องทำงานกับเทคโนโลยีทันสมัยเพื่อให้สามารถปรับปรุงการผลิตและแข่งขันกับบริษัทอื่นทั้งในและต่างประเทศ วิธีการนี้ส่งผลให้พนักงานบางส่วนที่ไม่สามารถปรับตัวได้หรือปฏิเสธที่จะเรียนรู้ของใหม่ต้องถูกออกจากงาน

การเปลี่ยนแปลงในเรื่องสภาพการจ้างงานประการสุดท้าย ได้แก่ คนรุ่นหนุ่มสาวร้อยละ 60 มีความเห็นว่า การเปลี่ยนงานบ่อยเป็นสิ่งที่จะต้อง โดยในจำนวนนี้ ร้อยละ 50 บอกว่า การเปลี่ยนงานเป็นสิ่งที่ดีเพราะจะทำให้คนสามารถค้นหางานตรงตามความต้องการของแต่ละบุคคล การเปลี่ยนงานในที่นี้หมายถึง การกระโดดไปมาจากงานหนึ่งไปสู่งานอีกอย่างหนึ่งอย่างรวดเร็ว (job hopper) เช่น ทำงานในบริษัทนี้ปีหรือครึ่งปี ก็เปลี่ยนไปทำอีกบริษัทหนึ่ง (ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏในญี่ปุ่นในอดีต) อย่างไรก็ตาม เมื่อถูกถามว่า รู้สึกอย่างไรกับสังคมที่มีคนเปลี่ยนงาน 5 ครั้ง ผู้ตอบคำถามมากกว่าครึ่งกลับตอบว่า พวกเขายังคงพอใจกับระบบการทำงานของญี่ปุ่น (ที่ผู้คนไม่ค่อยเปลี่ยนงาน หรือทำงานในบริษัทแรกนานจนเกษียณ)

(2) การคอร์รัปชัน คนทั่วไปมีความเชื่อว่า สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมใสสะอาดบริสุทธิ์ที่ทุกคนต่างมุ่งมั่นทำมาหากินเพื่อหาเงินทองมาใช้จ่ายในครอบครัว หากมีรายได้น้อย สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะประหยัดมัธยัสถ์ คนที่มีรายได้มากก็ไม่ฟุ่มเฟือย แต่จะระมัดระวังในการใช้จ่ายเพราะต่างไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร การคดโกงแทบจะไม่มีให้เห็น

แต่ในยุคปัจจุบัน ข่วคราวของการคอร์รัปชันในญี่ปุ่นเกิดขึ้นรายแล้วรายเล่า จนเป็นที่โจษจันกันทั่วไปว่า การคอร์รัปชันของสังคมนี้เกิดขึ้น 2 กรณีใหญ่ๆ คือ ในหมู่นักการเมือง และเหล่าข้าราชการและพนักงานบริษัทระดับสูง

ในหมู่นักการเมืองนั้น การคอร์รัปชันเกิดจากการที่นักการเมืองใช้จ่ายเงินเกินตัวในช่วงการเลือกตั้ง และในการรักษาสถานภาพของการเป็นสมาชิกรัฐสภา ดังนั้น เงิน เงิน เงินจึงเป็นสิ่งทีนักการเมืองญี่ปุ่นจะต้องมีเพื่อใช้จ่ายเป็น "ภาษีสังคม" แต่รายได้จากการเป็นผู้แทนมีไม่มากนัก ดังนั้นพวกเขาจึงต้องพึ่งพานักธุรกิจที่ร่ำรวยช่วยเหลือทางการเงิน ในขณะเดียวกัน การงุบงิบเงินงบประมาณที่ผ่านมาจากกระทรวงทบวงกรมต่างๆ เช่น งบการก่อสร้างถนนหลวง ก่อสร้างสถานที่ราชการ ฯลฯ ก็จะกระทำกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมาชิกรัฐสภาฝ่ายรัฐบาล ต่อมาเมื่อมีการจับกุมขึ้นได้ ข่วคราวก็แพร่สะพัดไปทั่วและสร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชนผู้เสียภาษีอากร

ตัวอย่างภาษีสังคมที่นักการเมืองของแต่ละเขตเลือกตั้งจะต้องจ่ายอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ การเล่นเกมอล์ฟ การหาที่เรียนให้แก่ลูกหลานชาวบ้าน การจัดทัศนจร งานศพ งานแต่งงาน และของขวัญในวันขึ้นปีใหม่และเทศกาลพิเศษ นอกจากนี้ ยังมีค่าใช้จ่ายในงานระดับจังหวัด ภูมิภาค และประเทศอีกมากมาย อนึ่ง แม้ในบางงานที่นักการเมืองคนนั้นไม่ว่าง เขาจะต้องฝากเงินหรือของขวัญแก่ตัวแทนนำไปมอบให้

การคอร์รัปชันในหมู่ข้าราชการระดับสูงก็เป็นเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่จะแอบนำเงินงบประมาณบางส่วนเข้ากระเป๋าของตนเอง บางครั้งพยายามเอื้อประโยชน์ให้บริษัทผู้รับเหมาได้รับการประมูลงานไปทำและรับเงินได้ไต่ะ ดังตัวอย่างเช่น นายชูซุมุ ฮาระ วัย 49 ปี และนายยูชิโตะ ทาการาสุจิ วัย 59 ปี ถูกจับในข้อหารับเงินได้ไต่ะหลายครั้งจากบริษัทที่รับประมูลงานราชการซึ่งได้รับการเอื้อประโยชน์ด้วยความเห็นชอบจากบุคคลทั้งสองเป็นกรณีพิเศษ

(3) ปัญหาสังคม ปัจจุบัน สังคมญี่ปุ่นได้เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีสูงสุดเหนือกว่าประเทศใดๆ ในโลก ยกเว้นสหรัฐอเมริกาที่ญี่ปุ่นเป็นรองเพียงเล็กน้อย ความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวได้ส่งผลต่อสังคม และบางครั้งก่อให้เกิดเป็นปัญหาแปลกๆ ใหม่ๆ ดังเช่น

ก. ปัญหาชั้นเรียนล้น จากการสำรวจพบว่า ครูใหญ่ร้อยละ 20 ครูร้อยละ 32 ของชั้นประถมและมัธยมศึกษาในปี ค.ศ. 2000 ประสบกับปัญหาที่ไม่สามารถควบคุมเด็กให้อยู่ใน

กฎระเบียบและทำการสอนให้เป็นปกติได้ หรือที่เรียกว่า เกิดปัญหาชั้นเรียนล้ม⁽⁹⁸⁾ สถานการณ์ดังกล่าวมีปรากฏอยู่ทั่วไปตลอดปี 2001 ชั้นเรียนล้มเป็นผลมาจากการที่เด็กไม่เชื่อฟังคำสั่งของครู ไม่ตั้งใจเรียน ไม่ทำการบ้าน ครูและก่อกวนในชั้นเรียนในขณะที่ครูกำลังสอน คณะครูได้เรียกร้องให้ผู้ปกครองให้ความช่วยเหลือในการสร้างวินัยให้แก่เด็ก ในขณะที่ครูต่างนำปัญหามาปรึกษาหารือกันเพื่อปรับปรุงเนื้อหาวิชาและวิธีการสอนให้สอดคล้องบริบทของสังคมยุคใหม่เพื่อโน้มน้าวความสนใจของเด็กเข้าสู่บทเรียน โดยได้มีการประชุมครูในระดับจังหวัดและระดับประเทศ และประชุมร่วมกับสมาคมครูผู้ปกครองเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง

ข. ยูวอาชญากรรม สมุดปกขาวของตำรวจรายงานว่า จำนวนคดียูวอาชญากรรมได้เพิ่มสูงขึ้นเป็น 2,120 คดีในปี ค.ศ. 2000 ซึ่งมีอัตราการเพิ่มสูงขึ้นตลอด 4 ปีติดต่อกัน คดีเหล่านี้เป็นคดีที่เด็กก่อความรุนแรง เช่น การสังหาร การโจรกรรม และการทำร้ายที่ใช้ความรุนแรง ดังตัวอย่างเช่น เด็กวัยรุ่นชั้นมัธยมคนหนึ่งในจังหวัด Okayama ได้ทำร้ายเพื่อนนักเรียน 4 คนด้วยการใช้ท่อนเหล็กตีและได้สังหารมารดาของเขา ทั้งนี้เพราะเขาถูกเพื่อนนักเรียนจำนวน 12 คน บังคับให้นำเงิน 50 ล้านเยนไปให้ เขาจึงทำร้ายผู้คนรอบข้างเพื่อหาเงินไปมอบให้แก่กลุ่มเพื่อนวายร้ายกลุ่มนั้น

ปัญหายูวอาชญากรรมในญี่ปุ่นมีสาเหตุมาจากบ้านและโรงเรียนนั่นเอง เด็กที่เกิดจากครอบครัวที่พ่อแม่ยังไม่เป็นผู้ใหญ่พอมักจะมีปัญหาในการเลี้ยงดู ทั้งนี้เป็นผลมาจากความไม่พร้อมทางด้านการเงินและวุฒิภาวะในการอบรมสั่งสอนลูก ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้วิธีการเกรี้ยวกราดกับเด็ก ส่วนโรงเรียนมักจะบังคับให้เด็กอยู่ในกรอบของโรงเรียนและอยู่ในโอวาทและระเบียบวินัย เช่น ครูจะใช้คำพูดว่า "ฉันสั่งให้เธอทำอย่างนี้ เธอต้องทำตามที่ครูบอก" โดยไม่มีการยืดหยุ่นหรือทำความเข้าใจกับธรรมชาติ วัย และบริบทที่ห้อมล้อมตัวเด็กอยู่ในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ สังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปมาก มีการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารหรือไอที คอมพิวเตอร์ และโทรทัศน์ ทำให้เด็กอยากลอง อยากรู้อยากเห็น และเด็กบางส่วนมีความเห็นว่าโรงเรียนเป็นสถาบันล้าสมัย ครูอาจารย์ก้าวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้เด็กเบื่อชั้นเรียน อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการแก้ปัญหาได้จัดให้มีขึ้นเป็นการเร่งด่วน โดยมีนักการเมืองและผู้บริหารบ้านเมือง สื่อมวลชน ครูและผู้ปกครองปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ผลลัพธ์จะเป็นเช่นไรเป็นที่น่าจับตามองกันต่อไป

ค. นักเรียนชายบริการทางเพศ ข่าวน่าสนใจและเป็นที่น่าสนใจยิ่งก็คือ การขายบริการทางเพศของเด็กนักเรียนนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักเรียนชั้นมัธยมตอนต้นในช่วงไม่กี่ปีมานี้ ที่จริงแล้วการขายบริการทางเพศมีขึ้นในทุกสังคม และในสังคมญี่ปุ่นก็มีใช้เป็นการแปลกใหม่ ดังเช่นเกอิชาเป็นตัวอย่างที่คนทั่วโลกได้รับรู้ว่ามีปรากฏมานานแล้ว ซึ่งได้กระทำกันเป็นขบวนการและกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับจากสังคมทั่วไป แต่การขายบริการทางเพศที่เกิดขึ้นในกลุ่มเด็กสาววัยรุ่นที่อยู่ในวัยเรียนนั้นเป็นหัวข้อข่าวที่ได้รับการ

วิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะไม่มีคนคาดคิดว่าในสังคมอุดม โภคาและเจริญรุ่งเรืองเช่น ญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันจะมีเหตุการณ์ดังนี้ ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีที่หนึ่ง นักเรียนหญิงวัย 12 ปี ที่เรียนในชั้นมัธยมตอนต้นคนหนึ่งที่ถูกสวมกอดจู๋เอมมือ ได้กระโดดลงมาจากรถยนต์ที่มีครูผู้ชายวัย 30 ปีเป็นคนขับ แต่โชคร้ายที่รถยนต์ที่วิ่งแข่งมาจากข้างหลังได้พุ่งชนเด็กคนนั้นจนถึงแก่ความตาย ตำรวจจับกุมครูหนุ่ม ทำให้เรื่องราวที่น่าบัคส์ถูกเปิดเผยขึ้นว่าครูคนนั้นซื้อบริการทางเพศกับเด็กสาว ทั้งคู่ได้ติดต่อกันทางอินเทอร์เน็ตและพบกัน ต่อมาเด็กคนนั้นเกิดเปลี่ยนใจกระโดดหนี โศกนาฏกรรมจึงเกิดขึ้น

กรณีที่สอง ผู้พิพากษาหนุ่มคนหนึ่ง ถูกกล่าวหาว่าซื้อบริการทางเพศจากเด็กนักเรียนหญิงมัธยมคนหนึ่ง ต่อมาได้มีคนล่วงรู้ขึ้น แม้ว่ากรกระทำของเขาจะไม่เกี่ยวกับงานอาชีพโดยตรง แต่การที่เขาเป็นผู้พิพากษา ก็ได้ถูกลงโทษ

ข่าวคราวการซื้อบริการทางเพศมีรายละเอียดคือว่า ผู้ซื้อจะมาจากหลากหลายอาชีพ เช่น เป็นครู ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ หมอ นักฟุตบอล นักกีฬา พนักงานระดับบริหารของบริษัท นักศึกษาแพทย์ เป็นอาทิ ผู้ชายเหล่านี้จะมีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปจนถึงคนที่มีอายุเกิน 60 ปี นักจิตวิทยาได้ให้เหตุผลถึงการที่ผู้ชายนิยมมีเพศสัมพันธ์กับเด็กสาววัยรุ่นว่า เป็นเพราะผู้ชายญี่ปุ่นจะได้รับแรงกดดันรอบข้างในการทำงาน ทำให้คนที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ดิจะหันไปหาผู้ที่อ่อนแอกว่า ดังนั้นเด็กสาวในชั้นมัธยมจึงกลายเป็นเป้าหมายทางเพศเพราะพวกเขาสามารถควบคุมได้ อันเป็นการชดเชยที่พวกเขาไม่อาจทำได้ในสถานที่ทำงาน

ในทางตรงกันข้าม มีเด็กสาวบางคนเรียกเรื่องเงินทองจากผู้ใหญ่โดยอ้างว่า ถูกลวนลามทางเพศ ทั้งๆ ที่ตนเองตั้งใจเบียดแทรกไปหาเขาในการขึ้นรถไฟใต้ดินหรือที่ชุมนุมชน ชายเหล่านั้นมักจะรีบจ่ายเงินตามข้อเรียกร้องเพื่อไม่ให้เสียชื่อเสียงและหน้าที่ การงาน

ง. สังคมคนสูงวัย ในตอนต้นสหัสวรรษใหม่นี้ ประชากรญี่ปุ่นกว่า 10 ล้านคนมีอายุเกิน 65 ปี และจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็วเป็น 35.86 ล้านคนในปี 2050⁽¹⁰¹⁾ อันจะกลายเป็นภาระหนักอึ้งที่รัฐบาลจะต้องจัดสรรงบประมาณไปเลี้ยงดูผู้สูงวัยเหล่านี้

องค์การสหประชาชาติรายงานว่า ประชากรโลกที่มีอายุเกิน 65 ปีขึ้นไปมีจำนวนร้อยละ 6.9 ของประชากรทั้งหมด และจะเพิ่มเป็นร้อยละ 14 ในปี 2040 และเป็นร้อยละ 15.6 ในปี 2050 ภาระที่รัฐบาลต่างๆ จะต้องใช้จ่ายดูแลประชากรกลุ่มนี้ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 6 ประเภท คือ สุขภาพ ที่อยู่ อาศัย ครอบครัว สวัสดิการทางสังคม ความมั่นคงด้านรายได้และอาชีพ และการศึกษา อย่างไรก็ตาม คนรุ่นลูกหลานย่อมไม่ทอดทิ้งคนแก่ให้เผชิญกับชะตากรรมตามลำพัง แต่จะหาทางดูแลและจัดการด้านภาระค่าใช้จ่ายอย่างสมเหตุสมผล สำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้นมีอัตราผู้สูงวัยมากที่สุดในโลก จึงได้มีการพูดและวางแผนในเรื่องนี้อย่างจริงจัง

ปรากฏการณ์ทางสังคมแปลกๆ ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนชาวอาทิตย์อุทัยยังมีอีกมากมาย ดังเช่น การเกาะพ่อแม่กินอยู่ (parasite single) และการมีคู่นอนที่ไม่มีข้อผูกมัด เป็นต้น การเกาะพ่อแม่กินอยู่เป็นลักษณะของชายหรือหญิงที่มีอายุในวัย 20 และ 30 ปี เป็นโสดและอาศัยอยู่กับพ่อแม่ จึงไม่มีภาระค่าใช้จ่ายในการสร้างครอบครัวและในบ้านแต่อย่างใด พวกเขาเหล่านี้จึงใช้เงินทองที่หาได้ไปจับจ่ายซื้อของอย่างฟุ่มเฟือย โดยจะหาซื้อของใช้ราคาแพงที่มียี่ห้อดัง ๆ จากทั่วโลก อนึ่ง คนกลุ่มนี้อาจลาออกจากงานทันทีเมื่อต้องการ ทั้งนี้ทั้งนั้น พวกเขาไม่มีความจำเป็นต้องคิดหน้าคิดหลัง โดยไม่ต้องทนกับสภาพและงานที่ตนเองไม่พึงประสงค์ เพราะหากไม่มีงานทำ ก็ยังคงอาศัยพ่อแม่ดูแลอุดหนุนจนเจืออยู่เสมอ ทำให้พวกเขามักจะพอใจกับการเป็นโสดหรือไม่อยากมีครอบครัวเป็นของตนเอง

ส่วนการมีคู่นอนที่ไม่มีข้อผูกมัด เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่หญิงสาววัย 20 และ 30 ปี ที่ไม่ต้องการแต่งงานเป็นตัวเป็นตน แต่จะมีผู้ชายที่เป็นชายที่มีครอบครัวแล้วทั้งที่อยู่ต่ำกว่าหรือสูงกว่าตัวเธอ ผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทุกอย่างเมื่อแอบไปหาความสุขกัน และจะซื้อของใช้ราคาแพงให้กับผู้ชายเสมือนหนึ่งซื้อให้คนรัก ทั้งๆ ที่รู้ว่าเขามีครอบครัวแล้ว ทั้งนี้เพราะหญิงสาวดังกล่าวมีเงินทองเหลือเฟือเนื่องจากอาศัยอยู่กับพ่อแม่ ไม่จำเป็นต้องรับภาระค่าใช้จ่ายอื่นใดในบ้าน

ข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นได้มาจากข่าวที่สื่อมวลชนในญี่ปุ่นตีแผ่ปรากฏการณ์แปลกใหม่ที่เกิดขึ้นให้แก่คนญี่ปุ่นและทั่วโลกได้รับรู้ถึงพฤติกรรมเบี่ยงเบน ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับภาพลักษณ์ของคนญี่ปุ่นในสายตาของคนทั่วไป จริงอยู่ที่พฤติกรรมเบี่ยงเบนเหล่านี้อาจจะเกิดขึ้นกับสังคมแทบทุกหนแห่งบนโลก อีกทั้งก็เชื่อว่าคนญี่ปุ่นทั้ง 126 ล้านคนมีพฤติกรรมเป็นเช่นนี้ แต่นักสังคมวิทยาได้ให้ความสนใจศึกษาถึงลักษณะและสาเหตุของพฤติกรรมเบี่ยงเบนดังกล่าว อีกทั้งคิดว่าน่าจะมีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมอย่างไร แม้ว่าปรากฏการณ์เหล่านี้จะมีการกระทำขึ้นโดยคนจำนวนไม่มากนักราว 1-2 เปอร์เซ็นต์ของคนทั้งประเทศก็ตาม แต่อาจจะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นได้ในอนาคต

ช่วงที่สอง ค.ศ. 2004 – 2006

1. เศรษฐกิจและการปฏิรูป

เศรษฐกิจในยุคการปฏิรูปมีอัตราความเจริญเติบโตร้อยละ 2.4 ในปี ค.ศ. 2003 อันเป็นสัญญาณการฟื้นตัวของชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับที่ 2 ของโลกและกลายเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจโลกในช่วงที่สหรัฐอเมริกาและยุโรปมีปัญหา อย่างไรก็ตาม ในช่วงครึ่งหลังของปี ค.ศ. 2004 เศรษฐกิจญี่ปุ่นกลับมาชะลอตัวอีกครั้ง ทำให้อัตราความเจริญเติบโตลดลงเหลือเพียงร้อยละ 1.7 และเพิ่มเป็นร้อยละ 2.7 ใน ค.ศ. 2005 และอยู่ในระดับร้อยละ 1.9 ใน ค.ศ. 2006

ดังเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า เศรษฐกิจญี่ปุ่นซบเซาในช่วงทศวรรษ 1990 ทำให้สถาบันการเงินประสบปัญหาหนี้เสีย และเกิดการควบรวมกิจการเป็นจำนวนมากเพื่อหลีกเลี่ยงการล้มละลาย ดังนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นจึงต้องใช้มาตรการหลายอย่างในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ทำให้ดัชนีผลผลิตอุตสาหกรรมค่อยๆ เพิ่มขึ้นตั้งแต่เดือนเมษายน ค.ศ. 2001 และอัตราการว่างงานเริ่มลดลงในเดือนมกราคม ค.ศ. 2002 เป็นต้นมา ส่วนการบริโภคในประเทศเริ่มฟื้นตัวตั้งแต่เดือนมีนาคม ค.ศ. 2002 และคงอยู่ในอัตราสูงต่อเนื่องมาจนถึง ค.ศ. 2006 ทำให้การลงทุนเริ่มฟื้นตัวขึ้นตั้งแต่เดือนเมษายน ค.ศ. 2002

รัฐบาลญี่ปุ่นได้เปลี่ยนหลักการพื้นฐานที่ได้ดำเนินการในปี ค.ศ. 2005 ที่ว่า “ไม่มีความเจริญเติบโตโดยปราศจากการปฏิรูป ควรปล่อยให้ภาคเอกชนดำเนินการตามที่ต้องการ และปล่อยให้รัฐบาลส่วนท้องถิ่นดำเนินงานตามที่ประสงค์” มาเป็นการปฏิรูปโครงสร้างในทุกภาคส่วน เช่น กฎระเบียบ ระบบการเงิน ระบบภาษีอากร และการใช้จ่ายของภาครัฐ ในการดำเนินนโยบายนับตั้งแต่ต้นปี ค.ศ. 2006 มานั้น รัฐบาลได้เน้น “รัฐบาลขนาดเล็ก แต่มีประสิทธิภาพ” ด้วยการเร่งรัดการแปรรูปกิจการไปรษณีย์ญี่ปุ่นซึ่งเป็นของรัฐมาเป็นบริษัทเอกชน ปฏิรูประบบการเงินพื้นฐาน ปฏิรูปการจ่ายเงินเดือนแก่ข้าราชการทั้งหมด ปฏิรูปเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพย์สินและหนี้สินของภาครัฐ ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบในการทำงานของภาครัฐ และเปิดทางไปสู่การทำงานตามกลไกของตลาดคู่แข่งภาคเอกชน เป็นต้น โดยรัฐบาลคาดหวังว่าการปฏิรูปดังกล่าวจะยังผลให้เศรษฐกิจฟื้นตัวและบรรลุการเติบโตที่ยั่งยืนด้วยการผลักดันตามความต้องการของภาคเอกชน นอกจากนี้ รัฐบาลร่วมกับธนาคารแห่งชาติหาทางจัดภาวะเงินฝืดให้เป็นผล อีกทั้งจะดำเนินการตามนโยบายที่ยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น

2. ข่าวเด่นในปี ค.ศ. 2006

(1) คงไม่มีเรื่องใดที่จะสร้างความตื่นเต้น ยินดีปรีดา และความโล่งใจให้แก่ชาวญี่ปุ่นมากไปกว่าข่าวพระประสูติกาลของเจ้าชายฮิซาฮิโตะ (Hisahito) เมื่อวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 2006 เวลา 8.47 น. น้ำหนักแรกคลอด 2,558 กรัม พระบิดาและพระมารดาชื่อ เจ้าชายอาคิชิโน (Akishino) และเจ้าหญิงกิโกะ (Kiko) ที่นำความปลาบปลื้มมาสู่ดินแดนอาทิตย์อุทัย เพราะได้ทรงให้กำเนิดพระราชโอรสเป็นพระองค์แรกของราชวงศ์ญี่ปุ่นในรอบ 41 ปี และต่างคาดหมายกันว่าเจ้าชายฮิซาฮิโตะจะเป็นผู้สืบทอดตำแหน่งจักรพรรดิต่อไปใน อนาคต

ความหมายของชื่อฮิซาฮิโตะ คือ ผู้ทรงไว้ซึ่งความดี ผู้มีความสุขเยือกเย็น และผู้มีชีวิตที่ยืนยาว อันเป็นการเทิดพระเกียรติพระโอรสองค์ใหม่ของครอบครัวที่มีพระธิดาอยู่แล้ว 2 พระองค์ อนึ่ง การมีพระโอรสพระธิดาของราชวงศ์ญี่ปุ่นจะก่อให้เกิดกระแสให้ประชาชนวัยหนุ่มสาวหันมาให้ความสนใจในการแต่งงานและการมีลูกมากขึ้น แทนความนิยมในการเป็นโสดหรือเป็นคู่สมรส

ที่ไร้บุตรธิดา อันเป็นสาเหตุที่ทำให้จำนวนประชากรของประเทศเริ่มลดจำนวนลงในแต่ละปี นับตั้งแต่ต้นสหัสวรรษใหม่เป็นต้นมา

(2) นายกรัฐมนตรีคนใหม่ รัฐสภาโคเอตได้เลือกนายชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่เมื่อวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 2006 ทำให้เขากลายเป็นผู้นำประเทศที่มีอายุน้อยที่สุดในประวัติศาสตร์ทางการเมืองของประเทศนี้ คือมีอายุ 52 ปี และเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่เกิดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

นายอาเบะสังกัดพรรค Liberal Democratic Party (LDP) ซึ่งเป็นพรรคเดียวกันกับอดีตนายกรัฐมนตรีจุนิชิโร โคอิซูมิ ได้รับเสียงสนับสนุนจำนวน 339 เสียงจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 476 เสียง และได้รับ 136 เสียงจากสมาชิกสภาสูงทั้งหมด 240 เสียง ทำให้เขามีชัยเหนือคู่แข่งที่ชื่ออิชิโร โอซาวา (Ichiro Ozawa)

นายทาโร อาโซะ (Taro Aso) รัฐมนตรีต่างประเทศของคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ได้กล่าวว่า ญี่ปุ่นจะดำเนินนโยบายสร้างความสมานฉันท์กับจีนและเกาหลีใต้ ทั้งนี้เพราะในช่วงที่ผ่านมาที่นายโคอิซูมิ ได้ไปคารวะศาลเจ้ายาสุคุมิอย่างต่อเนื่องโดยไม่ฟังเสียงคัดค้านจากประเทศทั้งสอง ทำให้ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นเสื่อมทรามลง อีกทั้งผู้นำของทั้งสองประเทศได้ปฏิเสธการเข้าร่วมประชุมสุดยอดกับผู้นำญี่ปุ่น ดังนั้น ญี่ปุ่นจะเพิ่มสัมพันธภาพกับประเทศจีน เกาหลีใต้ และประชาคมโลกให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รัฐมนตรีต่างประเทศคนใหม่กล่าวต่อไปอีกว่า ญี่ปุ่นจะใช้วิธีการทูตลดปัญหาวิกฤตการณ์ที่เกาหลีเหนือทดลองยิงขีปนาวุธเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ. 2006 และจะเกลี้ยกล่อมให้มิตรประเทศดำเนินมาตรการอย่างเฉียบพลันต่อเกาหลีเหนือหากทำการทดลองยิงขีปนาวุธอีก

รัฐบาลใหม่ของนายอาเบะได้ตั้งตำแหน่งที่ปรึกษาพิเศษจาก 2 เป็น 5 คน เพื่อทำหน้าที่ในเรื่องความมั่นคงแห่งชาติ การลักพาตัวชาวญี่ปุ่น (ของเกาหลีเหนือ) นโยบายเศรษฐกิจ นโยบายทางการเงิน การปฏิรูปการศึกษา และการประชาสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีน

อำนาจทางการเมืองของญี่ปุ่นได้ถูกกลืนไปแบบถอนรากถอนโคนภายหลังที่พ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองใน ค.ศ. 1945 ในขณะที่อำนาจเศรษฐกิจก็ได้รับการทำลายจากประเทศเพื่อนบ้านในช่วงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเกาหลีใต้และจีนต่างผงาดขึ้นเป็นชาติที่มีศักยภาพในการพัฒนาและได้รับความสำเร็จในการก้าวขึ้นเป็นชาติชั้นนำ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนและเกาหลีใต้ต้องปรับเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ กล่าวคือ ญี่ปุ่นเคยเป็นมหาอำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจเหนือจีนและเกาหลีใต้ที่สามารถควบคุมและ

บงการกิจการทุกอย่างให้เป็นไปตามที่ต้องการ กลายมาเป็นชาติที่สงบเสงี่ยมเยียมตัว ต้องระมัดระวังคำพูด และการกระทำใดๆ เพื่อมิให้กระทบกระเทือนใจของประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งต้องขอโทษซ้ำแล้วซ้ำอีกต่อหน้าทางประวัติศาสตร์ที่กองทัพจักรพรรดิได้กระทำการอย่างโหดร้ายทารุณต่อประชาชนของจีนและเกาหลีโดยไม่สามารถจะหาคำแก้ตัวใดได้เลย

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในยุคใหม่เป็นแบบ “การร่วมมือเชิงการแข่งขัน” (competitive cooperation) ที่ตัวละคร 3 ตัว คือ ญี่ปุ่น จีน และเกาหลีใต้ที่แสดงออกว่า ชาติของตนก็เป็นทีหนึ่ง มีอิสรภาพและสถานภาพสมบูรณ์ในฐานะที่เป็นชาติหนึ่ง และไม่ยอมก้มหัวให้แก่ชาติใดดังเช่นในอดีต สิ่งไหนที่จะเสริมสร้างประเทศให้สูงเด่นและได้เปรียบก็จะเร่งกระทำ ในทางตรงข้าม หากถูกเอาเปรียบหรือได้รับการดูถูกก็จะไว้วางใจเรียกร้องความเป็นธรรม รวมทั้งเดินขบวนประท้วงต่อต้านทุกรูปแบบ และยังเป็นเรื่องเศรษฐกิจแล้ว แต่ละชาติจะแข่งขันกันอย่างเอาเป็นเอาตายเพื่อให้ได้รับประโยชน์สูงสุด แต่เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ประเทศทั้งสามตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกัน และมีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน จึงต้องร่วมมือเพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกันในการปกป้องมิให้คู่แข่งจากภูมิภาคอื่นของโลกเข้ามามีผลประโยชน์และอิทธิพลเหนือบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ

ญี่ปุ่นตระหนักถึงความจริงในเรื่องข้างต้นเป็นอย่างดี จึงพยายามหาหนทางสร้างความร่วมมือกับจีนอย่างใกล้ชิดนับตั้งแต่ได้เปิดความสัมพันธ์ทางการทูตในปี ค.ศ. 1972 แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็ตกอยู่ในภาวะชะงักงันในบางครั้ง ในขณะที่บางช่วงก็เจริญงอกงามดี เป็นอย่างนี้สลับกันไปจนถึงปัจจุบัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การประท้วงญี่ปุ่น ในวันเสาร์ที่ 9 เมษายน ค.ศ. 2005 ชาวจีนนับหมื่นคนเดินขบวนกลางกรุงปักกิ่งประท้วงหนังสือแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ และคัดค้านความพยายามที่ญี่ปุ่นจะเข้าเป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ต่อมา การเดินขบวนได้ลุกลามไปตามเมืองใหญ่ๆ ทั่วประเทศ หลายคนถือธงชาติจีนและแผ่นป้ายข้อความต่อต้านญี่ปุ่น ดังนั้น สถานทูตญี่ปุ่นในกรุงปักกิ่งได้ประกาศเตือนชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในประเทศจีนให้หลีกเลี่ยงการประท้วง และหามาตรการป้องกันเพื่อความปลอดภัยของตัวเอง อนึ่ง จากตัวเลขของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น ระบุว่า ชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในจีนเพิ่มสูงขึ้นมากในไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยนครเซี่ยงไฮ้มีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากเป็นอันดับ 3 รองจากนครนิวยอร์กและลอสแอนเจลิสในสหรัฐอเมริกา

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลญี่ปุ่นได้กล่าวหาว่า รัฐบาลจีนให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง หรืออย่างน้อยก็ไม่ได้ห้ามปรามหรือพยายามกระทำการสลายกลุ่มผู้ประท้วงที่เข้าไปทำลายทรัพย์สินของชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในจีน พร้อมกับเรียกร้องให้รัฐบาลจีนชดใช้ มิฉะนั้น เงินกู้จำนวนมหาศาลที่จีนขอกู้จากญี่ปุ่นจะถูกระงับ ในที่สุด จีนก็ยอมรับการชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งหมด

โดยแท้จริงแล้วการกระทบกระทั่งระหว่างญี่ปุ่นกับจีนปรากฏขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ต้นสหัสวรรษใหม่มาแล้ว โดยมีสื่อมวลชนของจีนได้ประโคมข่าวต่อต้านญี่ปุ่นในเรื่องดินแดน เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น ข่าวที่นักธุรกิจญี่ปุ่นเช่าเหมาลำเรือขุดไปขุดเงินเพื่อแสวงหาความสุขทางกามารมณ์จากโสเภณี สื่อมวลชนได้ชี้ถึงการคุกคามเหยียดหยามที่คนญี่ปุ่นจะกระทำการใดๆ ก็ได้ดังเช่นในอดีตที่จีน (บางส่วน) ตกเป็นอาณานิคมญี่ปุ่น เป็นต้น อนึ่ง นายกรัฐมนตรีโคอิซุมิก็ได้หยุดยั้งการได้เดินทางไปมัสการศาลเจ้ายาสุคุมิเป็นประจำทุกปีแม้จะได้รับการประท้วงจากจีนเสมอมาก็ตาม เป็นต้น เมื่อมีกระแสโจมตีญี่ปุ่นสะสมเรื่อยมาจนถึงจุดเดือด การประท้วงจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

(2) ภัยคุกคามจากจีน (Chinese Threat) สมุดปกขาวของญี่ปุ่นได้วิเคราะห์เรื่องภัยคุกคามจากจีน และใช้ข้อเขียนนี้เป็นส่วนหนึ่งในเอกสารว่าด้วยข้อตกลงร่วมด้านความมั่นคงระหว่างสหรัฐฯ กับญี่ปุ่น (US-Japan Joint Security Agreement) ซึ่งได้ลงนามเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2005 โดยญี่ปุ่นระบุว่า จีนได้เพิ่มแสนยานุภาพกองทัพเรือจีนในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา อันเป็นการบดบังอิทธิพลทางทะเลของญี่ปุ่น และสามารถปิดกั้นทางเข้าออกทางทะเลของญี่ปุ่นกับบริเวณชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกตั้งแต่บริเวณเกาะสะกาลินทางตอนเหนือลงมาถึงหมู่เกาะริวกิวทางตอนใต้

อนึ่ง ญี่ปุ่นตระหนักว่า หากต้องสูญเสียได้หัววัน ไปให้กับจีน จะทำให้เรือดำน้ำของจีนสามารถแล่นเข้าไปในน่านน้ำและโจมตีญี่ปุ่นจากทางทิศใต้ได้โดยง่าย ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันที่ได้หัววันเป็นอิสระต่อจีน จึงเป็นเสมือนปราการปิดทางมิให้มีการล่องลำเข้าไปในน่านน้ำของญี่ปุ่นได้โดยง่าย เมื่อญี่ปุ่นประท้วงในกรณีเรือดำน้ำของจีนล่องลำน่านน้ำญี่ปุ่น รัฐบาลจีนก็อ้างว่าเป็นการพลัดหลงเข้าไป แต่นักวิชาการจีนจาก China Institute of Contemporary International Relations กล่าวเป็นส่วนตัวว่า “นั่นเป็นการคำนวณทางยุทธศาสตร์ของจีน” ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงวิตกกังวลต่อความปลอดภัยของประเทศของตนหากจะมีอะไรเกิดขึ้นในอนาคต และได้เสนอเงินกู้จำนวน 18 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ให้แก่ได้หัววันเพื่อซื้ออาวุธจากสหรัฐอเมริกา (รวมทั้งเรือดำน้ำระบบเรดาร์และระบบป้องกันขีปนาวุธ – American Theater Missile Defense) ในการปกป้องตนเองหากถูกจีนรวมประเทศด้วยกำลัง

อนึ่ง ภัยคุกคามจากจีนเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านการสร้างเสริมสมรรถนะของจีนได้สะสมอาวุธทั้งกองทัพบกและกองทัพอากาศเป็นจำนวนมหาศาล บวกกับการมีทหารประจำการมากมาย และกำลังสำรองที่สามารถคัดสรรจากประชากรซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในโลก ความเข้มแข็งทางการทหารดังที่กล่าวมานี้ เป็นข้อมูลจริงที่สามารถตรวจสอบได้ในยุคปัจจุบัน ส่วนอีกปัจจัยหนึ่งคือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของจีนในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้ญี่ปุ่นหวาดหวั่นว่านี่เป็นภัยคุกคามจากจีน และเป็นคู่แข่งสำคัญของญี่ปุ่นอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่น-จีนนับตั้งแต่อดีต จะเห็นได้ว่า มีการพัฒนาที่น่าสนใจนำไปสู่ทฤษฎีภัยคุกคามจากจีน ดังนี้

ในอดีตเมื่อเริ่มก่อตั้งประเทศ ญี่ปุ่นต้องพึ่งพาวัฒนธรรมจากจีน โดยผ่านทางเกาหลี ต่อมา ญี่ปุ่นได้ติดต่อกับจีนโดยตรงและรับเอาวัฒนธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถัง ทั้งทางด้านวิชาการทาง อุตสาหกรรม ตัวหนังสือ และลัทธิขงจื้อ รวมทั้งพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4 – 9 ยุคนี้จึงอาจถือว่า “จีนเข้มแข็ง ญี่ปุ่นอ่อนแอ”

เมื่อญี่ปุ่นพัฒนาตัวเองจนกลายเป็นชาติที่มีความแข็งแกร่งและพัฒนาวัฒนธรรมของตนเอง ให้สูงเด่น จนถึงตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นได้ขยายอิทธิพลและแสวงหาประโยชน์จาก ประเทศรอบข้าง โดยทำสงครามกับจีนและได้รับชัยชนะใน ค.ศ. 1895 อีกทั้งรุกรานจีนตลอดช่วง ครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นได้รับความสำเร็จใน การพัฒนาเศรษฐกิจจนกลายเป็นชาติมหาอำนาจอันดับที่ 2 ของโลก ในขณะที่จีนอยู่ในช่วงที่ตก ต่ำสุดนับตั้งแต่ตอนปลายของราชวงศ์ชิงมาจนถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยุคนี้จึงอาจถือว่า “ญี่ปุ่นเข้มแข็ง จีนอ่อนแอ”

เมื่อจีนสามารถยุติความวุ่นวายทางการเมืองภายใน หันมาเร่งรัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจจน สามารถพลิกสภาพกลายเป็นชาติที่เข้มแข็งพร้อมๆ กับการเสริมสร้างสมรรถนะทางทหาร และเป็น ชาติชั้นนำในเวทีโลก ทำให้ญี่ปุ่นถือว่าจีนเป็นคู่แข่งเพราะต่างเป็น “ประเทศที่มีความเข้มแข็งทั้งคู่” จึงกลายเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ที่เป็นอยู่ในยุคใหม่นี้

ความเข้มแข็งของทั้งญี่ปุ่นและจีนก่อให้เกิดการแข่งขัน และความหวาดระแวงระหว่างกัน ดังข้อมูลที่ได้รับจากการสำรวจประชากรตัวอย่าง 1,884 คนในญี่ปุ่นและจำนวน 2,185 คนในจีน เมื่อปี ค.ศ. 2002 พบว่า ร้อยละ 43 ของชาวญี่ปุ่นและร้อยละ 67 ของชาวจีนต่างไม่ชื่นชมประเทศ คู่แข่งของตนเอง ร้อยละ 54 ของชาวญี่ปุ่นบอกว่า นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นควรไปคารวะศาลยาสุคุมิ (มี เพียงร้อยละ 33 ที่คัดค้าน) ในขณะที่ร้อยละ 75 ของชาวจีนเห็นว่าไม่ควรไป

ในประเด็นเรื่องไต้หวัน คนญี่ปุ่นร้อยละ 71 เห็นว่า ควรปล่อยสถานการณ์ให้ไต้หวันมี สภาพดังเช่นปัจจุบัน ส่วนคนจีนร้อยละ 70 ระบุว่า ไต้หวันควรคืนสู่อ้อมอกของจีน

ชาวญี่ปุ่นร้อยละ 77 เห็นว่า รัฐบาลควรลดหรือยุติการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาแก่ จีน ในขณะที่ชาวจีนเพียงร้อยละ 33 อยากให้ช่วยเหลือดังเดิม แต่ร้อยละ 50 บอกว่า ควรลดลงหรือ ยกเลิกเพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็น

เมื่อถามคนญี่ปุ่นว่า คุณรู้สึกอย่างไรต่อจีนบ้าง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 65 รู้สึกเฉยๆ ร้อยละ 22 บอกว่าชอบ และร้อยละ 12 บอกว่าไม่ชอบ ในขณะที่คนจีนร้อยละ 42 ระบุว่าไม่ชอบญี่ปุ่น มีเพียง ร้อยละ 31 ที่บอกว่าชอบ

(2) ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นและจีน มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่แน่น แฝ่ นิ่งในยุคปัจจุบัน โดยจีนเป็นประเทศคู่ค้าที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่น กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 2005 มีมูลค่า การค้ารวมราว 189.3 พันล้านเหรียญ และคาดว่ามูลค่าจะเพิ่มเป็น 200 พันล้านเหรียญ ในปี 2006 อนึ่ง มูลค่าทางการค้ารวมระหว่างประเทศทั้งสอง มีจำนวนมากกว่ามูลค่าทางการค้ารวมระหว่าง

ญี่ปุ่น-สหรัฐไปแล้ว (ในขณะที่เดียวกัน จีนก็เป็นประเทศคู่ค้ารายใหญ่ที่สุดของเกาหลีใต้เช่นกัน แต่ได้เปรียบดุลการค้ากับจีน)

มูลค่าทางการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีน

(พันล้านเหรียญสหรัฐฯ)

ปี ค.ศ.	ญี่ปุ่นส่งออก	ญี่ปุ่นนำเข้า	ดุลการค้า
2002	39.6	61.5	-21.9
2005	80.3	109.0	-28.7

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าญี่ปุ่นจะเสียเปรียบดุลการค้าให้กับจีน แต่ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้ากับเกาหลีใต้ ได้หวั่น และฮ่องกงเป็นจำนวนมากจากการส่งสินค้าสำเร็จรูป อุปกรณ์และชิ้นส่วนต่างๆ ไปขายเพื่อส่งผ่านไปยังจีนผลิตสินค้าสำเร็จรูป แล้วส่งกลับไปขายยังญี่ปุ่น รวมทั้งส่งออกไปยังตลาดในสหรัฐฯ และยุโรป ด้วยวิธีการดังนี้ ญี่ปุ่นจึงไม่วิตกกังวลต่อการขาดดุลการค้ากับจีนที่เพิ่มขึ้นทุกปี ในทางตรงข้าม ญี่ปุ่นสามารถใช้การขาดดุลเป็นเครื่องต่อรองในเรื่องต่างๆ จากจีนได้มากยิ่งขึ้น

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภาคเศรษฐกิจ ทำให้เห็นได้ว่า ญี่ปุ่นกับจีนมีความผูกพันต่อกันอย่างแนบแน่น ยกย่องที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะตัดขาดหรือแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด

(4) ความพยายามในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ที่ดี ทั้งรัฐบาลญี่ปุ่นและรัฐบาลจีนต่างตระหนักถึงอดีตที่ชนทั้งสองชาติมีต่อกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนที่มีทัศนคติที่ไม่เป็นมิตรต่อชาวญี่ปุ่น ดังที่ได้แสดงออกในการสำรวจความคิดเห็นเมื่อปี ค.ศ. 2005 ว่า คนญี่ปุ่นร้อยละ 74 และนักวิชาการชาวญี่ปุ่นร้อยละ 84.9 บอกว่า ความสัมพันธ์แบบทวิภาคีระหว่างประเทศทั้งสองอยู่ในระดับที่ไม่ดีเลย (not good at all) จึงมีการเรียกร้องให้ร่วมกันฟื้นฟูให้ประชากรทั้งสองประเทศหันหน้าเข้าหากัน และมีทัศนคติที่ดีต่อกัน

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 2005 ได้จัดการประชุมร่วม เรียกว่า Beijing-Tokyo Forum ขึ้นที่นครปักกิ่ง โดยมีนักการเมือง ข้าราชการ และนักวิชาการของทั้งสองประเทศจำนวน 60 คน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ต่อมา เมื่อนายชินโซ อาเบะ เข้ารับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนกันยายน ค.ศ. 2006 ภารกิจหลักที่กระทำให้เป็นการด่วนก็คือการประชุมสุดยอดกับผู้นำจีนและเกาหลีใต้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

การเร่งฟื้นฟูความสัมพันธ์กับจีนในยุคใหม่นี้เป็นผลมาจากปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกันและกันมานานนับตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 กล่าวคือ ภายหลังจากที่มีการสถาปนา

ความสัมพันธ์ทางการทูตเมื่อ ค.ศ. 1972 ข้อขัดแย้งก็ก่อตัวขึ้น โดยจีนพยายามแสวงหาผลประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและความรุ่งโรจน์ทางการเมืองระหว่างประเทศ ด้วยการทรงตนว่าเป็นชาติที่เคียดแค้นในอดีต เป็นประเทศใหญ่มีจำนวนประชากรมาก และมีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศสูงแม้จะอยู่ในค่ายคอมมิวนิสต์ก็ตาม ส่วนญี่ปุ่นก็คาดหวังว่า จีนคงยอมศิโรราบให้กับตน เพราะเคยเอาชนะและครอบครองดินแดนส่วนหนึ่งของจีนในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง อีกทั้งมีฐานะทางเศรษฐกิจ เงินทุนและเทคโนโลยีดีกว่าจีนมากภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และสามารถใช้เวลาได้เปรียบเหล่านี้บีบบังคับให้จีนยอมทำตามดังที่ตนประสงค์ ความอหังการของชาติที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองที่มีต่อกันก่อให้เกิดการขูดค้ำยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การข่มขู่ และการนำวิธีการต่อรองมาใช้ จึงนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจกันและมีสัมพันธภาพที่เสื่อมทรามในช่วงทศวรรษที่ 1980 และ 1990 ดังกรณีต่อไปนี้

ก. เมื่อนายกรัฐมนตรียาซูชิโร นากาโซเน่ของญี่ปุ่นเดินทางไปคารวะศาลเจ้ายาสุคูมิครั้งแรกในปี ค.ศ. 1985 ได้ก่อให้เกิดการประท้วงจากจีนว่า ลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่นอาจฟื้นคืนชีพอีกครั้ง

ข. ในช่วงกลางทศวรรษ 1980 ญี่ปุ่นลดการลงทุนและความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีแก่จีนลง ทำให้จีนประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ นักศึกษาจีนจึงเดินขบวนประท้วงเพื่อกดดันให้ญี่ปุ่นเพิ่มระดับการลงทุนและการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้

ค. ญี่ปุ่นได้เสนอเงินกู้ราว 6 พันล้านเหรียญเพื่อให้จีนนำไปใช้ในโครงการพัฒนา 50 โครงการในช่วงห้าปี ระหว่าง ค.ศ. 1990 – 1995 แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์เทียนอันเหมินเมื่อปี ค.ศ. 1989 ญี่ปุ่นได้ระงับโครงการความช่วยเหลือทั้งหมดที่จะให้แก่จีน รวมทั้งโครงการเงินกู้หกพันล้านเหรียญที่ได้สัญญาไว้ก่อนหน้านั้น

ง. ในการเสด็จเยือนจีนของจักรพรรดิและจักรพรรดินีแห่งญี่ปุ่นในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1992 จีนแสดงความผิดหวังที่พระองค์กล่าวสุนทรพจน์ว่าทรงเสียใจอย่างลึกซึ้งด้วยถ้อยคำกลางๆ แทนคำขอโทษอย่างเป็นทางการต่อพฤติกรรมทารุณโหดร้ายของทหารญี่ปุ่นต่อชาวจีนในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

จ. คำปฏิญญาร่วมระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาในเรื่องความมั่นคงที่ลงนามโดยผู้นำทั้งสองประเทศที่กรุงโตเกียวในเดือนเมษายน ค.ศ. 1996 มีเป้าหมายมุ่งมาที่ประเทศจีน โดยย้ำถึงทฤษฎีภัยคุกคามจากจีน

ฉ. นักการเมืองญี่ปุ่นแสดงออกอย่างเปิดเผยถึงการเชื่อเชิญนายลี เต็งฮุย ประธานาธิบดีของไต้หวันในยุคนั้นให้เดินทางไปเยือนญี่ปุ่น ได้สร้างความไม่พอใจแก่จีนเป็นอย่างยิ่ง เพราะจีนถือว่าไต้หวันเป็นส่วนหนึ่งของจีน ไม่ต้องการให้ญี่ปุ่นยกย่องไต้หวันว่าเป็นประเทศเอกราช หากญี่ปุ่นต้อนรับนายลีในฐานะประมุขแห่งรัฐ นั่นก็หมายความว่าญี่ปุ่นยอมรับอธิปไตยของไต้หวัน ซึ่งเป็นสิ่งที่จีนยอมรับไม่ได้

ข. ความตึงเครียดระหว่างประเทศทั้งสองเพิ่มมากขึ้นเมื่อเกิดข้อพิพาทของดินแดนเหนือหมู่เกาะเตี้ยยวี (หรือ เซนกาคุ) ที่เริ่มต้นในช่วงครึ่งหลังของปี ค.ศ. 1996 ต่อมาเมื่อประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมินเดินทางไปเยือนญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1998 และได้หยิบยกประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่ญี่ปุ่นรุกรานจีนมากว่าในทศวรรษตลอดช่วงของการเยี่ยมชม 6 วัน ได้สร้างความรู้สึกในทางลบต่อจีนในหมู่คนญี่ปุ่นทั่วไป

เหตุการณ์ที่กล่าวถึงนี้ และเหตุการณ์อื่นๆ อีกมากมายที่ค่อยๆ สะสมเรื่อยมา ทำให้ชาวญี่ปุ่น-ชาวจีนเกิดความบาดหมาง และความตึงเครียดระหว่างสองประเทศเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ก็มีความพยายามจากทั้งสองประเทศที่จะหาทางลดและแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง ทั้งระดับรัฐบาลและระดับประชาชน ที่พยายามจัดการประชุมร่วม การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม - เยาวชน นักวิชาการ และการแข่งขันกีฬา ตลอดจนการเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศและของภูมิภาค ตัวอย่างของความพยายามดังกล่าวมีดังนี้

ก. นายกรัฐมนตรีโคอิซุมิเดินทางไปเยือนจีนในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2001 เป็นความพยายามเพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์ โดยผู้นำทั้งสองประเทศมีความคิดเห็นตรงกันว่า จะต้องแก้ไขปัญหากที่เกิดขึ้น แต่ยังไม่ดำเนินการใดๆ ที่จะให้บรรลุเป้าหมาย ก็เกิดอุบัติเหตุเชิงหยางขึ้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 2002 ที่ตำรวจจีนบุกเข้าไปจับตัวผู้ลี้ภัยเกาหลีเหนือ 5 คนที่เข้าไปขอความคุ้มครองในสถานกงสุลญี่ปุ่นซึ่งตั้งอยู่บริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเซี่ยงไฮ้ รัฐบาลญี่ปุ่นไม่พอใจและขู่ว่าจะตัดความช่วยเหลือที่จะให้แก่จีน ในที่สุด ทั้งสองฝ่ายก็ทำความเข้าใจกันได้ในระดับหนึ่ง หนึ่ง ในเวลาไล่เรี่ยกัน ความไม่พอใจของจีนก็ได้ปะทุขึ้นเมื่อนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิเดินทางไปคารวะศาลเจ้ายาสุคุมิในเดือนเมษายน ค.ศ. 2002

ส่วนการพบกันระหว่างนายหู จินเทา ประธานาธิบดีจีนกับนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิในงานการประชุมสุดยอดเอเชีย-แอฟริกาที่กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อวันที่ 23 เมษายน ค.ศ. 2005 กรณีที่สอง ผู้นำประเทศทั้งสองได้เจรจาสมานฉันท์เพื่อเยียวยาความสัมพันธ์ที่ตกต่ำมากที่สุด ในช่วง 30 ปี (ภายหลังที่เกิดการเดินขบวนประท้วงญี่ปุ่นในเมืองใหญ่ๆ ในจีนในช่วงต้นเดือนเมษายน ค.ศ. 2005) จากนั้นก็มีการแถลงข่าวว่า ผู้นำทั้งสองได้ตกลงที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ฉันมิตร แทนการปล่อยให้ความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันให้เลวร้ายยิ่งขึ้น หลังการพบปะดังกล่าว ทำให้ความสัมพันธ์ลดความตึงเครียดลงได้บ้าง โดยจีนแสดงท่าทีต่อญี่ปุ่นดีขึ้น และยอมรับที่จะจ่ายค่าซ่อมแซมอาคารและที่ทำการสถานทูตและกงสุล รวมทั้งบ้านพักของเอกอัครราชทูตในกรุงปักกิ่งที่ได้รับเสียหายจากการประท้วงต่อต้านญี่ปุ่น

ข. บริเวณทะเลจีนตะวันออก (East Asia sea) รอยต่อทางทะเลระหว่างจีน-ญี่ปุ่นเป็นเส้นกั้นเขตแดนทางทะเลระหว่างจีนกับญี่ปุ่น โดยแต่ละฝ่ายถือเป็นเขตเศรษฐกิจเฉพาะของตน หนึ่งบริเวณนี้เชื่อกันว่าเป็นแหล่งก๊าซธรรมชาติและน้ำมัน ที่ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างแข่งขันกันแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณดังกล่าว ดังนั้นจึงมีการกล่าวหากันว่า อีกฝ่ายหนึ่งที่เข้ามาขุดเจาะ

น้ำมันและก๊าซธรรมชาติในเขตน่านน้ำที่อยู่ในอาณาเขตของตน ดังเช่น จีนวิพากษ์วิจารณ์ญี่ปุ่นว่าเป็นผู้ก่อเหตุโดยอนุญาตให้บริษัทเอกชนญี่ปุ่นเข้าไปสำรวจทรัพยากรในน่านน้ำที่เป็นข้อพิพาทกันอยู่ ในขณะที่ญี่ปุ่นตอบได้ว่า จีนได้เข้ามาก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสำรวจแหล่งพลังงานและเรียกร้องให้จีนหยุดกิจกรรมดังกล่าวเสีย

ต่อมา ในเดือนเมษายน ค.ศ. 2005 นายกรัฐมนตรีโคอิซุมิได้เสนอให้มีการเจรจาแก้ไขข้อพิพาทในการขุดเจาะพลังงานเพื่อทำให้ทะเลแห่งความขัดแย้ง กลายเป็น ทะเลแห่งความร่วมมือ

ค. องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ ปัจจุบัน มีการตั้งองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ/ภูมิภาคหลายองค์กร เช่น APEC, ARF, ASEAN Plus Three

เมื่อมีการจัดการประชุมกันในแต่ละครั้ง มีผู้นำประเทศต่างเข้าร่วมประชุมกันอย่างพร้อมเพรียงกัน ผู้นำญี่ปุ่น-จีนจึงได้ใช้โอกาสเหล่านี้พบปะกันแบบทวิภาคี ไตรภาคี และพหุภาคี ในขณะเดียวกัน บางองค์กรที่จัดการประชุมร่วมในระดับรัฐมนตรี เจ้าหน้าที่ระดับสูง และภาคเอกชนขึ้น ทำให้มีการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง อันนำไปสู่การลดระดับความขัดแย้งและความตึงเครียดได้มาก

ง. จุดเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญ... อีกครั้ง เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม ค.ศ. 2006 นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะของญี่ปุ่นเดินทางไปเยือนจีนอย่างเป็นทางการและประชุมสุดยอดกับประธานาธิบดีหู จินเทา ที่นครปักกิ่ง การพบกันครั้งนี้ถือเป็นครั้งแรกในรอบห้าปีที่ผู้นำของทั้งสองประเทศยักษ์ใหญ่แห่งเอเชียเยี่ยมเยือนกันอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เป็นเพราะความสัมพันธ์ระหว่างกันได้เสื่อมทรามลงอย่างหนักในช่วงเวลาที่ผ่านมา อันเป็นผลมาจากการเดินทางไปคารวะศาลเข้ายาสุคุมิของอดีตนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิเป็นประจำทุกปีแม้ว่าจะได้รับการคัดค้านจากจีนเสมอมาก็ตาม

นายอาเบะเป็นผู้นำคนแรกของญี่ปุ่นที่เกิดหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้เลือกเดินทางไปเยือนจีนเป็นประเทศแรกภายหลังที่เข้ารับตำแหน่งเมื่อวันที่ 28 กันยายน ทำให้ผู้นำจีนแสดงความดีใจที่ญี่ปุ่นได้ให้เกียรติอย่างสูงยิ่ง ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่ผู้นำคนใหม่ของญี่ปุ่นจะเลือกเดินทางไปเยี่ยมเยือนประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรก นายหู จินเทาจึงกล่าวขอบคุณและคาดหวังว่าความสัมพันธ์ของทั้งสองจะกลับฟื้นคืนดีและเจริญก้าวหน้าต่อไป

การเยือนของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นมีขึ้นท่ามกลางความตึงเครียดเพราะเกาหลีเหนือประกาศว่าจะทำการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ลูกแรก ดังนั้น ประเด็นการทดลองระเบิดนิวเคลียร์จึงเป็นหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่งของการเจรจา โดยทั้งสองประเทศต่างประนามการทดลองครั้งนี้ โดยกล่าวเน้นว่าเกาหลีเหนือได้สร้างความกังวลต่อประชาคมโลกและจะส่งผลให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือมีความไม่ปลอดภัยมากยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้

ญี่ปุ่นได้รับมิตรภาพที่ดียิ่งจากประธานาธิบดีคิม เจุง (ดำรงตำแหน่งระหว่างปี ค.ศ. 1998-2001) ผู้ซึ่งเดินทางไปเยือนญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 7-10 ตุลาคม ค.ศ. 1998 ภายหลังจากที่

เข้ารับตำแหน่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ปีเดียวกัน ประธานาธิบดีคิมได้บรรลุความสำเร็จอย่างสูงเมื่อเขาสามารถเปลี่ยนทัศนคติของชาวเกาหลีใต้ที่หมกมุ่นอยู่กับเหตุการณ์อันเลวร้ายระหว่างประเทศทั้งสองที่เกิดขึ้นในอดีตก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง (pre-war Japan) มาเป็นการมองญี่ปุ่นในยุคหลังสงคราม (post-war Japan) ที่นำประชาธิปไตยมาใช้ในดินแดนอาทิตย์อุทัย และยึดถือสันติภาพและความสงบสุขกับประเทศเพื่อนบ้านมาเป็นเวลากว่า 50 ปี ดังนั้น นายคิมจึงแสวงหา “ความสัมพันธ์ใหม่ของการเป็นพันธมิตรเกาหลี-ญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 21” (New Korea-Japan Partnership for the 21st century)

1. ความสัมพันธ์ในยุคใหม่

หุ้นส่วนในสัมพันธภาพใหม่นี้เน้นการปรับเปลี่ยนความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นที่มีอยู่ในใจของชนชาวเกาหลีทั้งหมดมาเป็นการสร้างความปรองดองและความร่วมมือกับญี่ปุ่น ดังนั้น เมื่อประธานาธิบดีคิมเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิอาากิฮิโตะ พระองค์ได้กล่าวแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งกับเหตุการณ์ในอดีตที่ทหารญี่ปุ่นได้ทำทารุณกรรมต่อคนเกาหลี ต่อมาในวันที่ 8 ตุลาคม นายกรัฐมนตรีเคอิโซ โอบุเกะได้กล่าวขอโทษต่อคนเกาหลีในกรณีเดียวกัน (painfully deep repentant and heartfelt apology) การขอโทษดังกล่าวเป็นการแสดงถึงความจริงใจที่ชาวญี่ปุ่นที่มีต่อ “หนี่ทางประวัติศาสตร์” ที่ได้กระทำขึ้น ซึ่งทำให้ชาวเกาหลีมีความพึงพอใจในระดับหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ มิติใหม่ของความสัมพันธ์ของประเทศทั้งสองจึงมุ่งให้เกิดเป็น “เพื่อนบ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดและมีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี” (close and familiar neighbors) แทนการเป็น “เพื่อนบ้านที่ตั้งอยู่ติดกันแต่เห็นห่าง” (close yet remote) ดังเช่นช่วงเวลาที่ผ่านมา

ในการประชุมสุดยอดระหว่างผู้นำประเทศญี่ปุ่น-เกาหลีใต้ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1998 ได้มีการบรรลุข้อตกลง 43- point Action Plan เพื่อเพิ่มระดับความสัมพันธ์และความร่วมมือแบบทวิภาคีให้ดีขึ้น อีกทั้งได้สร้างโครงการการแลกเปลี่ยนมากมายหลากหลาย ดังตัวอย่างเช่น

- เกาหลีใต้นุญาตให้มีผู้นำเข้าวัฒนธรรมญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก ทำให้ภาพยนตร์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ เพลงและดนตรีสมัยใหม่ (pop culture) และสินค้าทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นทะลักเข้าไปสู่เกาหลีใต้ ซึ่งในอดีต ไม่อาจกระทำได้เลย เพราะรัฐบาลเกาหลีได้ห้ามเด็ดขาด ส่วนญี่ปุ่นได้ปล่อยให้สินค้าวัฒนธรรมเกาหลีเข้าไปขายในประเทศโดยไม่เคยมีกฎหมายห้ามแต่ประการใด

- ยกเลิกข้อตกลงการประมงญี่ปุ่น – เกาหลีใต้ที่มีอยู่เดิม (existing Korea – Japan Fishery Agreement) และให้มีการเขียนข้อตกลงใหม่เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายมีผลประโยชน์ร่วมกันมากขึ้น

- ให้ญี่ปุ่นส่งคืนศิลปะโบราณที่ยึดไปจากเกาหลีในอดีต

- ให้เพิ่มการรับนักศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวิศวกรรมของเกาหลีใต้ในมหาวิทยาลัยของญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากขึ้น

- ญี่ปุ่นได้จัดสรรเงินจำนวน 30 พันล้านเหรียญตามโครงการ Miyazawa Plan เพื่อช่วยเหลือประเทศในทวีปเอเชียที่ประสบปัญหาวิกฤตทางการเงินเมื่อปี ค.ศ. 1997 ในจำนวนนี้ เกาหลีใต้ได้รับการช่วยเหลือจำนวน 3 พันล้านเหรียญ

- สร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เกาหลีใต้ขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เริ่มเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันเมื่อปี ค.ศ. 1962 เป็นต้นมา และในปี ค.ศ. 1998 เกาหลีใต้ขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่นราว 5 พันล้านเหรียญ ความร่วมมือกันนี้จะส่งผลให้เกาหลีใต้ได้รับผลประโยชน์ทางการค้ากับญี่ปุ่นในการส่งสินค้าจากอุตสาหกรรมเบาแต่มีมูลค่าสูง (soft industry involving smaller-scale yet high value-added products)

- มีการบรรลุข้อตกลงการเป็นเจ้าภาพร่วมในมหกรรมการแข่งขันฟุตบอลโลกในปี ค.ศ. 2002

ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับเกาหลีใต้เป็นพิเศษทั้งนี้เป็นเพราะศักยภาพในการพัฒนาที่ผ่านมาของเมืองโซมฆามมีสูงยิ่ง และสามารถได้กวัดความสามารถในการผลิต ประสิทธิภาพของแรงงานและเทคโนโลยีเกือบเท่าทันญี่ปุ่น อีกทั้งยังก้าวล้ำนำหน้าไปได้ในบางสาขา เช่น การต่อเรือ semiconductor และการก่อสร้าง เป็นต้น ญี่ปุ่นจึงต้องปรับเปลี่ยนท่าทีต่อเกาหลีใต้ให้เป็นเพื่อนบ้านที่ร่วมกันพัฒนาทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่เคียงบ่าเคียงไหล่กัน แทนการมองว่าเป็นสังคมล่าหลัง ด้วยความเจริญและต้องพึ่งพาญี่ปุ่นทุกด้านดังเช่นในอดีต ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็มองเกาหลีใต้ว่าเป็นคู่แข่งที่สำคัญ และไม่ประสงค์ที่จะให้เกาหลีเหนือ-ใต้รวมกัน เพราะหากคาบสมุทรเกาหลีสามารถรวมเป็นประเทศเดียวกันแล้ว ก็จะกลายเป็นคู่แข่งสำคัญยิ่งต่อญี่ปุ่น อีกทั้งญี่ปุ่นไม่ต้องการให้เกาหลีแสดงตนว่าเป็นผู้นำในหมู่ประชาคมชาติเอเชียตะวันออก จึงมักแสดงท่าทีที่เฉยเมยต่อความพยายามใดๆ ของเกาหลีใต้ที่จะเกณฑ์ว่า จะเป็นผู้นำกลุ่ม เช่น ASEAN Plus Three, East Asian Vision Group (EAVG), East Asia Study Group (EASG) เป็นต้น⁽¹¹⁹⁾ กล่าวคือ ญี่ปุ่นไม่ปฏิเสธ แต่ก็ไม่แสดงความเห็นพ้องและให้ความร่วมมืออย่างแข็งขันในเรื่องดังกล่าว อนึ่ง เกาหลีมองว่า ในขณะที่จีนและญี่ปุ่นแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงความเป็นผู้นำของเอเชียในยุคหลังสงครามเย็น จึงเสนอตัวเป็นสะพานเชื่อมให้ทั้งสองประเทศเกิดความร่วมมือกัน โดยเน้นการเชื่อมต่อระหว่างปักกิ่ง - โซล - โตเกียว เพื่อให้โซลเป็นศูนย์กลาง ทางด้านวัฒนธรรม การเงิน การคมนาคม และเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออก และได้ลงทุนด้วยเงินจำนวนมหาศาลที่บริเวณเมืองอินซอนให้เป็นเขตเศรษฐกิจเสรี (Financial and Economic and Cultural hub of Northeast Asia)--- นั่นก็เป็นเพียงความคิดเห็นของเกาหลีแต่เพียงฝ่ายเดียว

ในด้านเศรษฐกิจและสังคมในช่วงปี ค.ศ. 2000 – 2003 ญี่ปุ่นยังคงเป็นประเทศที่ส่งออกสินค้า ทั้งที่เป็นสินค้าสำเร็จรูป กึ่งสำเร็จรูป และอุปกรณ์ชิ้นส่วนไปให้เกาหลีเพื่อทำการผลิตต่อเป็นสินค้าสำเร็จรูป ดังนั้น จึงเป็นประเทศที่ได้เปรียบดุลการค้ากับเกาหลีเสมอมานับตั้งแต่ปีแรกที่มีการเปิดความสัมพันธ์เรื่อยมา ดังเช่น ปี ค.ศ. 1999 ญี่ปุ่นส่งออกไปยังเกาหลี 24.14 พันล้านเหรียญ

นำเข้า 15.86 พันล้านเหรียญ และญี่ปุ่นเข้าไปลงทุนในเกาหลีใต้ 175 ล้านเหรียญ ส่วน ค.ศ. 2000 และ 2002 ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้ากับเกาหลีใต้ 113.62 และ 133.50 ล้านเหรียญตามลำดับ เป็นต้น

การขาดดุลอย่างต่อเนื่องกับญี่ปุ่นไม่ค่อยส่งผลให้เกาหลีใต้กังวลใจมากเท่าใด ทั้งนี้เนื่องจากเกาหลีนำเข้าชิ้นส่วนและสินค้าสำเร็จรูปจากญี่ปุ่นมาผลิตเป็นสินค้าสำเร็จรูปเพื่อส่งไปขายยังสหรัฐอเมริกาและยุโรป และได้เปรียบดุลการค้ามากมาพร้อมกับประเทศเหล่านั้น นั่นหมายความว่ามูลค่าการได้เปรียบดุลการค้าของเกาหลีที่มีต่อสหรัฐฯ จะเท่ากับมูลค่าที่เกาหลีเสียเปรียบให้กับญี่ปุ่น ส่วนมูลค่าที่เกาหลีได้เปรียบจากตลาดอื่นจะเป็นมูลค่าที่เกาหลีได้เปรียบดุลการค้าทั้งหมด

ต่อมา เมื่อเงินกลายเป็นตลาดใหญ่ของสินค้าเกาหลีแทนที่สหรัฐอเมริกาในช่วงต้นสหัสวรรษนี้ ดุลการค้าที่เกาหลีได้รับจากจีนจะเท่ากับดุลการค้าที่เสียไปให้กับญี่ปุ่นนั่นเอง

แม้ว่าความเจริญก้าวหน้าในการพัฒนาอุตสาหกรรมและการส่งออกของเกาหลีจะมีลักษณะเป็นแบบก้าวกระโดดก็ตาม แต่ก็ได้รับการวิพากษ์จากนักวิชาการชาวญี่ปุ่น โดยได้ระบุว่า แม้ว่าคนเกาหลีและสื่อมวลชนจะรายงานถึงความเจริญก้าวหน้าในอุตสาหกรรมหนัก เทคโนโลยี โทรคมนาคม และอิเล็กทรอนิกส์ โดยรัฐบาลสนับสนุนอุตสาหกรรมหลักเหล่านี้ด้วยการทุ่มทุนกำลังคน กำลังการผลิต และการตลาดนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จนสามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศจำนวนมหาศาลในปลายทศวรรษ 1990 และต่อเนื่องมาจนถึงสหัสวรรษปี 2000 นี้ แต่นายเคนนิชิ โอมาเอะ (Kenichi Ohmae) นักเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงของญี่ปุ่นกลับมีความคิดเห็นไปอีกทางหนึ่ง โดยเขาได้เขียนบทความลงพิมพ์ในวารสารเล่มหนึ่งในกรุงโตเกียวเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1999 ซึ่งได้วิจารณ์ว่า “เกาหลีใต้ไม่สามารถจะยืนอยู่บนขาของตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ และจะต้องตกอยู่ในสภาพเป็นประเทศผู้ผลิตรับช่วง (subcontractor) ของบริษัทญี่ปุ่นและสหรัฐฯ ต่อไปอีกนับ 100 ปีข้างหน้า”

โอมาเอะ ได้อธิบายว่า เกาหลีใต้มีปัญหาทางด้านโครงสร้าง ทั้งนี้เพราะขาดผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ต่ออนาคต (absence of future-oriented leaders) ในการวางนโยบายอุตสาหกรรม เท่าที่ผ่านมานั้น อุตสาหกรรมของเกาหลีอิงอยู่กับเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมากเกินไป และแซบโบลก็ไม่มีการปฏิรูปอย่างจริงจัง ดังนั้น แทนที่เกาหลีจะกลายเป็นศูนย์กลางทางอุตสาหกรรมในสหัสวรรษใหม่ แต่กลับต้องเผชิญกับวิกฤตในปีต่อไป ที่ไม่อาจจะแก้ไขได้โดยง่ายเมื่อเกาหลีต้องเปิดตลาดเสรีกับญี่ปุ่นและกับประเทศคู่แข่งอื่นๆ อันจะส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาการบริหารงานของรัฐบาลนายคิม เดจุง ต่อไป

โอมาเอะ เน้นว่า ที่ว่าเกาหลีใต้ได้หลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ทางการเงินอย่างสมบูรณ์เมื่อปลายปี ค.ศ. 1999 และสภาพเศรษฐกิจกลับเข้าสู่สภาวะปกติแล้วนั้น เป็นการมองภาพที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะการที่เกาหลีฟื้นตัวได้เป็นเพราะได้ยอมทำตามการบงการของสหรัฐฯ และนักเก็งกำไร ได้หยุดการโจมตีเงินวอนชั่วคราว แต่มิใช่เป็นผลมาจากการปรับปรุงพื้นฐานทางเศรษฐกิจใดๆ เลย นอกจากนี้ เงินทุนสำรองที่เพิ่มขึ้นจะไม่ยั่งยืน เพราะจะทำให้ค่าของเงินวอนแข็งขึ้น อันจะส่งผลให้การส่งออกได้ผลกระทบและความได้เปรียบในเชิงการแข่งขันในตลาดโลกลดลง

จุดอ่อนที่เป็นปัญหาทางโครงสร้างอยู่ที่อุตสาหกรรมของประเทศเกาหลีใต้ ส่วนใหญ่เป็นเพียงการประกอบเป็นสินค้าสำเร็จรูป (resemble plants) แล้วส่งกลับไปขายยังญี่ปุ่นและสหรัฐฯ อีกทั้งมีความค่อยพัฒนาในอุตสาหกรรมการผลิตชิ้นส่วน จริงอยู่ที่เกาหลีมีอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าประเภทเดียวกันกับญี่ปุ่น เช่น ตู้เย็น รถยนต์ เซมิคอนดักเตอร์ การต่อเรือ เหล็กกล้า ฯลฯ แต่เกาหลีต้องพึ่งพาชิ้นส่วนที่เป็นหัวใจสำคัญ (key parts) ของสินค้าเหล่านี้จากญี่ปุ่น อีกทั้งต้องนำเข้าเทคนิคในการผลิตจากญี่ปุ่น (know-how) อย่างไรก็ตาม รัฐบาลของนายคิม เดจุง ได้เข้ามาบริหารประเทศร่วม 17 เดือนแล้ว (จนถึงเวลาที่เขาเขียนบทความ) แต่ก็ไม่ได้แก้ไขปัญหานี้แต่ประการใด

การพึ่งพาการนำเข้าชิ้นส่วนสำคัญและเครื่องจักรในการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกของเกาหลีนั้น ไม่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการสร้างมูลค่าเพิ่มเท่าใดนัก เพราะยิ่งเกาหลีเร่งผลิตสินค้าไปขายยังตลาดสหรัฐฯ มากขึ้นเท่าใด เกาหลีก็ต้องเพิ่มการขาดดุลการค้าให้กับญี่ปุ่นมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ เกาหลีจึงต้องเลือกจากทางเดินสองแพร่ง ที่ผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางธุรกิจอุตสาหกรรมจะต้องเลือกด้วยวิสัยทัศน์ที่ก้าวไกลในการสร้างนโยบายอุตสาหกรรมในระยะยาวที่จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนและสูงขึ้นต่อไป

เท่าที่ผ่านมาและในปัจจุบัน แชนโบลียังคงมุ่งแต่ขยายผลกำไร ในขณะที่เดียวกันก็ปิดหูปิดตาไม่พัฒนาการผลิตอุตสาหกรรมชิ้นส่วนสำคัญ (key parts) ส่วนรัฐบาลก็ให้ความสนใจแค่ตัวเลขการได้เปรียบดุลการค้า ดังนั้น ทศนคติดังกล่าวจะต้องเปลี่ยนไป เพราะหากยังคงเป็นเช่นนี้อยู่ เกาหลีก็จะเป็นเพียงประเทศผู้ผลิตรับช่วง (subcontractor) ของบริษัทจากญี่ปุ่นและของสหรัฐฯ ต่อไปอีกนานเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ทางออกที่น่าจะเลือกก็คือ เกาหลีจะต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างอุตสาหกรรมให้แตกต่างไปจากญี่ปุ่น กล่าวคือ ควรผลิตสินค้าที่ญี่ปุ่นไม่ผลิต ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาอีกราว 10 ปี กว่าที่จะทำให้เกิดผลเป็นรูปธรรมเมื่อโครงสร้างได้เปลี่ยนไป และถึงตอนนั้น อุตสาหกรรมของเกาหลีก็จะก้าวกระโดดและเจริญรุ่งเรืองที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนของชาวญี่ปุ่นคนนี้ก็ได้รับการโต้ตอบในเชิงที่ไม่เห็นด้วยมากมาย

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่น - เกาหลีใต้ได้เพิ่มความคึกคักขึ้นเมื่อผู้นำของชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าร่วมประชุม ASEAN Plus Three ครั้งแรกในปี 1998 ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า เกาหลีใต้มีแผนการในการตั้งกลุ่มเพื่อเพิ่มความร่วมมือระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้นหมายถึงประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และที่สำคัญที่สุดก็คือ การตั้งเขตการค้าเสรี (Free Trade Area – FTA) กับญี่ปุ่น โดยศาสตราจารย์ ชองยู นแห่งมหาวิทยาลัยฮันุกุก ได้เขียนถึงผลที่จะบังเกิดขึ้น ดังนี้

A Korea – Japan free trade area would consolidate the division of production between the two countries and facilitate the creation of a broader Asian economic community. Once such a community is established, the countries of the region will be

able to strengthen their bargaining power against other countries and regions, while commanding a more advantageous position from which to compete for technology development.

แม้ว่าเกาหลีใต้ภายใต้การนำของประธานาธิบดีคิม เดจุง ได้พยายามหาทางก่อตั้งองค์กร ริเริ่มความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศเพื่อนบ้าน และสร้างความเป็นผู้นำให้แก่ประเทศของตน ในหมู่ประชาคมเอเชียตะวันออก ซึ่งก็ได้รับการตอบรับพอเป็นพิธีจากญี่ปุ่น ในขณะที่ญี่ปุ่นได้ตั้งทีมศึกษาผลดี – ผลเสียที่จะเกิดขึ้นหากมีการทำ FTA กับเกาหลีอย่างกว้างขวางและจริงจัง ในขณะเดียวกัน ประธานาธิบดีคิม เดจุงก็เดินทางไปเยือนญี่ปุ่นอีก 2 ครั้งในปี ค.ศ. 2000 และ ค.ศ. 2002 และประธานาธิบดีโรห์ มูเฮียน (ดำรงตำแหน่งระหว่าง ค.ศ. 2003 – 2007) ในปี ค.ศ. 2003 เพื่อ “รุกคืบ” ในการเจรจาความคืบหน้าของความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ส่วนนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิก็ได้เดินทางไปเยือนเกาหลีอย่างเป็นทางการจำนวน 3 ครั้ง คือ ค.ศ. 2001 ค.ศ. 2002 และ ค.ศ. 2005 เช่นกัน

การเจรจาเรื่อง FTA ได้ดำเนินเรื่อยมาหลายปี ต่างฝ่ายต่างอ้างว่า อีกฝ่ายหนึ่งยังไม่พอใจเงื่อนไขบางประการ เช่น หากเกาหลียกเลิกภาษีนำเข้า สินค้าญี่ปุ่นก็จะทะลักเข้ามาในตลาดเกาหลี และสินค้าอุตสาหกรรมจะยังผลให้มีการขาดดุลการค้าระหว่างกันมากขึ้น เป็นต้น ⁽¹²³⁾ ในขณะเดียวกัน ปัญหาข้อขัดแย้งที่อดีตนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิเดินทางไปการวะศาลเจ้ายาสุฮิเมะเป็นประจำทุกปีในระหว่างดำรงอยู่ในตำแหน่ง และปัญหาข้อพิพาทเกาะ โด๊กโด รวมทั้งข้อขัดแย้งในเนื้อหาของหนังสือประวัติศาสตร์ชั้นมัธยม ยังทำให้การเจรจาประสบความสำเร็จยากมากขึ้น

2. กระแสเกาหลี (Korean wave)

ละครโทรทัศน์ของเกาหลีชื่อ Winter Sonata ได้รับความนิยมสูงสุดในหมู่ผู้หญิงวัยกลางคนของญี่ปุ่นในช่วงที่สถานีโทรทัศน์ NHK นำมาฉาย อัตราผู้ชมมีสูงถึงร้อยละ 20 ในบางช่วง และคงอัตราร้อยละ 15 ตลอดเวลาของการออกอากาศ ผู้หญิงกลุ่มดังกล่าวมีอายุระหว่าง 30 – 70 ปี ต่างคลั่งไคล้ Bae Yong Joon พระเอกของเรื่อง และแฟนละครที่วิกว่า 5,000 คนไปต้อนรับเขาเมื่อเดินทางมาถึงสนามบินนาริตะ ซึ่งมากกว่าแฟนของนักฟุตบอลระดับโลก เช่น เดวิด เบคแฮม ที่มีคนไปต้อนรับเพียง 500 คน ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สร้างความตื่นตอลึกลับให้แก่สื่อมวลชนและชาวญี่ปุ่น ทั้งมวลเป็นอย่างยิ่งที่คาดไม่ถึงว่า หนังสือของเกาหลีจะได้รับความนิยมถึงเพียงนี้ อนึ่ง แฟนคลับได้รวมกลุ่มกันไปรับประทานอาหารเกาหลี เรียนภาษาและสังคัมวัฒนธรรม และเดินทางไปท่องเที่ยวเพื่อดูสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องดังกล่าว อีกทั้งมีการจับกลุ่มถกเถียงพูดคุยถึงพัฒนาการของละครในแต่ละตอน เรียกร้องให้คนกลุ่มอื่นมาสนใจดูทีวีเรื่องนี้ และบางคนก็ซื้อดีวีดีของหนังและดูซ้ำแล้วซ้ำอีกนับเป็นสิบๆ เทียวอย่างไม่รู้จักเบื่อหน่าย จึงมีการเรียกความนิยมภาพยนตร์ทีวีนี้ว่า Yon-

sama ซึ่งทำให้ NHK สามารถขายสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องได้ถึง 3.5 ล้านเหรียญ (3,500 ล้านเยน) ขายดีวีดี 330,000 แผ่น และหนังสือนวนิยายเรื่องนี้ 1,220,000 เล่ม

ความพยายามของเกาหลีที่จะนำวัฒนธรรมของตนไปขายให้ญี่ปุ่นเกิดขึ้นนับตั้งแต่ประธานาธิบดีคิม เฉุงเป็ได้รับวัฒนธรรมญี่ปุ่นเข้าประเทศในปี ค.ศ. 1998 สถานีโทรทัศน์ญี่ปุ่นก็ได้นำภาพยนตร์โทรทัศน์ของเกาหลีไปฉายในประเทศ ในช่วงแรกๆ ไม่ได้ได้รับความสนใจจากผู้ชม เพราะคนญี่ปุ่นมักมีความรู้สึกที่ว่า ตัวเองดีเด่นกว่าคนเกาหลี และมองเห็นเกาหลีว่าด้อยความเจริญตามหลังญี่ปุ่นไม่น้อยกว่า 50 ปี แต่เมื่อมีความพยายามจากรัฐบาลทั้งสองฝ่ายที่ให้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม อีกทั้งทัศนียภาพและความเจริญทางวัตถุของเกาหลีที่ฉายผ่านละครโทรทัศน์ ก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าของญี่ปุ่น ทำให้ความนิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การถ่ายทอดสดมหกรรมฟุตบอลโลกปี ค.ศ. 2002 ที่โทรทัศน์ญี่ปุ่นได้ฉายภาพของสภาพบ้านเมืองของเกาหลีในยุคปัจจุบันให้คนญี่ปุ่นได้ชม ดังนั้น ภาพยนตร์โทรทัศน์และภาพยนตร์เกาหลีจึงทะลักเข้ามาฉายในญี่ปุ่นภายใต้การสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลเกาหลีเพื่อซื้อเวลาในการฉาย ตัวอย่างภาพยนตร์โทรทัศน์ที่เข้าไปฉายในญี่ปุ่น ได้แก่ Friends (เป็นภาพยนตร์โทรทัศน์ที่ร่วมกันระหว่างญี่ปุ่น-เกาหลีในปี 2002) Autumn in My Heart, Kashikogi, A Wish Upon a Star และ All about Eve เป็นต้น ส่วนภาพยนตร์ที่ได้รับความสนใจ ได้แก่ Shiri (ปี 2000) JSA (ปี 2001) My Sassy Girl (ปี 2003) Silmido (ปี 2004) เป็นอาทิ

ความนิยมกระแสเกาหลีในญี่ปุ่น โดยเฉพาะภาพยนตร์โทรทัศน์เป็นไปอย่างกว้างขวางอย่างไรก็ตาม ก็ได้รับการต่อต้านจากคนญี่ปุ่นบางกลุ่ม โดยได้เขียนหนังสือการ์ตูน ชื่อ Hating the Korean Wave (เกลียดกระแสเกาหลี) ซึ่งเป็นหนังสือที่ขายดีที่สุดเล่มหนึ่ง การ์ตูนเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงกระแสต่อต้านวัฒนธรรมและวิพากษ์บริบทของเกาหลีด้วยการอ้างอิงประวัติศาสตร์ที่คนเกาหลีด้อยต่ำกว่าของชาวอาทิตย์อุทัย ทำให้คนเกาหลีบางกลุ่มประท้วงและเขียนการ์ตูนชื่อ We Hate Japan Wave เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น

อนึ่ง ความร่วมมือระหว่างจีน – เกาหลี – ญี่ปุ่น ได้ขยายกว้างครอบคลุมไปทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านกีฬา กล่าวคือ ในระหว่างวันที่ 29 ตุลาคม – 6 พฤศจิกายน ค.ศ. 2005 ได้มีการจัด East Asian Game ครั้งที่ 4 ขึ้นที่มาเก๊า โดยมีนักกีฬาจากประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ คาซัคสถาน ใต้หวัน ฮองกง มงโกเลีย มาเก๊า และกวมเข้าร่วมแข่งขัน จึงเป็นสื่อสร้างความร่วมมือระหว่างกันภูมิภาคอีกทางหนึ่ง

3. วิฤตความสัมพันธ์

ประธานาธิบดีโรห์ มูเฮียนได้ปรับเปลี่ยนท่าทีด้านความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นในคำปราศรัยต่อประชาชนชาวเกาหลีเมื่อวันที่ 1 มีนาคม ค.ศ. 2005 ว่า “ปัจจุบัน ญี่ปุ่น ได้ก้าวไปสู่ยุคที่กลุ่มอนุรักษ์

นิยมสุดขั้วมีบทบาทสำคัญในประเทศ .... จึงยังผลให้เราต้องประเมินนโยบายที่เคยมีมาต่อประเทศนี้”

ผู้นำประเทศเกาหลีกล่าวถึงนโยบายของรัฐบาลของเขาในช่วงต้นที่มีต่อญี่ปุ่นว่า เป็นนโยบายที่สร้างความสมานฉันท์กับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งได้เดินตามแนวนโยบายของประธานาธิบดีคิม เดจุง โดยนายโรห์ได้ประกาศในช่วงหาเสียงเป็นประธานาธิบดีว่า จะใช้นโยบายความสัมพันธ์เพื่ออนาคตที่ดี (future-oriented relations) ต่อมา เมื่อได้รับเลือก ก็ประกาศเป็นนโยบายภายใต้ชื่อว่า ศักราชแห่งสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ (The Era of a Peaceful and Prosperous Northeast Asia) รัฐบาลเกาหลีได้ใช้ความพยายามทุกทางเพื่อให้ให้นโยบายดังกล่าวบรรลุผล อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นมิได้ตอบสนองไปในทางที่ดีขึ้น แต่กลับทำให้ความสัมพันธ์เสื่อมทรามลง ดังตัวอย่าง เช่น

(1) ในปี ค.ศ. 2001 นักประวัติศาสตร์กลุ่มชาวจีนของญี่ปุ่นได้เขียนตำราเรียนชั้นมัธยมต้นที่มีเนื้อหาบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และหนังสือเล่มนั้นก็ได้รับการอนุมัติให้จัดพิมพ์เป็นแบบเรียนจากกระทรวงศึกษาธิการ

(2) นายกรัฐมนตรี โคอิซุมิได้ไปคารวะศาลเจ้ายาสุคุมิเป็นประจำทุกปี แม้ว่า จะได้รับการประท้วงและคัดค้านจากสาธารณชนเกาหลีอย่างกว้างขวาง

(3) ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2005 เอกอัครราชทูตญี่ปุ่น นาย Takano Toshiyuki ประจำประเทศเกาหลีได้กล่าวว่า เกาะ โด๊ก โด เป็นของญี่ปุ่น

(4) วันที่ 16 มีนาคม ค.ศ. 2005 จังหวัด Shimane ได้จัดงานชื่อ Takeshima Day (ก็คือเกาะ โด๊ก โดที่มีปัญหาการถือสิทธิ์ครอบครองนั่นเอง)

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาอื่นๆ ที่นำไปสู่การกระทบกระทั่งกันระหว่างสองประเทศ แต่รัฐบาลญี่ปุ่นก็เมินเฉยและไม่พยายามหาข้อยุติโดยสันติเฉกเช่นมิตรประเทศควรจะทำ เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก จึงมีการมองว่าญี่ปุ่นประสงค์ร้ายต่อเกาหลี ก่อให้เกิดความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่น รัฐบาลเกาหลีจึงจำเป็นที่จะต้องใช้ “สงครามการทูตที่เผด็จรื้อน” (aggressive diplomatic war) ต่อญี่ปุ่น ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศเสื่อมทรามลงถึงขีดต่ำสุด

ในขณะเดียวกัน เกาหลีมีความประสงค์ที่จะขยายความร่วมมือทางทหารกับจีนเพื่อสร้างความสมดุลในภูมิภาคขึ้น ทำให้จีน-เกาหลีได้มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ระเบียบของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือจึงเปลี่ยนไป

4. การแก้ไขวิกฤตด้านความสัมพันธ์

ดังที่กล่าวข้างต้นว่า ความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับจีนและเกาหลีได้ก้าวไปถึงจุดวิกฤต ดังนั้น ภายหลังจากที่เข้ารับตำแหน่งเป็นผู้นำของญี่ปุ่น

นายกรัฐมนตรีอาเบะจึงเดินทางไปเยือนจีนอย่างเป็นทางการในวันที่ 8 ตุลาคม ค.ศ. 2006 และต่อไปยังเกาหลีใต้ในวันที่ 9 ตุลาคม ศกเดียวกัน เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ตกต่ำสุดขีดในปี ค.ศ. 2005

เกาหลีใต้ได้ต้อนรับนายอาเบะอย่างสมเกียรติ แต่ก็ไม่ได้คาดหวังอะไรนักว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่บ่มเพาะมานานได้ทันที โดยผู้นำทั้งสองถือว่าการประชุมสุดยอดที่กรุงโซลจะเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่การเจรจาสร้างความสัมพันธ์ที่ร่วมมือระหว่างกันในอนาคต (the first step toward dialog for a cooperative relationship to deal with future issues) อย่างไรก็ตาม นายโรห์ได้ชี้แจงการยุติประเด็นทางประวัติศาสตร์ 3 ประเด็นหลัก คือ (1) การยกย่องอาชญากรรมสงครามระดับหนึ่งที่ศาลเจ้ายาสุคุมิ (2) แบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ และ (3) ผู้หญิงที่เป็นทาสบำเรอการมรณะแก่ทหารญี่ปุ่นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ส่วนนายอาเบะได้บอกว่า เขาเข้าใจถึงความรู้สึกของคนเกาหลี และจะตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อเสาะหาชะระเนื่อหาหนังสือประวัติศาสตร์ขึ้น อนึ่ง สุภาพสตรีหมายเลขหนึ่งของญี่ปุ่น ชื่อ Akie ระบุว่า เธอเป็นแฟนพันธุ์แท้ของพระเอก Bae Yong Joon อีกทั้งยังได้เรียนภาษาเกาหลีมาเป็นเวลา 3 ปีแล้ว ก็ยิ่งทำให้คนเกาหลีประทับใจมากยิ่งขึ้น

ในขณะที่ผู้นำญี่ปุ่น-เกาหลีได้ร่วมประชุมกันได้เพียง 2 ชั่วโมงก็ได้รับข่าวการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือ ผู้นำทั้งสองได้ประกาศกร้าวว่า นั่นเป็นการกระทำที่เป็นภัยอันตรายอย่างใหญ่หลวงต่อสันติภาพของโลก

ญี่ปุ่นกับเกาหลีเหนือ

ญี่ปุ่นรับรู้ถึงภัยคุกคามจากเกาหลีเหนือเมื่อคอมมิวนิสต์ประเทศนี้ทดลองยิงขีปนาวุธเตปโดง 1 ข้ามเกาะญี่ปุ่นไปตกในมหาสมุทรแปซิฟิก เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม ค.ศ. 1998 ประเด็นสำคัญอยู่ที่ (1) เกาหลีเหนือสามารถพัฒนาอาวุธที่มีอนุภาคการทำลายล้างสูงได้แล้ว (2) เป้าหมายหรือทิศทางของการยิงได้เล็งไปในทะเลญี่ปุ่น ซึ่งอาจเป็นการทดสอบว่า สามารถโจมตีเมืองหลักของญี่ปุ่นได้แม่นยำเพียงใด และ (3) เกาหลีเหนือเป็นชาติพันธมิตรที่แน่นแฟ้นกับจีนและรัสเซีย ซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับประเทศเสรีนิยมประชาธิปไตยเช่นญี่ปุ่น หากประเทศเหล่านี้ร่วมมือกันทำสงคราม ญี่ปุ่นไม่อาจต้านทานหรือรับมือได้เพราะประเทศค่ายคอมมิวนิสต์ทั้งสามต่างมีกองกำลังทหารมากมาย และจีนและรัสเซียต่างมีอาวุธนิวเคลียร์ครอบครอง เมื่อเกาหลีเหนือมีอาวุธร้ายแรงนี้ อีกทั้งยังเพิ่มศักยภาพอำนาจทางการทหารเหนือกว่าญี่ปุ่นและสหรัฐฯ อันหมายถึงคุณภาพของอำนาจทางการทหารและอาวุธตกเป็นของฝ่ายตรงข้าม ญี่ปุ่นจึงเรียกร้องให้ประชาคมนานาชาติประณามการครอบครองอาวุธร้ายแรง โดยร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาและยุโรปเรียกร้องให้เกาหลีเหนือกำจัดอาวุธที่มีอนุภาคการทำลายล้างสูงเพื่อแลกกับมิตรภาพ สันติภาพ และความช่วยเหลือทางด้านอาหารและเวชภัณฑ์จากญี่ปุ่นและประเทศตะวันตก

อีกประเด็นหนึ่งที่ค้างคาใจรัฐบาลญี่ปุ่นก็คือ ชีวิตและซากกระดูกของชาวอาทิตยอุทภัยที่ถูกเกาหลีเหนือลักพาตัวไปในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 ว่ามีสภาพความเป็นอยู่เป็นเช่นใด และประสงค์ที่จะชี้ชัดด้วยการพิสูจน์ DNA ว่าซากกระดูกเป็นของคณญี่ปุ่นหรือไม่ เรื่องนี้กลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่ผู้นำญี่ปุ่นทุกคนมักจะพูดในตอนรณรงค์หาเสียงว่า จะต้องนำพวกเขากลับบ้านเกิดให้ได้ในวันใดวันหนึ่ง และจะปกป้องชีวิตคณญี่ปุ่นมิให้ได้รับภัยอันตรายใดๆ จากศัตรู

เมื่อนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิเดินทางไปเยือนเกาหลีเหนืออย่างเป็นทางการ ในวันที่ 17 กันยายน ค.ศ. 2002 เขาได้ร่วมประชุมสุดยอดกับนายคิม จองอิล ประธานคณะกรรมการป้องกันประเทศ (ผู้นำเกาหลีเหนือ) โดยได้เน้นถึง 2 หัวข้อหลัก คือ กรณีการลักพาตัว และความรับผิดชอบต่อการสร้างสันติภาพในหมู่ประชาคมโลก ภายหลังการประชุมนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้กล่าวว่า

“...นายคิม จองอิล ได้รับรู้ และกล่าวขอโทษในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน

อดีตจากการกระทำของเกาหลีเหนือ อีกทั้ง ได้ให้ความมั่นใจว่า จะไม่ให้มีเหตุการณ์ลักพาตัวขึ้นอีกในอนาคต... ข้าพเจ้าตั้งใจแนบกับสมาชิกของครอบครัวเหล่านั้นและให้คำมั่นกับพวกเขาว่า จะนำพวกเขากลับบ้านหากพวกเขาประสงค์...

ในประเด็นความมั่นคง... เรื่องขีปนาวุธที่เป็นสิ่งที่ญี่ปุ่นกังวลใจมากนั้น ประธานคิมได้ให้สัญญาว่า จะปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศอย่างเคร่งครัด.. จะจัดให้มีการเจรจาเพื่อแก้ปัญหาขีปนาวุธ และจะยุติการทดลองยิงขีปนาวุธ.

ในวันที่ 8 ตุลาคม ค.ศ. 2002 ทางกรของญี่ปุ่นระบุว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการลักพาตัวเกิดขึ้น 10 ครั้ง รวมชาวญี่ปุ่นที่ถูกลักพาตัวไป 15 คน ต่อมา ในวันที่ 15 ตุลาคมของปีนั้น ผู้ถูกลักพาตัว 5 คนเดินทางกลับมายังญี่ปุ่น ข่าวคราวนี้ได้สร้างความยินดีปรีดาให้แก่ประชาชนทั่วไปว่า รัฐบาลของเขาได้ทำหน้าที่ในการดูแลพลเมืองญี่ปุ่นได้ระดับหนึ่งหลังจากที่เรื่องนี้ค้างคาใจมานานหลายสิบปีที่มีข่าวการสูญหายของชาวประมงตามชายฝั่งญี่ปุ่น แต่สื่อมวลชนก็ยังตำหนิว่า การกลับบ้านของชาวญี่ปุ่น 5 คน แทนที่จะเป็น 15 คน ไม่คุ้มกับการสูญเสียที่นายกรัฐมนตรีต้องเดินทางไปยังประเทศเล็กๆ และจ่ายเงินทอง/ให้ความช่วยเหลือมากมายแก่เกาหลีเหนือ

ญี่ปุ่นได้เน้นถึงความสำคัญของกรณีการลักพาตัวในการประชุม 6 ฝ่ายครั้งที่ 1 ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงปักกิ่งในเรื่อง วิกฤตนิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือ ในระหว่างวันที่ 27 – 29 สิงหาคม ค.ศ. 2003 มีชาติที่เข้าร่วมประชุมคือ จีน รัสเซีย สหรัฐฯ ญี่ปุ่น เกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ โดยญี่ปุ่นย้ำว่า จะต้องแก้ไขปัญหาการลักพาตัวให้กระจ่างเสียก่อนจึงจะดำเนินการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตขึ้นปกติต่อกัน ต่อมา เมื่อมีการประชุม 6 ฝ่ายครั้งที่ 2 ในระหว่างวันที่ 25 – 28 กุมภาพันธ์ ญี่ปุ่นได้ย้ำในเรื่องนี้อีกครั้งในการกล่าวเปิดนำการประชุมที่นครปักกิ่ง แต่ในครั้งนี ไม่ได้รับการตอบสนองว่า เกาหลีเหนือจะทำการตรวจสอบผู้ที่ถูกลักพาตัวไปได้สูญหายหรือยังมีชีวิตหรือไม่อย่างไร

ในวันที่ 22 พฤศจิกายน ค.ศ. 2004 นายรัฐมนตรีโคอิซุมิได้เดินทางไปเยือนเกาหลีเหนือเป็นทางการอีกครั้งเพื่อย้ำถึงความพยายามของญี่ปุ่นที่ต้องการให้กรณีลักพาตัวมีความกระจ่างชัดกับนายคิม จองอิล ในครั้งนี้ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้พบกับนายชาลส์ โรเบิร์ต เจนกินส์ (ทหารอเมริกันที่หนีทัพและแต่งงานกับนางฮิโตะมิ โซกะ ภรรยาชาวญี่ปุ่นและลูกสาว 2 คนไปอยู่ในเกาหลีเหนือ) แต่นายเจนกินส์แสดงความไม่แน่ใจว่าประสงค์จะเดินทางไปยังญี่ปุ่น อนึ่ง ผู้นำทั้งสองได้ย้ำว่าปัญหานิวเคลียร์และขีปนาวุธจะเป็นหัวข้อที่จะร่วมประชุมเจรจากันในการประชุม 6 ฝ่าย การเดินทางเยือนเกาหลีเหนือในครั้งนี้ ญี่ปุ่นได้เสนออาหารจำนวน 250,000 ตัน ยารักษาโรคมูลค่า 10 ล้านดอลลาร์ อันเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษยธรรมแก่เกาหลีเหนือ

ในการประชุม 6 ฝ่ายครั้งที่ 3 ในระหว่างวันที่ 27 – 29 มิถุนายน ค.ศ. 2004 ที่กรุงปักกิ่ง ญี่ปุ่นยังคงเรียกร้องให้เกาหลีเหนือหาข้อยุติกรณีการลักพาตัวอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม เกาหลีเหนือได้ยืนยันว่า ผู้ที่ถูกลักพาตัวที่ยังมีชีวิตอยู่มีเพียงบุคคลที่เดินทางกลับญี่ปุ่นและครอบครัวของนายเจนกินส์เท่านั้น ส่วนคนอื่นๆ นั้นได้สูญหายไปหรืออาจเสียชีวิตไปแล้ว แต่ทางการญี่ปุ่นตั้งข้อสงสัยว่าเกาหลีเหนือยังคงปกปิดข้อมูล เพราะหากเสียชีวิตจริงก็น่าจะส่งกระดูกไปตรวจสอบ DNA แต่ที่ไม่กระทำก็อาจต้องการใช้เป็นเครื่องต่อรองเพื่อขอความช่วยเหลือต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด อนึ่ง ญี่ปุ่นได้เห็นพ้องกับเกาหลีใต้ที่ว่า มีทหารเกาหลีใต้ 542 คน ร่วมกับประชาชนชาวเกาหลีใต้อีก 486 คนถูกจับกุมไว้ในเกาหลีเหนือ ส่วนใหญ่เป็นชาวประมงถูกลักพาตัวไปไว้ในประเทศนั้นเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษแล้ว จึงทำให้ญี่ปุ่นคิดว่า ข้อมูลที่ได้รับจากเกาหลีเหนืออาจไม่ตรงกับข้อเท็จจริง ซึ่งอาจมีชาวญี่ปุ่นมากกว่านั้นถูกลักพาตัวและยังคงมีชีวิตอยู่

แม้ว่าการประชุมวิกฤตนิวเคลียร์ 6 ฝ่ายครั้งที่ 4 จะไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีเหนือก็ยังคงไม่เสื่อมถอยมากเกินกว่าที่เป็นอยู่ นั่นคือ ยังไม่ได้รับการยกระดับเป็นความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันดังที่มีการระบุไว้ในการประชุมสุดยอดที่กรุงเปียงยางเมื่อ ปี ค.ศ. 2002 ต่อมา เมื่อเกาหลีเหนือทดลองยิงขีปนาวุธอย่างน้อย 7 ลูก เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ. 2006 ทำให้ญี่ปุ่นเดือดดาลใจยิ่ง จึงได้คว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ สั่งห้ามติดต่อกับเกาหลีเหนือ ทั้งทางด้านการค้าและการเดินทางเข้า-ออก และขู่ว่าจะใช้มาตรการชิงโจมตีก่อน (pre-emptive) เพื่อป้องกันตนเอง ดังมีเหตุการณ์ร้ายละเอียดต่อไปนี้

ในตอนเช้าตรู่เวลา 3.32 น. ของวันที่ 5 กรกฎาคม เกาหลีเหนือได้ทดลองยิงขีปนาวุธที่ฐานยิงอันเบียน จังหวัดกังวอน และฐานยิงฮวาแด จังหวัดฮัมเกียงเหนือ ได้แก่ เตะโปดอง 2 สก็ด และโรดอง และยิงลูกสุดท้ายในเวลา 17.20 น. อากาศของอาวุธเหล่านี้ มีดังนี้

สก็ด	มีพิสัยยิงไกลภายในรัศมี 300 – 500 กม.
โรดอง	มีพิสัยยิงไกลภายในรัศมี 1,000 – 4,000 กม.
เตะโปดอง 1	มีพิสัยยิงไกลภายในรัศมี 2,000 – 2,300 กม. (ทดลองใน ค.ศ.

1998)

เตโปกอง 2 มีพิสัยยิงไกลในรัศมี 3,500 – 4,300 กม. หรือไกลถึงรัฐอลาสก้า
สหรัฐอเมริกา

อย่างไรก็ตาม การทดลองยิงนาอูเตโปกอง 2 ล้มเหลว เพราะเกิดระเบิดขึ้นในช่วงต้นของการยิงขึ้นจากฐานและไปตกลงในทะเลญี่ปุ่น ทันทีที่ข่าวการทดลองยิงนาอูเตโปกองแพร่ออกไปทั่วโลก ได้ประณามการกระทำของเกาหลีเหนือ องค์การสหประชาชาติได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ 196 เสียง ประณามการทดลองดังกล่าว พร้อมกับสั่งห้ามการขายอุปกรณ์ยิงนาอูเตโปกองใดๆ และห้ามทำการทดลองอีก มิฉะนั้นจะลงโทษด้วยการลงมติคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่อไป

เกาหลีเหนือได้ตอบโต้ว่า จะทำการทดลองต่อไปเพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งให้แก่ประเทศของตนเพื่อใช้ในการป้องกันการโจมตีจากศัตรู โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ ที่พูดเสมอว่า อาจใช้มาตรการทางทหารจัดการกับเกาหลีเหนือ

ส่วนญี่ปุ่นได้เสนอการลงโทษเกาหลีเหนือเพิ่มเติมเพราะเกาหลีเหนือไม่ยอมรับมติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ โดยได้สั่งการไม่ให้ชาวเกาหลีที่อาศัยอยู่ในญี่ปุ่นส่งเงินกลับไปยังเกาหลีเหนือ ห้ามค้าขายระดับทวิภาคี และอายัดทรัพย์สินของเกาหลีเหนือในญี่ปุ่น ในขณะที่สหรัฐฯ ได้สั่งให้ยุติการทำธุรกรรมทางการเงินในสถาบันการเงินกับเกาหลีเหนือตั้งแต่วันที่ก่อนหน้านี้อีกแล้ว อนึ่ง ญี่ปุ่นยังเรียกร้องนานาชาติให้ความร่วมมือป้องกันไม่ให้มีการลักลอบส่งเงินผ่านประเทศที่สามไปยังเกาหลีเหนือ สั่งห้ามเดินเรือข้ามฟากระหว่างประเทศทั้งสอง ระงับการเยือนญี่ปุ่นของเจ้าหน้าที่ทูตและยกเลิกเที่ยวบินเหมาลำของเกาหลีเหนือไปยังญี่ปุ่น เป็นต้น ในขณะที่เกาหลีเหนือได้โต้ตอบด้วยการประกาศว่า การกระทำของญี่ปุ่นเป็นการประกาศสงครามกับเกาหลีเหนือ และจะได้รับการตอบสนองอย่างสาสม

เกาหลีเหนือปฏิเสธที่จะเข้าร่วมเจรจากับกลุ่มร่วมมือความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Regional Forum – ARF) ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซียที่จัดขึ้นในวันที่ 30 กรกฎาคม แต่กลับทดลองระเบิดนิวเคลียร์ใต้ดิน เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม ค.ศ. 2006 เวลา 10.36 น. ที่บริเวณฮวาเดรี ใกล้ๆ กับเมืองคิลจู ขนาดของระเบิดนิวเคลียร์เท่ากับ 550 ตันของ TNT ก่อให้เกิดแรงสั่นสะเทือน 3.6 ริกเตอร์ (ระเบิดนิวเคลียร์ที่ทิ้งที่เมืองฮิโรชิมา เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ในสงครามโลกครั้งที่สองมีขนาด 15,000 ตันของ TNT)

การทดลองระเบิดนิวเคลียร์ลูกแรกที่เกาหลีเหนือประกาศว่า “เราทำจริง มิใช่พูดเล่นนะ” ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านอย่างกว้างขวางไปทั่วโลก โดยญี่ปุ่นและเกาหลีได้สั่งให้ทหารเตรียมพร้อมทั่วประเทศ และมีการเรียกร้องให้ลงโทษเกาหลีเหนืออย่างรุนแรง แต่จีน – เกาหลีใต้ – รัสเซีย ไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังต่อเกาหลีเหนือ ต่อมา ที่ประชุมความมั่นคงแห่งองค์การ

สหประชาชาติได้ลงมติอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ลงโทษเกาหลีเหนือด้วย Chapter 7 เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 2006 ได้แก่

- ห้ามขายหรือส่งผ่านอุปกรณ์ทางทหารและเทคโนโลยีนิวเคลียร์ไปยังเกาหลีเหนือ
- ห้ามขายหรือส่งผ่านสินค้าฟุ่มเฟือยไปยังเกาหลีเหนือ
- หยุद्धุกรรมหรือห้ามไม่ให้เคลื่อนไหวทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอาวุธที่มี
อานุภาพทำลายล้างสูง
- ตรวจสอบเรือสินค้าของเกาหลีเหนือที่จำเป็น
- ชาติสมาชิกจะต้องรายงานผลการดำเนินงานตามมตินี้ภายใน 30 วัน
- เรียกร้องให้เกาหลีเหนือกลับเข้าสู่การประชุม 6 ฝ่าย โดยปราศจากเงื่อนไข และแสวงหา
หนทางการบรรเทาความตึงเครียดด้วยวิธีการทูต
- เกาหลีเหนือจะต้องไม่ทดลองอาวุธนิวเคลียร์หรือยิงขีปนาวุธอีก
- เกาหลีเหนือจะต้องกลับเข้าเป็นสมาชิกสนธิสัญญาไม่แพร่กระจายอาวุธนิวเคลียร์
- เกาหลีเหนือจะต้องไม่ครอบครองอาวุธนิวเคลียร์และขกเล็กโครงการที่มีอยู่ทั้งหมด
- เกาหลีเหนือจะต้องยกเลิกโครงการอาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างสูงและขีปนาวุธที่มีอยู่
ทั้งหมด

มติดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากจีนและรัสเซีย ทำให้เกาหลีเหนือเดือดดาลยิ่งนัก

ต่อมา วันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ. 2006 สมาชิกรัฐสภาญี่ปุ่นจำนวน 94 คนได้เดินทางไปคารวะ
ศาลเจ้ายาสุคุมิ อันเป็นการแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการร่วมมือกันต่อสู้กับศัตรูที่
ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลนัก

หมายเหตุ คัดลอกจาก เอกสารทางวิชาการ ลำดับที่ 21 และ 22 ของศูนย์เกาหลีศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง

อันดับที่ 21 คำรงค์ ฐานติ, *ความสัมพันธ์ระหว่าง จีน-เกาหลีใต้-ญี่ปุ่น: ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษ
ที่ 20 - ปัจจุบัน*. รายงานการวิจัย ศูนย์เกาหลีศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2550.

อันดับที่ 22 คำรงค์ ฐานติ, *เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ: ความสัมพันธ์ระหว่างจีน เกาหลี และ ญี่ปุ่น - ตั้งแต่ยุค
โบราณจนถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19*. เอกสารทางวิชาการ ศูนย์เกาหลีศึกษา
มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2551.